

HANDELINGEN

der

Maatschappij voor Geschiedenis
en Oudheidkunde
te Gent

NIEUWE REEKS — DEEL XXX

1976

GENT 1976

TB 3 AAS 19/2538

Geschied. M. E.

HANDELINGEN

der

Maatschappij voor Geschiedenis
en Oudheidkunde
te Gent

NIEUWE REEKS — DEEL XXX

1976

GENT 1976

MAATSCHAPPIJ VOOR GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE
TE GENT

Bestuur :

Voorzitter :

Professor Dr. S. J. DE LAET, Chr. Soenenslaan 2, 9820 St.-Denijs-Westrem

Ondervoorzitters :

Professor Dr. J. DUVERGER, Toekomststraat 23, 9110 St.-Amandsberg

Dr. H. NOWE, Krijgslaan 1, 9000 Gent

Secretaris-penningmeester :

Professor Dr. R. VAN CAENEGEM, Veurestraat 18, 9821 Afsnee

Adjunct-secretaresse :

Dr. H. DE RIDDER-SYMOENS, Blandijnberg 2, 9000 Gent

(alle briefwisseling en ruil)

Lidmaatschap :

Vanaf 1976 : 300 F jaarlijks

Prijs van deze Verhandeling voor niet-leden : 400 F (te storten op P.C.R.
van de Maatschappij 000-0370680-43)

Uitgegeven met de steun van het Ministerie van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur, van de Provincie Oost-Vlaanderen en van de Stad Gent.

INHOUD

	blz.
R. C. VAN CAENEGEM, <i>De Pacificatie van Gent (1576-1976)</i>	3
I. SCHÖFFER, <i>De Pacificatie van Gent, op tweeërlei afstand gezien</i>	9
J. SCHEERDER, <i>De handschriften van Gentse kronieken en memorieboeken bewaard in de Universiteitsbibliotheek te Gent</i>	15
M. JACOBS - P. PEREMANS, <i>De studie van archeologica op schilderijen</i>	61
Y. HOLLEBOSCH-VAN RECK, <i>Typologische benadering van enkele muntgewichtendozen uit de verzameling van het Bijlokemuseum te Gent</i>	83
M. DESITTERE, <i>Archeologische Kroniek</i>	103
R. DE HERDT, <i>Bibliografie van de geschiedenis van Gent, 1975-1976</i>	115

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in Historical Abstracts and/or America, History and Life.

DE PACIFICATIE VAN GENT (1576-1976) *

door

R.C. VAN CAENEGEM

De opstand der Nederlanden tegen Filips II was een nationale reflex tegen een vreemde overheersing door een verre en absenteïstische vorst. Het regime van de koning van Spanje lokte weerstand uit omdat hij de Nederlanden als een wingewest behandelde en niet als een zelfstandige en belangrijke staat van Europese betekenis. Ook zag Filips gevestigde tradities en belangen zo flagrant over het hoofd dat onze voorouders gaandeweg de indruk kregen in een bezet gebied en onder een dictatoriaal bewind te leven. Wanneer Filips een gevormde generaal stuurde — aan het hoofd van een samenraapsel van huurlingen — om de orde te herstellen, een 'bloedraad' op te richten die meer dan 12.000 veroordelingen uitsprak (waarvan ca. 2.000 tot executie hebben geleid), een nieuwe strafwet naar Spaans model af te kondigen en permanente belastingen op te leggen zonder de consensus van de bevolking of haar standenverteenwoordiging, kon men zich aan het losbreken van een nationale verzetsbeweging verwachten. De incompatibiliteit tussen vorst en onderdanen bestond ook op het persoonlijk vlak. Filips II was een zeer Spaanse vorst. De strijd voor de katholieke orthodoxie was voor hem primordiaal en hij voerde hem op een onmeedogende manier die men zich in de Nederlanden nauwelijks kon voorstellen : hij kwam uit een land dat eeuwenlang een harde strijd voor het katholicisme had gevoerd, eerst tegen de Moren in de Reconquista en dan tegen de ketters in de genadeloze koninklijke Inquisitie. Wel trachtte Filips de Nederlanden ervan te overtuigen dat de orthodoxie ook economisch voordelig was, maar dat zal wel in skeptische oren zijn gevallen. Inderdaad, wanneer onze voorouders hier te Gent in 1559 de vorst hoorden uitleggen dat „de verandering van godsdienst niet geschiedt zonder dat meteen de hele 'res publica' veranderd wordt en dat de armen, nietsnutten en vagebonden zich van dat voorwendsel bedienen om de hand te leggen op de goederen van de rijken”, moeten ze zich toch hebben afgevraagd of de Lutherse handelaars in Antwerpen dan het eigendomsrecht niet respecteerden en Calvijn soms op een revolutionaire ommekeer van de sociaal-economische orde uit was (hoewel het voorbeeld van Münsters anabaptisten voor 's konings thesis kon worden geciteerd). Velen dachten integendeel dat de verdediging van het katholicisme met bloedplakkaten de ergste bedreiging was voor de welvaart van de cosmopolitische, van handel en nijverheid levende Nederlanden.

In de Opstand van de Nederlanden was de Pacificatie van Gent een kapitaal moment. Het was de laatste kans om een gemeenschappelijk front te vormen, door het overbruggen van de tegenstelling tussen de

(*) Toespraak gehouden tijdens de Academische Zitting in de Pacificatiezaal van het Stadhuis te Gent op 8 september 1976.

Calvinistische bolwerken — Holland en Zeeland — en de rest van de Zeventien Provinciën. En dit in afwachting dat de Staten Generaal, als een algemeen Nederlands parlement, een definitieve regeling voor de politieke en religieuze problemen zouden uitwerken.

De Opstand, revolutionair in zijn effect, hoewel conservatief en zelfs atavistisch in zijn uitgangspunt, is een cruciale gebeurtenis uit ons nationaal verleden. Hij behoort echter ook tot de Europese en zelfs de universele geschiedenis, want hij was de eerste van een reeks grote revoluties tegen het moderne absolutisme, die de constituties van vele en zeer belangrijke landen van onze huidige wereld hebben gevormd.

De moderne Europese staten zijn geboren uit de nationale monarchieën van de late Middeleeuwen, die interne contradicties en spanningen bevatten waaruit in de Nieuwe en Nieuwste Tijden verschillende grote nationale opstanden of revoluties zijn ontstaan. Die interne spanning bestond tussen een monarchisch en een democratisch element. Enerzijds was de middeleeuwse koning een hereditaire heerser bij Gods genade, opperste wetgever en rechter en souverein bestuurder van het hem toevertrouwde volk. Anderzijds wist hij zich gebonden door de vrijheden en rechten van zijn onderdanen (die hij bij de troonsbestijging had bezworen), moest hij hun weerstandsrecht respecteren en regeerde hij met 'parlementen' of 'staten', d.i. verkozen vertegenwoordigers van het volk. In het moderne Europa nam vanaf de 16e eeuw het autoritaire element tallenkante de bovenhand. De koningen, gesteund door staande legers en een rechtsgeleerde, burgerlijke bureaucratie, bevrijdden zich van de aloude wetten en tradities en lieten de nationale vergaderingen — met hun eeuwige grieven- en eisenpakketten — rustig thuis. Tegen het absolutisme dat zich zo in Europa installeerde zijn in de loop van vijf eeuwen vijf beroemde opstanden uitgebroken die allen, hoe verschillend ook hun ideologische inspiratie was, een ondraaglijk en oppressief regime hebben ten val gebracht.

De eerste in de rij was de opstand van de Nederlanden. Zoals gezien, was hij gericht tegen de 'absolute' machtsuitoefening van koning Filips en tegen de met folterkamer en brandstapel opgelegde geestelijke uniformiteit; hij streefde naar een nationaal geïnspireerde politiek, religieuze tolerantie en de preponderantie van de parlementaire staatsvorm, zoals men die toen concipieerde. Een echte democratie boden de oude standenvergaderingen nog niet, omdat de verkiesbaren en de kiezers behoorden tot een beperkte, welstellende bovenlaag; het was veeleer een bewind van notabelen en ongetwijfeld had de Opstand veel te maken met misnoegen van die traditionele elitaire groepen. Niettemin zijn die oude statenvergaderingen de leerschool geweest van de parlementaire democratie. In de noordelijke Nederlanden, die aan de herovering door Farnese ontsnapten, heeft de opstand een radikale ontknoping gekend door de afschaffing van de monarchie en de oprichting van een onafhankelijke en federale statenrepubliek.

De tweede in de rij is de Engelse opstand tegen het Stuart absolutisme in de 17e eeuw. Ook hier ontstond nationaal verzet tegen een bewuste en door koning Jacobus I zelfs in geleerde betogen theoretisch gefun-

deerde poging om het staatsabsolutisme te vestigen. Ook hier speelden religieuze dissidenten, die tegen het monopolie van de staatskerk voor hun rechten opkwamen, een belangrijke rol. De resultaten van het conflict, dat tientallen jaren heeft geduurd, vindt men in de Glorious Revolution van 1688 en de Bill of Rights van 1689: de eenheid van het koninkrijk en de nationale monarchie werden behouden, doch deze laatste accepteerde een aantal drastische beperkingen en erkende de politieke suprematie van het parlement; daarbij kwam nog dat de protestantse denominaties buiten de Anglikaanse staatskerk werden getoleerd, m.a.w. het ideologisch pluralisme werd ingesteld.

De derde in de rij is de Amerikaanse opstand, die geleid heeft tot de onafhankelijkheidsverklaring van 1776, precies twee honderd jaar na de Pacificatie van Gent (de aanslepende Brits-Amerikaanse oorlog die er op volgde kreeg merkwaardig genoeg zijn beslag door een andere 'Vrede van Gent', die van 1814). Hier betrof het een koloniale bevolking die niet langer als zodanig wilde behandeld worden. Ze had er genoeg van geadministreerd te worden door gouverneurs van de verre Britse koning, onder wetten te leven gestemd door het Parlement van Westminster en op de koop toe naar willekeur en zonder eigen volksvertegenwoordiging in het Britse parlement door en voor het berooide moederland te worden belast. Daarom richtten de 13 Amerikaanse koloniën een onafhankelijke natie op, met een feodale staatsvorm, eigen parlement en wetten, ideologisch pluralisme en een democratische constitutie, zonder erfelijke monarchie noch geprivilegieerde standen.

De vierde in de rij was de Franse revolutie van 1789. Nergens was het absolutisme zo schitterend geslaagd als in het land van de Zonnekoning. Doch ook hier sloeg het uur van de opstand tegen de vorstelijke willekeur, het religieus monolithisme en de erfelijke privileges.

Tenslotte is ook in het onmetelijke Rusland, door de februari- en de oktober-revoluties van 1917, de eeuwenoude autocratie van de tsaren ten val gebracht en werd, onder leiding van één partij en in het teken van één ideologie, een drastische modernisatie doorgevoerd.

Alle vijf opstanden waren tegen de bestaande staatsdwingelandij gericht — en met succes; alle vijf ook waren gericht tegen de geprivilegieerde positie van één, eng met de staat verbonden godsdienstige organisatie. Er zijn echter opvallende graadverschillen in de verkregen resultaten. De Verenigde Provinciën, hoe republikeins ook, hadden toch in de Stadhouders uit het huis van Oranje een soort quasi-monarchie, die sterke gevoelens van persoonlijke loyauté inspireerde. De Engelse monarchie bleef behouden, zij het eerder als nationaal symbool dan als een actieve politieke macht. De Amerikaanse opstand elimineerde de monarchie en opteerde voor een periodiek verkozen president. De Franse revolutie werd gevolgd door een reeks eliminaties en restauraties van de monarchie, die uitliepen op een presidentiële republiek. En wat de godsdienstige ontwikkeling betreft, leidden de Nederlandse en de Engelse revolutie tot godsdienstige verdraagzaamheid naast een gevestigde kerk, de Amerikaanse tot een totale ideologische vrijheid zonder officiële erkenning van of staatsinmenging in enige denominatie. Uit de Franse revolutie zijn regimes

ontstaan met zeer uiteenlopende attitudes tegenover de kerk. De Russische October-revolutie ging veel verder en was, zoals de heersende ideologie van de Sovjetstaat zelf, principieel anti-godsdiensstig.

We zegden reeds dat de Pacificatie van Gent de laatste kans was om de opstand in de hele Nederlanden te doen slagen. Het beoogde doel werd niet bereikt. De Erasmiaans-tolerante benadering betekende niet veel voor de radikalen die — reeds in de herfst van 1577 — in Gent een democratische dictatuur zijn beginnen vestigen, gevolgd door scherpe anti-katholieke maatregelen in de eerste maanden van 1578, in strijd met de bepalingen van de Pacificatie. In het agrarische uiterste Zuiden kregen vele edelen, die aanvankelijk de ruggesgraat van het anti-Filips front hadden gevormd, meer schrik voor de 'democratiëen' in de grote steden van Vlaanderen en Brabant en voor de Calvinistische 'rebellèn' in Holland dan voor de koning van Spanje en zochten een afzonderlijke vrede, zoniet met Filips zelf, dan met een andere, acceptabele Habsburg: in januari 1579 ontstonden de geopposeerde unies van Atrecht — zuidelijk, katholiek en tot toenadering met Spanje bereid, en van Utrecht — noordelijk, religieus gemengd en besloten tot verdere weerstand. Onder Karel V was de adel koningsgezind geweest, in de eerste jaren van Filips was de stemming omgeslagen, doch thans dreef de vrees voor de revolutionaire geesten die de opstand had opgeroepen, velen terug naar de veiligheid van de koninklijke scepter. Het algemeen-Nederlands standpunt van Willem van Oranje werd niet gedeeld door de velen wier horizon beperkt was tot de eigen streek of de eigen stad: is het niet typisch dat het eerste roersel van de Gentse Calvinistische republiek de eis was, geformuleerd in oktober 1577, dat de oude stadsprivileges, verbeurd na de opstand tegen Keizer Karel, zouden worden hersteld?

De twee deelrijken die uit Keizer Karel's Nederlanden zijn ontstaan, de Verenigde Republiek en de Spaanse Nederlanden, lijken wel elkaars tegengestelden te zijn. Toch zette elk van hen een laat-middeleeuwse traditie voort. In het Noorden was het die van de stedelijke autonomie, de macht van de burgerlijke ondernemers en de provinciale en generale staten; in het Zuiden die van het vorstelijk gezag en de centrale administratie — twee tendenzen die reeds in het 14de eeuwse Vlaanderen op dramatische wijze in botsing waren gekomen. Evenmin was de 16e eeuwse scheiding tussen de staten-republiek in het Noorden en de absolute monarchie in het Zuiden een definitieve en onherroepelijke ontwikkeling. Integendeel. Het moderne Nederland is, met behoud van zijn tradities van politieke vrijheid en verantwoordelijkheid en ideologische verscheidenheid, naar de monarchie en de gecentraliseerde staatsstructuur teruggekeerd, terwijl het Zuiden aan zijn monarchische staatsvorm een parlementaire en constitutionele dimensie heeft toegevoegd, gepaard met ideologische vrijheid. In de 19e eeuw kreeg Nederland m.a.w. het monarchische en België het parlementaire element terug dat ze in de 16e eeuw hadden verloren, zodat beide landen opnieuw de twee grote tradities uit hun laat-middeleeuwse historie verbonden. Zo vertonen beide koninkrijken

sinds hun respectieve constituties van 1831 en 1848, een opvallende gelijkenis, ondanks de omwegen van de vorige eeuwen.

Graag zouden we besluiten — niet zonder enige aarzeling — met een vraag: zijn er lessen te trekken uit de gebeurtenissen die hier worden herdacht? We stellen de vraag met enige aarzeling, omdat sommigen het 'lezen van lessen' een ouderwetse bezigheid vinden die hen aan zede- preken en schoolmeesterachtig onderwijs herinnert, terwijl anderen vinden dat de historicus alleen moet beschrijven en verhalen en de conclusies aan zijn lezers moet overlaten — sommige historici hebben trouwens uit de studie van het verleden en zijn recurrenties maar één conclusie getrokken, nl. dat de mensheid nooit uit haar fouten leert. We vragen ons echter af welke zin het historisch onderzoek — een groot-industrie die jaarlijks tienduizenden titels van de persen doet rollen — wel heeft, als men a priori meent dat de lezer daar toch geen profijt kan mee doen. Het lijkt ons daarom legitiem op een paar aspecten van de Opstand te wijzen, die ook voor onze dag nog een inspiratiebron kunnen zijn. Daar is voor- eerst de grondgedachte van de hele Opstand, dat de staat er is voor de mens en niet omgekeerd. We vinden ze prachtig en kernachtig uitgedrukt in de Akte van Verlatinge van juli 1581, waar we lezen „dat de onder- danen niet door God zijn geschapen omwille van de Prins om zich te onderwerpen aan al wat hij decreteert..., maar dat integendeel de Prins geschapen is omwille van de onderdanen, zonder wie hij geen prins kan zijn...” Hier wordt een juiste menselijke prioriteit geponeerd, die men ook op de huidige dag goed voor ogen dient te houden.

Verder illustreert het verloop van de opstand hoe verlamdend het particularisme kan werken, ook als de grootste gemeenschapsbelangen op het spel staan. Wij schudden thans het hoofd over de verblindings van onze voorouders die niet aan hun provinciaal particularisme konden ont- stijgen om in Nederlandse, 'Bourgondische' termen te denken. Staat het echter zo veel beter met de nationale particularismen van onze eigen tijd, wanneer het er op aankomt — vooral op moeilijke dagen — te denken in Europese termen? Toen de wrijvingen met Filips begonnen, was de vorming van de Verenigde Nederlanden nog zeer recent: Friesland, Utrecht en Groningen waren door Keizer Karel pas in de twintiger en dertiger jaren bij de Habsburgse Nederlanden gevoegd en Gelderland pas in 1543. Waren het wel 'Verenigde Nederlanden' of zou men eerder van 'verzamelde Nederlanden' moeten spreken voor de politieke 'multi- national' die de Bourgondiërs hadden gelanceerd? We staan hier voor een zeer nieuwe en recente solidariteit, wanneer men ze meet aan de maatstaf der eeuwenoude regionale loyaliteit geïnspireerd door de kleine vaderlanden waaruit de Nederlanden bestonden. Misschien ligt hier toch een les voor onze tijd. In elk geval hopen we dat onze geëerde toehoorders het niet ongepast vinden indien we deze historische beschouwingen op die actuele noot beëindigen¹.

(1) We wensen onze beste dank te betuigen aan Prof. M. Baelde en ass. P. van Peteghem voor kostbare documentatie en gesprekken in verband met de hier behan- delde thema's.

DE PACIFICATIE VAN GENT, op tweeërlei afstand bezien *

door

I. SCHÖFFER

U allen moet stuk voor stuk eens dezelfde ervaring hebben gehad als ik, toen mij als jongetje een toestel in de hand werd gedrukt en de opdracht verstrekt voor het eerst een foto te maken. Die ervaring is geen prettige. Daar is de benauwenis om toch vooral bij het afdrukken het toestel recht te houden en ook niet te bewegen. Maar zwaarder weegt dan die verantwoordelijkheid wat er precies op de foto zal worden vastgelegd. Druk vooral niet af wanneer je moeder te veel been onder haar rokken uit vertoont of wanneer je neefje net niet naar de camera kijkt. Moeilijker nog: wat mag of moet er binnen de foto vallen? Het feit dat zij *bier waren* in de omgeving van bos en hei of dat zij *nu* worden genomen in die ongewone kleren met mijn neefje als gast? Technisch uitgedrukt: je werd dan voor het dilemma geplaatst of je, al kijkend in het zoekertje, dichterbij moest komen dan wel — nog moeilijker manoeuvre — juist in die gebogen houding achteruit moet lopen. En het resultaat zou de risico's moeten dragen van die keuze: óf een beeld van herkenbare familieleden, die net zo goed in Amsterdam of in Timboektoe hadden kunnen zijn, of een foto van een groots landschap waarin de mensen niets dan stipjes waren.

Een gelijk gevoel overvalt de historicus, die met de camera van zijn verworven kennis en inzicht een beeld moet geven van een gebeurtenis in het verleden. Doe je deze meer recht door haar in details te analyseren of wanneer je haar laat ópgaan in de algemene stroom van een ontwikkeling?

Van nabij bezien is de Pacificatie van Gent al meteen boeiend en gecompliceerd genoeg. Het vredesverdrag werd weliswaar op 8 november 1576 hier in dit stadhuis getekend, maar had een lange voorgeschiedenis. Van 1572 af waren verscheidene Hollandse en Zeeuwse steden in opstand geraakt. Los van de andere gewesten hadden Holland en Zeeland daarna een eigen ontwikkeling doorgemaakt, zich intern oriënterend op autonoom provinciaal gezag onder leiding van de (onwettige) stadhouder Willem van Oranje en zich schikkend in een revolutionaire Reformatie, die het Calvinisme in de kerken bracht en de oude kerk met geestelijkheid en kloosterorden onmogelijk maakte. Onwillekeurig had de opstand ook een karakter van burgeroorlog gekregen: koningsgezind en Roomsgezind werd gelijkelijk vijand van de opstandigen en de strijd

(*) Rede uitgesproken op een academische zitting in het Gentse Stadhuis op 3 september 1976.

zou bepaald niet uitsluitend door huurlegers worden uitgevochten. Dat de wens tot beëindiging van die strijd bij de betrokkenen daarmee ook ging leven, was te verwachten. Reeds van 1573 af hadden instanties in de gehoorzaam gebleven gewesten aangedrongen op overleg met de opstandigen en dit zou tenslotte begin 1576 leiden tot vredesonderhandelingen in Breda. Initiatieven tot nader overleg werden tenslotte, na de definitieve mislukking van de gesprekken in Breda, eerst door de Staten van Brabant genomen, maar spoedig gesteund door Henegouwen en Vlaanderen, terwijl tegelijkertijd aanhangers van Oranje nu de kop durfden opsteken en, onder schriftelijke aanmoediging van Oranje, steeds verdergaande eisen gingen stellen.

Het zou misschien toch niet in de late herfst op een pacificatie uitgelopen zijn, wanneer niet geweld, opstandigheid en pressie daartoe de laatste obstakels hadden opgeruimd. Het geweld van de Spaanse troepen, die na de dood van de toenmalige landvoogd Requesens, alle vertrouwen verloren hadden ooit nog eens soldij te zien, begon het Brabants-Vlaamse land met muiterij en plundering te teisteren. Nog kort vóór de pacificatie hielden de Spaanse muiters in Antwerpen zelfs zo hevig huis, dat bij deze furie 7000 slachtoffers vielen. Als reactie daarop waren burgers van verscheidene Brabantse en Vlaamse steden tot opstandigheid gekomen, hadden zich gewapend en wilden op eigen kracht de Spaanse muiters buiten de muren houden. De rebellen van hun kant haastten zich om zich nu buiten de Hollandse en Zeeuwse bolwerken te wagen en van al die verwarring te profiteren: Utrecht werd definitief voor de opstand gewonnen, Gelre kwam onder zware druk te staan en Oranje's troepen kwamen zelfs Gent tijdelijk te hulp tegen het gevaar van de Spaanse muiters.

Op de keper beschouwd vertoont de pacificatie zelf ook geen eenvoudig beeld. Niet alle gewesten namen deel aan de onderhandelingen: Luxemburg hield zich afzijdig, en Friesland, Groningen, Overijssel en zelfs Gelre zonden geen afgevaardigden vóór het verdrag getekend werd. In Brussel vergaderden de Staten Generaal, die in zichzelf verdeeld zou blijven, ook nadat zij de overeenkomst van Gent hadden goedgekeurd. Zij waren in september bijeengeroepen voor het eerst zonder daarbij zelfs de instemming van de wettige landsheer Philips II of een daartoe gerechtigd (plaatsvervangend) landvoogd af te wachten. Maar intern bleef veel besluitvaardigheid stuiten op verdeeldheid tussen de radicale vleugel die geheel met Holland en Zeeland mee wilde gaan en een gematigd-afwachterende groep, die, ook na de vrede, niet door dik en dun zich tegen de landsheer wilde blijven keren, wanneer maar de Spaanse troepen zouden zijn teruggenomen. De Raad van State, waarvan de meeste leden nog nauwelijks bekomen waren van de schrik van een tijdelijke gevangenschap hen in Brussel door de radicalen in september aangedaan, volgde heel het gebeuren met nog meer aarzeling. In stilte bleef, trouwens, overal, ook binnen Holland en Zeeland, nog heel wat geïntimideerde ontevredenheid broeien. Ook na de Pacificatie bleven velen de ketterse rebellie afkeuren, Oranje's ambities wantrouwen en zij waren niet van plan al te lang de landsheer of zijn (nieuwe) landvoogd te negeren.

Ook het pacificatieverdrag was resultaat en neerslag van veel verdeeldheid en onzekerheid, niet meer, achteraf gezien, dan een intermezzo in een zich toch voortslepend conflict. Wel werd uitdrukkelijk de eensgezindheid van alle gewesten aangekondigd en de Spaanse troepen en Spaanse bestuurders als vreemdelingen en vijanden aangeduid. Wel werd aan de Staten Generaal, waar ook de rebellen hun afgevaardigden naar toe zouden sturen, het laatste en hoogste gezag over de nu herenigde landen geschonken. Maar ten aanzien van het levensgrote probleem van de onderlinge verschillen in godsdienst werd slechts een voorlopige regeling getroffen: in afwachting van een definitieve beslissing te nemen door de Staten Generaal, behielden Holland en Zeeland de vrijheid tot uitoefening van het Calvinistisch geloof, terwijl elders het oude geloof exclusief geëerbiedigd zou blijven. Wij weten nu achteraf, dat van heel deze vredesafspraken niet veel terecht is gekomen. Reeds bij de Unie van Brussel werd de godsdienstkwestie maar liever verzwegen en met de komst van de bekwame landvoogd Parma werd de burgeroorlog spoedig hervat.

Kort en goed, zo van nabij bekeken, is het beeld van de pacificatie verwarrend en gecompliceerd en lijkt het niet meer dan een toevallig snapshot dat spoedig in een golf van gebeurtenissen moest verdwijnen.

Misschien is het beter om met onze historische camera wat achteruit te lopen en de pacificatie in wijdsere vergezicht te bezien. We moeten echter oppassen dan niet te struikelen of het centrale thema van de pacificatie als een stipje in onze focus te laten verdwijnen. Welnu, van verder af bekeken blijkt het bij heel deze verwarrende strijd en mislukkende vrede te gaan om voor maatschappij en gemeenschap zeer essentiële zaken. En het was geen wonder, dat daarop zo verscheiden werd gereageerd. Naast maatschappelijke positie, economische kansen, sociale verhoudingen moesten bij elke keuze van standpunt of partij in iedere fase van de door opstand en burgeroorlog zich voordoende omstandigheden en mogelijkheden, ook eigen karakter, geloof en levensbeschouwing van elke afzonderlijke individu een rol spelen. Geen reactie kon daardoor gelijk zijn aan die van een ander. Als men beseft dat ook bij de pacificatie zulk een individuele schakering van visie en uitleg voorkwam, dan kan deze vrede van Gent zelf gezien worden als symptoom en illustratie van de grote moeilijkheden voor elke tijdgenoot om op de essentiële vragen het goede en bevredigende antwoord te geven.

De Lage Landen, we weten het, vormden een in de loop van de 15e en 16e eeuw samengebracht conglomeraat van gewesten, steden en heerlijkheden. Een conglomeraat, dat toch meer was dan een toevallig samenspel van staten en staatjes onder het gezag van één landsheer, die al die gebieden in één personele unie had verzameld. Er was ten eerste de geografische en economische gemeenschappelijkheid van heel het gebied aan de monding van de grote West-Europese rivieren; daar was ten tweede het voor het langgerekte kustgebied, tot ver in het binnenland, bestaande economisch-sociale overwicht van de vroeg-ontwikkelde steden en stadjes; daar was ten derde de onderling verwante politieke eigenaardigheid van deze gewesten, zoals deze zich, ver van keizers en koningen, gedurende

de Middeleeuwen autonoom waren gaan gedragen ; daar was tenslotte de inwendig groeiende overeenstemming in cultuur : een voor vele gewesten gemeenschappelijke volkstaal, een door het Frans-Bourgondische hofcentrum in Brussel uitstralende levenshouding en gedrag dat door de élites werd overgenomen, een overeenkomstigheid ook in uitingen van geloof, ideeën en kunst. Ook toen de opstand uitbrak, was dit nog niet tot één geheel geïntegreerd. Maar in heel West Europa dreven verwante tendenties tot een samengroei van overkoepelende grotere staatsorganisaties die tegelijkertijd schenen te dwingen tot een binnen die grotere staten vernieuwde en duidelijker geprofileerde plaats voor kerk en godsdienst. Een sterke bevolkingsgroei, intensificatie van handel en verkeer, snelle spreiding van informatie en kennis door de boekdrukkunst, toenemende invloed van de stedelijke burgerij naast de reeds lang zo invloedrijke adel, al die verschijnselen — en nog vele meer, — stuwden in een richting waarheen ook de aanvankelijk zo losjes samengevoegde Lage Landen gedreven werden. Maar gemakkelijk en zonder strijd ging dit alles niet, ook niet in die Lage Landen. Sterker dan tegenwoordig moesten de ontwikkelingen van staat en kerk stuiten op weerstanden van traditionele aard. Verworven waarden en zekerheden binnen de kleinere eenheden van stand, gewest of stad, van gilde, heerlijkheid of waterschap, hielden de betrokkenen vast aan vormen van autonomie zoals deze ook door recht en gewoonten waren vastgelegd. Een absoluut en exclusief geloof in één Waarheid, zoals binnen een ware Kerk, door het Enige Woord Gods, in het goede dogma en sacrament werd uitgedrukt, verzette zich tegen een ook toen oplevende gedachte dat binnen één staat plaats zou kunnen zijn voor meer kerken. Standgevoel bij adel of stedelijk patriciaat kon zich moeilijk schikken in de idee van een voor het groter staatsverband ontstaand apparaat van daartoe opgeleide ambtenaren.

Bezieet u nu dit beeld, zo in ruwe lijnen grofkorrelig afgedrukt, dan wordt het misschien begrijpelijk waarom in zovele landen gedurende de 16e eeuw conflicten, opstanden en burgeroorlogen voorkwamen en hoe moeilijk het was om naar tevredenheid van een meerderheid tot een juist voor de grotere en krachtigere staat zo noodzakelijke vrede en harmonie te komen. De zo essentiële problemen van staatsvorming, kerk-keuze, behoud van tradities riepen reacties op, die uiterst verscheiden moesten zijn. Aan de uiterste polen van een vereenvoudigd radicalisme konden die reacties strak en duidelijk zijn. De koningsgezinde partij koos voor een centraliserende en contra-reformatorische staatssamenhang, waarin aan de landsheer en zijn ambtenaren een absolute macht zou toevallen, voor ketters geen plaats zou zijn en aan het gewestelijk of sociaal particularisme weinig ruimte werd gelaten. De rebellen waren voorstanders van de gereformeerde kerken, kozen voor een gewestelijke zelfstandigheid en aanvaardden slechts een landsheer en zijn regering wanneer deze aan controle en advies van inheemse raden en staten onderworpen zouden zijn. Maar tussen deze uitersten waren talrijke variaties in opvattingen en overtuigingen te vinden, die bovendien nog telkens, afhankelijk van omstandigheden en ontwikkelingen, konden veranderen.

Wanneer wij nu het principiële en essentiële van heel het in de Neder-

landen in opstand en burgeroorlog uitgebarsten conflict begrijpen, dan wordt het misschien mogelijk in de pacificatie van Gents ook iets groots, iets overbruggends, iets nastrevenswaardigs te zien. Dan wordt die vrede, ook al mislukte zij uiteindelijk, als het ware uitgetild boven de beperkingen van de tijd en de zich daarbij voordoende mogelijkheden. Misschien mislukte de pacificatie juist omdat zij een weg wees die nog niet in die tijd mogelijk was maar de toekomst met zich had. Misschien is zij op zich een uiting van hetgeen mensenhand en mensenhart vermogen te doen en te willen tegen alle toenmalige aardse mogelijkheden in, omdat 's mensen vindingrijkheid en vernuft nu eenmaal uit zweeft boven een laag-bijde-grondse werkelijkheid. De pacificatie trachtte een oplossing te vinden, die achteraf bewondering afdwingt. Ten aanzien van het moeilijke probleem van de godsdienst werd een compromis gezocht, dat toch fundamenteel vernieuwend en modern was. Willem van Oranje had wel eens verdergaande idealen gekoesterd waarbij binnen geweest of stad drie of vier verschillende kerken naast elkaar in onderlingeuldiging en verdraagzaamheid eigen organisatie en werkzaamheid hadden kunnen ontplooiën. Maar een zogenaamde cantonnering van de kerken, regionaal exclusief bevoorrechtend, zoals de pacificatie beoogde — in Holland en Zeeland de gereformeerde kerk, in de overige gewesten de Rooms-katholieke — was een misschien haalbare compromis, dat reeds elders — b.v. in de Duitse landen — met enig succes was toegepast. In ieder geval werd hierdoor een gewetensvrijheid mogelijk, d.w.z. de vrijheid voor een ieder om althans binnenshuis en binnenshart te geloven wat men wil zonder daarvoor als zodanig strafbaar te zijn, en een vorm van geloofsvrijheid die althans de betrokkene behoeft voor terechtstelling of verdrijving uit heel het land. Boeiender en moderner nog was de andere oplossing die ten aanzien van de staatsorganisatie door de pacificatie werd gezocht. Om de spanning tussen traditioneel particularisme en modern centralisme enigszins te minderen, om tegenover het gevaar van tyrannie van een vreemde landsheer en zijn vreemdelingen-raadgevers een vorm van zelfbestuur te stellen, werd aan de Staten Generaal een macht tot controle en medebestuur toegedacht die veel verder ging dan deze vergadering in vroeger tijden ooit had gehad. In een brief aan de Staten Generaal had Willem van Oranje deze gedachte reeds duidelijk uitgesproken (oktober 1576): door U, Staten Generaal, openlijk uit te spreken voor de handhaving Uwer rechten „vous servirez d'exemple de vertu à tous peuples libres, et de terreur à tous tyrans et iniques oppresseurs de républiques... de façon que vous rendrez à la postérité le fondement de leur liberté ferme et inmutable, qu'est l'obéissance qui est due au prince juste et légitime, joint que satisferez en cela au devoir de vos consciences et de l'obligation qu'avez à vostre serment et au rang que vous tenez, en représentant le corps universel de tout le peuple, duquel vous avez la liberté et salut comme en despot". Aloude vrijheid, vertegenwoordiging van het gehele volk, inheemse eigen verantwoordelijkheid volgens rang en eed, het zijn deze gedachten die door de vrede van Gent dichterbij de verwezenlijking gebracht schenen te kunnen worden en, ook na de mislukking van de pacificatie, levende herin-

nering bleven als inleiding tot een later constitutioneel parlementarisme als wij zowel in België als in Nederland zouden verwerven.

Leggen wij nu de twee foto's naast elkaar. Wij begrijpen nu dat, juist omdat de pacificatie antwoorden moest vinden op essentiële problemen van maatschappij en samenleving die zich toen onbedwingbaar opdrongen maar de mensen zo diep in overtuigingen en keuze verdeeld hielden, deze pacificatie zo moeizaam tot stand kwam en tenslotte in de praktijk niet slaagde. Wij begrijpen nu ook waarom als poging, als streven deze pacificatie nog steeds het herdenken waard is. Een streven om door het compromis een evenwicht te brengen tussen traditie en moderne ontwikkeling, waarbij voor de godsdienst, een beperkte vrijheid werd geboden, voor de staat een landelijk controlerend zelfbestuur, dat landsheer en ambtenaren zou moeten bijstaan. En beide oplossingen wezen naar een toekomst waarin door scheiding van kerk en staat en parlementaire controle de inwendige groeiende macht van het centrum kon worden opgevangen en ingebed. Daarom doet ons de pacificatie, in al haar verwardheid ontstaan in een verwarrende tijd, ons zo wonderlijk modern aan.

Of, vraag ik me af, heb ik toch de camera scheef gehouden en bij het afdrukken even bewogen?

DE HANDSCHRIFTEN VAN GENTSE KRONIEKEN EN MEMORIEBOEKEN BEWAARD IN DE UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK TE GENT

door

J. SCHEERDER

De Universiteitsbibliotheek te Gent bewaart een merkwaardige verzameling handschriften van Gentse Kronieken en Memorieboeken die onvoldoende bekend is. Deze handschriften zijn ondergebracht in twee verschillende fondsen: het eigenlijke Fonds van de Handschriften (signatuur met de kenletters Hs.) en het Fonds Gandavensia (signatuur met de kenletter G.). Sommige handschriften, die eerst tot het Fonds Gandavensia behoorden, zijn thans ondergebracht in het Fonds van de Handschriften.

Slechts enkele handschriften zijn uitgegeven: Hs. 2543, *Chronycke van Ghendt door Jan van den Vivere en andere aantekenaars*¹, Hss. 522 en G. 6141, *Ghendtsche Geschiedenissen* van B. De Jonghe², Hs. G. 28, *Dagboek* van C. en Ph. Van Campene³, Hss. 2469 en 2492, *Van die beroelicke tijden in die Nederlanden* door Marcus Van Vaernewijck⁴, Hss. 103 en 527, *Dachregister van geschiedenissen van de stede van Ghendt* door Ph. De Kempnaere⁵ en Hs. 3813, *Memorieboek der stad Ghendt*⁶.

Gaarne betuigen wij hier onze beste dank aan Prof. Dr. K. Van Acker, hoofd-bibliothecaris en aan Prof. Dr. A. Derolez, conservator, voor hun nuttige wenken bij de beschrijving van de handschriften en voor de faciliteiten die zij ons verleenden bij onze opzoekingen. Dank ook aan de personeelsleden van de afdeling handschriften die ons steeds bereidwillig ten dienste stonden.

(1) Hs. 2543 gaat maar tot 1578 terwijl het handschrift van Bazel tot 1632 reikt. De uitgave van F. De Potter, Gent, 1885 is geen integrale weergave van het handschrift van Bazel. Zie J. SCHEERDER, *La „Chronycke van Ghendt de J. Van den Vivere et autres annotateurs*, in *Revue d'Histoire ecclésiastique*, deel XXXV, 1939, nr. 3, blz. 535-538.

(2) De uitgave door de auteur, Gent, 1746, is geen volledige weergave van Hs. 522 of G. 6141. De bronnen vermeld in de inleiding en in de marge van Hs. G. 6141 werden niet gedrukt.

(3) Uitg. F. De Potter, Gent, 1870, met geringe weglatingen.

(4) Uitg. F. Vanderhaeghen, 5 dln., Gent, 1872-1881 (*Maetschappij der Vlaemsche Bibliopbielen*, 4e reeks, nr. 1).

(5) Uitg. Ph. Blommaert, Gent, 1839. Hs. 103 en 527 zijn slechte vertalingen van het *Diarium* van Ph. Van Campene. De vertaler, J. P. Van Male, vertaalde Campanaenus door De Kempnaere.

(6) Uitg. P. C. Van der Meersch, Gent, 1852-1861 (*Maetschappij der Vlaemsche Bibliopbielen*, 2e reeks nr. 15) met annotaties uit acht andere handschriften. Zes van deze handschriften berusten thans in de Universiteitsbibliotheek: Pr. Ar^A = Hs. 3801, Pr. Ar^B = Hs. 3792, Pr. Ar^C = Hs. 3815, K.M. = Hs. 2563, Bibl. = Hs. 131, S.G. = Hs. 2554. Het handschrift G., eigendom van de heer Geldhof bevindt zich niet in de Universiteitsbibliotheek, althans wij hebben het niet kunnen identificeren. Het *Schepenboek*, nog steeds eigendom van het Stads-archief, is sinds enkele jaren ten toon gesteld in het Bijloke Museum.

In de *Catalogue des manuscrits* van J. De Saint-Genois zijn slechts acht Gentse Kronieken of Memorieboeken beschreven⁷. In zijn *Bibliographie de l'histoire de Gand* en in twee bijdragen over *Het Memorieboek der stad Ghent* heeft V. Fris een dertigtal handschriften besproken of slechts vermeld met de toenmalige signatuur, met de kenletter G., zodat opzoekingen nodig zijn om die handschriften terug te vinden⁸.

De hierna beschreven handschriften worden willekeurig *Kronieken* of *Memorieboeken van de stad Gent* genoemd. In de centrale alfabetische catalogus van de Universiteitsbibliotheek kan men, onder de benaming *Memorieboek*, zevenentwintig handschriften vermeld vinden, waaronder b.v. Hs. G. 6105 (nieuwe signatuur Hs. 2543) *Chronycke van Ghendt door Jan van den Vivere en andere aantekenaars*.

Is er een wezenlijk verschil tussen een *Kroniek van Gent* en een *Memorieboek van Gent*? De benaming *Memorieboek* vindt men niet in de handschriften, soms als rugtitel. Hs. 3813, door P.C. Van der Meersch uitgegeven draagt als rugtitel: *Bouch van Memorien der stad Ghendt*, het incipit van de tekst luidt: *Dit naervolghende es memorie hoe ende in wat manieren de stede van Ghendt gheghouverneert ende beleedt es gheweest*. In Hs. 2549, f° 1r. leest men dat de schrijver gebruik maakte van *enen auden Memoriael toebehoorende dabdije ende clooster van Ste Pieters*.

Hoe ontstonden de *Memorieboeken*? Bekend is dat de grondwet van de stad Gent in 1301 gewijzigd werd door de Franse koning Filips IV, leenheer van de graaf van Vlaanderen. Het beruchte college van de XXXIX schepenen werd vervangen door XXVI schepenen, XIII schepenen van de Keure en XIII schepenen van Gedele. Van dan af tot op het einde van het Ancien Régime werden beide schepenbanken jaarlijks vernieuwd, uitzonderlijk *gecontinueerd*. De namen van de schepenen werden jaarlijks opgetekend in een *Schepenenboek*. Volgens V. Fris zouden particulieren deze lijsten van schepenen afgeschreven hebben en daarbij aantekeningen toegevoegd hebben⁹. Wanneer dit annoteren begonnen is kan niet meer worden achterhaald, al de annotaties in de hierna beschreven handschriften werden ten vroegste in de XVIe eeuw opgetekend. Hs. 2554, dat als het oudste aanzien werd, was oorspronkelijk een lijst van schepenen van beide banken zonder annotaties, in de XVIe eeuw werden onderaan de lijsten van de schepenen of in de marge enkele annotaties opgetekend. Tot in de

(7) J. DE SAINT-GENOIS, *Catalogue méthodique et raisonné des manuscrits de la Bibliothèque de la ville et de l'Université de Gand*, Gent, 1849-52.

(8) V. FRIS, *Bibliographie de l'histoire de Gand*, deel I en deel II (slechts een aflevering verschenen), Gent, 1907 en 1927 (*Société d'Histoire et d'Archéologie de Gand, Publications extraordinaires*, nrs. 2 en 3).

Idem, *Onleiding van drij Vlaamsche Kronijken*, in *Handelingen der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent* (overdruk), Gent, 1899.

Idem, *Ware een heruitgave van het Memorieboek nuttig?* in *Handelingen*, deel IV, 1901, blz. 149-160.

(9) V. FRIS, *Bibliographie*, deel I, blz. 58, nr. 76.

XVIIIe eeuw werden lijsten van schepenen met annotaties gekopieerd en voor de eigen tijd van persoonlijke aantekeningen voorzien. Onder de handschriften die zeker uit de XVIe eeuw dagtekenen zijn er ook waarin geen lijsten van schepenen voorkomen. Men kan dus niet zeggen dat er eerst lijsten van schepenen waren met aantekeningen, *Memorieboeken*, na verloop van tijd aantekeningen zonder lijsten van schepenen, *Kronieken*. Bij de kroniekschrijver Marcus Van Vaernewijck vindt men geen lijst van schepenen, in de *Chronycke van Ghendt van Jan van den Vivere en andere aantekenaars* vindt men wel de lijsten van de schepenen vanaf 1301 en in Hs. 159, het uitvoerigste handschrift na het dagboek van Marcus Van Vaernewijck, zijn ook de lijsten van schepenen opgenomen. Het al of niet ontbreken van de lijsten is zeker geen absoluut criterium om *Memorieboeken* en *Kronieken* te onderscheiden.

Het is niet mogelijk in deze beknopte inleiding over het belang en de waarde van elk handschrift in het bijzonder uit te weiden.

De *Gentse Kronieken* en *Memorieboeken* zijn ongetwijfeld een belangrijke bron voor de geschiedenis van de stad Gent. Het belang varieert evenwel volgens de veelvuldigheid en de uitvoerigheid van de aantekeningen. Meestal zijn de annotaties over de Middeleeuwen karig en beknopt, dikwijls uitvoerig daarentegen zijn de aantekeningen over de opstand van de Gentenaars tegen keizer Karel en over de gebeurtenissen te Gent tijdens de Nederlandse opstand (1566-1585). Zeer uitvoerig zijn de dagboeken van Marcus Van Vaernewijck en C. en Ph. Van Campene, de kroniek van Jan van den Vivere e.a., de handschriften Hs. 153 en Hs. 159.

De waarde van de handschriften is eveneens zeer verschillend. V. Fris, die de aantekeningen over de Middeleeuwen (tot 1500) onderzocht, ontdekte daarin talrijke onnauwkeurigheden en stelde vast dat „het overgroot getal dier aantekeningen geenszins oorspronkelijk, hoegenaamd niet gelijktijdig van de gebeurtenissen waren”¹⁰. Voor de XVIe eeuw en later zijn de aantekeningen dikwijls zeer waardevol, althans deze die opgetekend werden door tijdgenoten, ooggetuigen en personen die door hun functie of hun relaties goed konden ingelicht zijn¹¹. Dit neemt niet weg dat de waarde van elke aantekening moet gewikt en gewogen worden, naam en beroep van een terechtgestelde beeldenstormer stellen zelden problemen, de

(10) V. FRIS, *Ware een heruitgave...*, blz. 151.

(11) In de *Chronycke van Ghendt door Jan Van den Vivere*, Hs. 2543 en in het handschrift van Bazel vindt men in dato 11 december 1567 een relaas over de terechtstelling van vier beeldenstormers en een incident dat zich daarbij voerde, op het einde van zijn relaas vermeldt de schrijver: „*ic wasser zelve present*”. Marcus Van Vaernewijck was als stapelheer niet alleen goed geplaatst om veel inlichtingen te kunnen inwinnen, hij was ook zeer nieuwsgierig, zo begaf hij zich ter plaatse om het vorderen van de bouw van de hervormde tempel buiten de stad na te gaan (uitg. F. Vanderhaeghen, d. I, blz. 308-309, d. II, blz. 5-8, 14-15, 109). In de officiële documenten wordt niets gezegd over de inhoud van een rekwest dat door een hervormde in handen gestopt werd van Roelant Van Hembyze, op 22 juli 1566; de inhoud vindt men wel in Hs. 153, f° 241v. - 242r. Was de auteur van dit handschrift soms een schepen? Hij was in elk geval goed geïnformeerd zoals nog blijkt uit de kopie van officiële teksten: *actum IX meye 1567* (f° 320v.).

aantekeningen over de onderhandelingen tussen Egmont, de magistraat en de hervormden stellen de historicus voor zwaardere opgaven. Ook dient opgemerkt dat men geen aantekeningen vindt van uitgesproken hervormingsgezinden, zodat de informatie toch steeds een eenzijdig karakter vertoont. De dagboeken van d'Hane de Steenhuse, van F.X. Van Quickenborne en van de gebroeders Callion hebben wij niet onderzocht. Volgens V. Fris zouden deze kronieken niet altijd vrij te pleiten zijn van partijdigheid¹².

Het zou voorbarig zijn, reeds na een onderzoek dat zich beperkt tot de handschriften van de Gentse Universiteitsbibliotheek — in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel berusten nog verschillende *Gentse Kronieken* en *Memorieboeken*¹³ — te willen overgaan tot een klassering van de handschriften. Vermelden wij slechts dat de handschriften Hs. 131, 2338 en 2548 kopieën zijn uit verschillende eeuwen van dezelfde tekst, dat de annotaties in hss. 2544 en 2545 identiek dezelfde zijn, dat de annotaties over het Wonderjaar (1566-1567) veel gelijkenis vertonen in de hss. 2487, 2489, 2543, 2547, 2562, 3696 en 3814 en dat de tekst van de onvolledig bewaard gebleven handschriften Hs. 2467 en G. 13458 overeenstemt met de tekst van Hs. 531.

Van een dertigtal handschriften zijn de schrijvers, auteurs of kopiïsten, bekend: J. Billet (Hss. 2488, 2542,, G 6183, G. 6185 en G. 12019)¹⁴, de gebroeders Callion (Hss. 2481, 2777 en G. 14248)¹⁵, P. Clipelius (Hs. 454)¹⁶, B. De Jonghe (Hss. 432, 522 en G.6141)¹⁷, Ph. De Kempnaere (Hss. 103 en 527)¹⁸, J. Delvael (Hs. 2549)¹⁹, J.F. De Laval (Hss. 2477, G. 11532, G. 11533 en G. 11534)²⁰, J.L. De Roothaese (Hs. G. 6142)²¹, P.E. d'Hane en d'Hane-Steenhuysse (Hs. G. 12124)²², J.B. Dobercourt (Hss. 3773 en G. 6182)²³, Fr. Heye-Schoutheer (Hs. G. 10982)²⁴, J.

(12) V. FRIS, *Bibliographie*, deel II, blz. 86-88, nrs. 376, 377 en 382.

(13) J. VAN DEN GHEYN, *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque royale de Belgique*, deel IX, Brussel, 1909.

(14) E. DE BUSSCHER, *Juste Billet, chroniqueur gantois*, Gent, 1873.

(15) V. FRIS, *Bibliographie*, blz. 88, nr. 382.

(16) Mag deze auteur geïdentificeerd worden met de dominikaan Clipelius, schrijver van de *Saemenraepinghe van aenteekeninghen*, bron van de *Ghendtsche geschiedenissen* van B. De Jonghe (Hs. G. 6141, inleiding)?

(17) *Nationaal Biografisch Woordenboek*, deel I, kol. 640-644. (Bibl. aldaar).

(18) Ph. De Kempnaere = Campanaeus = Van Campene.

(19) J. Delvael wordt ten onrechte als auteur vermeld in de rugtitel, hij gaf opdracht aan zijn dienaar om een oud *Memoriael* af te schrijven.

(20) *Biographie nationale de Belgique*, deel V, kol. 335.

(21) *Biogr. nationale*, deel V, kol. 683-684.

(22) *Biogr. nationale*, deel VIII, kol. 680.

(23) A. KEELHOFF, *Geschiedenis van het klooster der Eerw. Paters Eremiten Augustynen te Gent*, Gent, 1864, blz. 260-261. De twee hierna beschreven handschriften worden niet uitdrukkelijk vermeld door Keelhoff: „Een ander groot aental zynere overgeschrevene boeken bevinden zich in de bibliotheek van de Hoogeschool; zij werden door de Franschen met al onze andere boeken vervoerd den 3den november 1796”. De handschriften van Dobercourt zijn niet de enige die niet rechtstreeks in de Universiteitsbibliotheek belandden na de roof door de Fransen.

(24) V. FRIS, *Bibliographie*, deel II, blz. 88, nr. 383, vermeldt als auteur van het handschrift J.F. De Laval. Feitelijk was HEYE-SCHOUTHEER de verzamelaar

Stalins (Hs. 2487)²⁵, C. en Ph. Van Campene (Hs. G. 28)²⁶, J. Van den Vivere (Hs. 2543)²⁷, C. Van Huerne (Hss. 3646 en G. 11531)²⁸, F.X. Van Quickenborne (Hs. G. 6074 en G. 14248, deel IV-VII)²⁹, M. Van Vaernewijck (Hss. 2469 en 2492)³⁰. Het Hs. 159 is van de hand van Jan Meyntkens of Symoen Artsen³¹.

Hoe elk van de hierna beschreven handschriften in de Universiteitsbibliotheek terecht kwam is dikwijls moeilijk uit te maken. Wellicht is er een aantal handschriften afkomstig uit de door de Franse bezetters, op het einde van de XVIIIe eeuw, afgeschafte instellingen en kloosters³². Op 9 december 1885 en op 31 oktober 1890 besloot de Commissie van de Archieven der stad Gent een aantal handschriften in bewaring te geven aan de Universiteitsbibliotheek³³. De twee *Relevés sommaires*, opgetekend in de proces-verbalen van de Commissie, laten niet toe elk handschrift met zekerheid te identificeren, evenmin de juiste datum te bepalen waarop een bepaald handschrift zijn nieuwe bestemming bereikte. In 1975 kwam, door ruiling, een aantal *Kronieken* en *Memorieboeken*, tot dan toe eigendom van het Rijksarchief te Gent, de verzameling *Gentse Kronieken* en *Memorieboeken* van de Universiteitsbibliotheek verkrijgen. Zeker, er werden ook handschriften door de bibliotheek aangekocht en andere nog door milde schenkers geschonken. Zoveel mogelijk werd getracht de verschillende eigenaars van de handschriften te achterhalen. Langdurige zoekingen, in catalogen van veilingen en in de volumineuse verzameling

en aantekenaar van de *Kronijke* tot augustus 1815. J.F. De Laval kopieerde het handschrift, voegde er kleine aantekeningen aan toe en vervolgde de *Kronijke* tot 1820. Heye-Schoutheer was secretaris der regering van Gent.

(25) Over J. Stalins hebben wij geen inlichtingen gevonden.

(26) Inleiding van de uitgave door F. De Potter. — V. FRIS, *Bibliographie*, deel II, blz. 37-39, nr. 348.

(27) V. FRIS, *Bibliographie*, deel II, blz. 37-39, nr. 348. — J. SCHEERDER, o.c. in nota 1.

(28) *Biographie nationale*, deel IX, kol. 622. C. Van Huerne was de schoonbroeder van de gentse dictator, jonkheer Jan Van Hembyze.

(29) V. FRIS, *Bibliographie*, deel II, blz. 86, nr. 377 en blz. 88, nr. 382.

(30) V. FRIS, *Bibliographie*, deel II, blz. 42-52, nr. 352. — H. VAN NUFFEL, *Marcus Van Vaernewijck (1518-1569) en zijn Kroniek over de Beroerlicke Tijden*, in *Standen en Landen*, deel XL, 1966, blz. 113-145.

(31) Op f° 5r. vindt men de kopie van een uitnodiging *ons overghegheven: Ghelast by mijnheer de boochballu ende scepenen vander Kuere Jan Meyntkens en Symoen Artsen als superintendenden deser stede* enz.

(32) R.F. APERS, *Schets eener Geschiedenis der Universiteitsbibliotheek te Gent* (Overdruk uit de *Handelingen van het tweede congres voor boek- en bibliotheekwezen. Gent, 31 maart - 4 april 1932*). Gent, 1933. — J. DE SAINT-GENOIS, *Notices sur les manuscrits qui appartiennent au dépôt d'archives de la Flandre Orientale, à Gand*, in *Messenger des sciences historiques de Belgique*, Gent, deel V, 1837, blz. 329-350; deel XI, blz. 287.

(33) Stadsarchief Gent, *Registre des procès-verbaux de la Commission des Archives*. Proces-verbalen eigenhandig geschreven door V. Vanderhaeghen. Resoluties van 9 december 1885 (f° 6v.) en 31 oktober 1890 (f° 38r.). Op f° 8r. leest men: *Pièces remises à la bibliothèque restant la propriété de la ville de Gand, de même que la collection de Gandavensia. Le bibliothécaire de l'université, F. Vanderhaeghen.*

brieven van F. Vanderhaeghen, zouden wellicht nog enige nieuwe inlichtingen betreffende de herkomst van de handschriften aan het licht kunnen brengen.

In de beschrijving van de handschriften werd de spelling van de schrijvers streng behouden. Het is onmogelijk steeds met zekerheid uit te maken wanneer men *y* of *ij* moet lezen in een handschrift.

In sommige handschriften, b.v. van J.F. De Laval, de gebroeders Callion en andere, vindt men ook kopieën van documenten en gedrukte stukken, deze werden niet alle beschreven.

I - FONDS VAN DE HANDSCHRIFTEN

Hs. 103. Copie van een Dagb-register van alle het gonne gedenkweerdigh voorghefallen is binnen de stadt Gent, tsedert den 15 julij 1566 tot den 15 junij 1585, onderhouden bij Mre Philippus de Kempnaere, advocaat van den Raad in Vlaenderen, overgheset uijt het latijn door H^{re} ende Mre Joannes Petrus Van Male, pastor van Bovekercke uijt het origineel.

Blz. niet genummerd (recto). Titel.

(verso) *Vertaelde voor-reden van den auteur Mre Philippus Campnaeus. Gent, op S.-Martens dagb 1577.*

Blz. 1 - 196 Dagb-register van 15 julij 1566 tot 27 juni 1585.

Vanaf juni 1568 correcties aan de tekst en randnota's.

Blz. 196 (in fine) *Hier eijndighet het dagbregister van den voorenschreven auteur, getranslateert door den gemelden heer P. Van Male, pastor tot Bovekercke in 't jaer 1718, 4en junij ende nu dit translaet gecopieert tot Cortrijck ende geeijndighet den 30en julij 1732 door M.-I.-A.*

Papier, 196 blz. ; 370 mm. x 235 mm. ; 1732 ; volleder, rug goudgestempeld.

Herkomst : Dit hs. is verkogt geweest in october 1813, in de Predikheeren-Rifter te Gend door de fransche Domeinen, voortkomende uijt de aengeslagene boeken der abdije van Eenaeme, aen J.F. de Laval en die heeft het vereerd aen zijnen vriend Mr R. Hye-Schouteer, secretaris der regeringe van Gend. (J.F. DE LAVAL, *Dag-register*. Hs. 11534, deel I, blz. V waar wordt gehandelt over de hss. van Ph. De Kempnaere). *Donné à la bibliothèque de l'université de Gand, le 12 avril 1845, par M^o Ph. Blommaert, avocat à Gand, qui a publié ce manuscrit sous le titre de VLAEMSCHE KRONIJK (Gent, 1849).*

Lit. : J. DE SAINT-GENOIS, *Catalogue*, blz. 111, nr. 100.

Hs. 131. Privilegien van Ghendt.

Blz. n. g. (F^o 1r.-v.) *Tafel.*

Blz. 1 - 26 (F^o 2r.-14.) *Van de privilegien ende oude keuren der stadt van Ghendt ende wie de selve ghegheven hebben.*

Blz. 27 - 63 (F^o 15r.-37r.) *Diverssche seggerschepen ende sententien.*

Blz. 64 (F^o 37v.) *Blanco.*

Blz. 65-349 (F^o 38r.-191r.) *Diverssche memorable gheschiedenissen 't landt van Vlaenderen ende de stadt van Ghendt aengaende.* Begint met Audacer vijfde forestier van Vlaenderen en eindigt in 1585.

Blz. 350 - 358 (F^o 191v.-195v.) *Tractaet van reunie tusschen de Vier*

Leden van Vlaenderen ende tHooft-collegie van den lande van Waes (1593).

Blz. 359-366 (F° 196r.-198v.) Blanco.

Blz. 367-370 (F° 199r.-200v.) *Concordat tusschen de pastors der stadt van Ghendt ende de Jesuiten aengaende de begravinghen* (4 mei 1642).

Blz. 371-372 (F° 201r.-v.) *Fundatie van 't collegie van de Jesuiten* (11 juli 1643).

Blz. 373-434 (F° 202r.-244v.) *Van de heresie*. Uittreksels van vonnissen wegens heresie, van 1525 tot 1577.

Blz. 435-437 (F° 244v.-245v.) *Loffelicke attestatie raeckende de defentie deser stede in haere belegberinghe* (5 jan. 1679).

Blz. 438 (F° 246r.) *Index*.

Papier, 438 blz. (origineel), 246 folio's (modern) ; 310 mm. x 195 mm. ; schrift XVIIe eeuw ; volleder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld : *Privilegien van Ghendt*.

Lit. : J. DE SAINT-GENOIS, *Catalogue*, blz. 123-125, nr. 108.

In dit hs. werden witte bladen ingelast met gekleurde tekeningen, kopieën van documenten die reeds voorkomen in het hs., alsook uittreksels. In de moderne nummering werden die witte bladen meegerekend. In hs. 2547 komen identiek dezelfde gekleurde tekeningen voor.

Dit hs. stemt overeen met hs. 2548 : zelfde aantal blz., in beide hs. zijn blz. 359-366 blanco, dezelfde teksten zijn onderlijnd. In hs. 2338 vindt men dezelfde tekst als in hs. 131 en 2548, blz. 1-349.

Hs. 153 (olim G. 3018¹). *Varia de rebus gandavensibus 1301-1567*.

F° 1r. - 2v. *Prohemium van desen boucke*.

F° 3r. - 324v. Lijsten van schepenen met annotaties 1301-1567.

F° 325 Blanco.

Papier, 325 folio's (650 blz.), verschillende folio's blanco ; 300 mm. x 250 mm. ; schrift XVIIe eeuw (verschillende handen) ; volleder, rug goudgestempeld.

Herkomst : Dit handschrift behoorde toe aan H(ubert) (François) Sanders dit de Luna, een groot liefhebber van boeken, wiens belangrijke bibliotheek te Gent werd verkocht op 17 december 1737.

Dit handschrift werd niet beschreven door J. De Saint-Genois in zijn *Catalogue*. Tussen kaft en schutblad vindt men op een ingeplakt blad een beschrijving van het handschrift (in het Frans). Het is zeer belangrijk vanaf 1560, meer dan 200 blz. voor het Wonderjaar (1566-1567). Het eindigt op 15 juli 1567.

Hs. 159. Gendsche geschiedenissen 1566-1593.

Deel I - De twee eerste folio's van het handschrift ontbreken.

F^o 3r. In de boevenhoek rechts : *De bekeeringhe vande relygie in Vlaenderen begoest ontrent sincxen XVe zesende sestich, maer en vulquam niet zoo hier naer volcht.*

F^o 3r. - 231v. Uitvoerige kronijk, met lijsten van schepenen, 12 juli 1566 tot 20 april 1575.

Deel II - F^o 232r. - 473v. Uitvoerige kroniek, met lijsten van schepenen, 4 mei 1575 tot 29 december 1580.

Deel III - F^o 474r. - 652v. Uitvoerige kroniek, met lijsten van schepenen, 5 februari 1581 tot 19 september 1593.

Papier, 650 folio's (1300 blz.); 305-320 mm. x 205 mm.; schrift XVIe eeuw; perkamentband, rugtitel : *Gentsche geschiedenissen van 12 ougste 1566 tot 9ber 1593.*

Lit.: J. DE SAINT-GENOIS, *Catalogue*, blz. 108-109, nr. 97.

De rugtitel op het hs., zonder meer overgenomen door J. De Saint-Genois, is niet juist. Op f° 3r. leest men : *Alvooren den xij^{en} in boeymaent*, dit is juli. De twee laatste folio's zijn zwaar beschadigd, maar op f° 652v. kan men een datum lezen : 19 september.

Hs. 432. B. DE JONGHE, Ghendtsche geschiedenissen 1566-1585.

Blz. I - XII *Voor-reden en opdracht.*

Blz. 1 - 683 *Gendtsche geschiedenissen by forme van maend-register in den welcken van maend tot maend gezien wordt wat aenmerckensweerdich geschiet is binnen en omtrent de stadt van Ghendt, ten tijde van de geuserye, sedert den 1 julii 1566 tot den 27 junii van 't jaer 1585 t' samen gevoeght door P.-F. Bernardus de Jonghe, priester der predicheeren orden, gewesen prior van 't couvent van Lier in Brabandi.*

Papier, XII - 683 blz.: 234 mm. x 185 mm.; 1750; volleder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld : *Ghendtsche geschiedenissen.*

Kopie van het handschrift van B. De Jonghe.

Lit.: J. DE SAINT-GENOIS, *Catalogue*, blz. 111, nr. 99.

V. FRIS, *Bibl. hist. de Gand*, deel II, blz. 63-66, nr. 355.

Hs. 454. De wet van Ghendt 1301-1525.

F^o 1 - 3r. *Dit es de zoene die ghegheven was van den coninc Karel over den ouden hertoghe Jan, hertoghe Philips van Bourgoingnen vadre, die deerlic vermoort was te Monstreul (1419).*

F^o 3v. *Prohemium van desen boucke.*

F^o 4r.-5v. *Van de wet van Ghendt ende hoemen die diverschelyck vermaeckt heeft by privilegien.*

F^o 6r. - 9v. *Wie de guene syn die de privilegien ende oude keuren deser stede ghegheven hebben.*

F^o 10r. - 59v. Lijsten van schepenen met annotaties 1301-1478. (rode opschriften, annotaties in het rood onderlijnd).

F^o 60r. - 76v. Lijsten van schepenen met annotaties 1479-1525. (ander papier, sommige annotaties in het latijn).

In margine van f° 3v. leest men : „*Scriptum est hoc chronicon A^o 1525 ut patet in fine hujus Proemium. Incipit ab A^o 1301 usque 1479 et ab isto a P. Clipelio continuatus est usque ad 1528.*

Papier, 76 folio's (152 blz.); 274 mm. x 205 mm.; schrift XVIe en XVIIe eeuw ; gekartonneerd, rugtitel goudgestempeld : *De Wet van Ghendt 1301-1525.*

Lit.: J. DE SAINT-GENOIS, *Catalogue*, nr. 103.

Hs. 522. B. DE JONGHE, Ghendtsche geschiedenissen 1566-1585.

Blz. n.g. *Ghendtsche geschiedenissen by forme van maend-register in den welcken van maend tot maend gezien wordt wat aenmerckens-weerdigh geschiet is binnen en omtrent de stad van Ghendt, ten tijde van de geuserye, sedert den 1 julii 1566 tot den 27 junii van 't jaer 1585 t'samen gevoeght door P.-F. Bernardus de Jonghe, priester der predicheeren orden, gewesen prior van 't couvent van Lier in Brabandt.*

Voor-reden.

Blz. 1 - 302 Autografische tekst.

Blz. 303-310 Blanco.

Blz. 311-370 L. ROBYN, *Historie van den oorsprong, voortgang en ondergang der ketterye te Oudenaarde. Gent, 1721. Gedrukte tekst.*

Papier, 310 blz. + 18 blz. niet genummerd ; 228 mm. x 180 mm.; 1738 volleeder ; goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld : *Ghentschen Maend Register.*

Herkomst : Ex bibliotheca Dominicanorum, 1796.

Uitgave : B. DE JONGHE, *Ghendtsche Geschiedenissen.* Gent, Wwe P. De Goesin en Soon, 1746. Twee delen in een band.

Lit.: J. DE SAINT-GENOIS, *Catalogue*, blz. 109-110, nr. 98.
V. FRIS, *Bibl. hist. de Gand*, deel II, blz. 63-66, nr. 355.

Dit autograaf is een gewijzigde tekst van de eerste versie (handschrift G. 6141). In de rand vindt men de vermelding van de bronnen door de auteur geraadpleegd. De tekst van de uitgave stemt niet volkomen overeen met het handschrift, er komen wijzigingen, toevoegingen en weglatingen in voor; ook de verwijzingen naar de bronnen werden achterwege gelaten.

Hs. 527. Dagh-register van alle het gonne gedenckweerdigh voorgevallen is binnen de stadt Ghendt, tsedert den 15en julij 1566 tot den 15en junij 1585, onderhouden bij Mre Philips de Kempnaere, advocaet van den Rade in Vlaenderen, overgheset uijt het latijn door H^{re} ende Mre Joannes Petrus van Male, pastor van Bovekercke uijt het origineel.

F^o 1r. *Voorreden van den vertaelder.*

F^o 1v. *Vertaelde voorreden van Mre Philippus Campeneus ... op het eerste deel. — Voor het tweede deel.*

F^s 2r. - 104r. Vertaling van het Diarium van Ph. Van Campene.

Papier, 104 folio's (208 blz.); 245 mm. x 180 mm.; 1718; volleder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld: *Beschrijvi(ng) onser vrome voor-boude(rs) van Nederl(and)*.

Herkomst: J.P. Van Male schonk zijn hs. aan Martinus Steyaert, pastoor te Sleidinge, met een latijnse brief gedagtekend 15 oktober 1722. Deze liet het hs. over, bij testament, aan Ph. Ch. Coddessmidt, kapelaan van St.-Baafs te Gent.

De vertaling van J.P. Van Male is maar een verkorte weergave van het *Diarium* (Hs. 16 892/16 893 van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel), dat ook geen letterlijke vertaling is van het oorspronkelijk dagboek van C. en Ph. Van Campene. Dit origineel, dat niet volledig tot ons gekomen is, berust thans in de Universiteitsbibliotheek (G. 28).

Hs. 531. *Varia Nederlandsche historie.*

Blz. 1 *Al hopende troost ic mij selven 1610. Gillis de Voocht.* (Daaronder heeft nog een tekst gestaan die thans onleesbaar is).

Blz. 9r - 113 *Hier beghint de prophesie ofte voorsegghen van den Smet van Huussen van het ghene dat in Vlaenderen ghebuert es ende noch sal ghebueren, principaelick binnen Ghendt, gescreven uut een seer audt gescrifte bij mij GILLIS DE VOOCHT, f^s. Andries; desen 21en dach van Wedemaent es desen boek begonst te scrijven 1606.*

Blz. 114 - 118 Data van de constructie van enkele Gentse monumenten.
 Blz. 119 - 152 Geschiedenis van Maximiliaan en Maria van Bourgondië.
 Blz. 153 - 459 Kroniek van Gent 1500 - 1607. Geen lijsten van schepenen.

Papier, 460 blz.; 290 mm. x 190 mm.; 1606-1610; volleder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld: *VARIA. Nederlandsche historie MSS.*

Herkomst: Geschreven door Gillis De Voocht. Eigendom van Pieter Danckaert, in 1667, daarna van Elisabeth Danckaert, in 1696.

Lit.: J. DE SAINT-GENOIS, *Catalogue*, blz. 108, nr. 96.

Hs. 2337 (olim G. 6100). Cronycke van Ghendt M.S.

F° 1 - 9 Blanco.

F° 10 *Dit is een boucken van veel aude gheschiedenissen.*

F° 11r. - 13v. Verschillende vonnissen.

F° 15v. - 15v. Deelnemers en prijzen landjuweel 1539.

F° 17v. - 20v. *Item dit es de superscriptie van Vlaenderen, midts al den hoven ende vasallen diemen in Vlaenderen haudt.*

F° 21r. - 22v. *Dit naervolghende es vander wet van Ghendt ende hoemen in vorleden tyde diverschelyc de stede gheregiert heeft by privielgien.*

F° 23r. - 190v. Lijsten van schepenen met annotaties 1301-1591.

Papier, 190 folio's (380 blz.); 295 mm. x 100 mm., vanaf f° 69r., 305 mm. x 100 mm.; schrift XVIIe eeuw, verschillende handen; perkamentband, rugtitel: *Cronycke van Ghendt M.S. (tot 1585).*

Herkomst: Op f° 17r. leest men: *It behoore Joos van der Stoct, bekendt crudenier ende meessenier vrij te Ghendt.* Op de laatste folio vindt men de vermelding: *vente Bremmacker, 1845, 45 Fr. 15.* Van Stadsarchief naar Universiteitsbibliotheek (1885).

Hs. 2338 (olim G. 6101). Historie van de stad Ghendt, waer staet de oude privilegien ende keuren met het remarcabelste aldaer voorgevallen.

Blz. 1 - 18 *Privilegien en oude keuren der stadt Ghendt ende wie de zelve gegeven hebben.*

Blz. 18 - 38 *Hiernaer volghen diversche seggerschepen ende sententien.*

Blb. 39 Blanco.

Blz. 40 - 205 *Memorabele gheschiedenissen het landt van Vlaenderen ende de stadt van Ghendt aengaende.* Begint met Audacer, vijfde forestier van Vlaenderen, en eindigt in 1585.

Blz. 205-237 *Van de heresie.* Vonnissen wegens heresie van 1525 tot 1577.

Blz. 238-240 *Sententie bij die van der Inquisitie in Spaignen over de Nederlandsche troubelen* (10 februari 1568).

Papier, 240 blz. (tot 101 in arabische cijfers, vanaf 102 in romeinse cijfers); 300 mm. x 185 mm.; modern schrift; gekartonneerd, rug perkament.

Herkomst: Op het eerste blad (niet genummerd) vindt men in de bovenhoek rechts de handtekening van Jean de Meyer en daaronder: *acheté à la vente de livres de Me G. de Naeyer, le 13 décembre 1838, 36 Fr 60*. Aangekocht door F. Vanderhaeghen, op de veiling van de Bibliotheek van J. de Meyer (4 nov. 1869), voor de prijs van 35 Fr. (*Catalogue des livres et manuscrits formant la bibliothèque de feu M. Jean de Meyer Gent, 1869, blz. 103. Prix d'adjudication, blz. 9*). Van Stadsarchief naar Universiteitsbibliotheek (1885).

De tekst van hs. 2338 stemt overeen, op weinige varianten na, met hss. 131 en 2548, blz. 1-349.

Hs. 2339 (olim G. 6600). Memorieboek der stad Ghendt 1301--1665.

F^o 1r - 27r. *Dit es een bouck van leenen ende die privilegen van dien.*

F^o 28r.-v. *Prohemium van desen bouck.*

F^o 29r. - 164 *Dit naervolghende zijn de schepenen 1301-1665*. Met annotaties. De schepenlijst van 1664 ontbreekt, blz. blanco.

Papier, 164 folio's (328 blz.); 210 mm. x 165 mm.; schrift XVIe-XVIIe eeuw, verschillende handen; perkamentband.

Hs. 2340 (olim G. 6103). Chronyk van Gent 1538 - 1542.

Blz. 1 - 62 Gebeurtenissen te Gent 1538 - 1542. Geen lijsten van schepenen.

Papier, 62 blz.; 275 mm. x 198 mm.; schrift XVIe eeuws; gekartonneerd, rug percaline, rugtitel goudgestempeld: *Chronyk van Gent 1538 - 1542*.

Herkomst: Vooraan en achteraan op de binnenzijde van de omslag vindt men een ex-libris met de legende: *Pietas homini tutissima virtus*. Het hs. werd aangekocht door Verhulst op de veiling van de bibliotheek van J.B. Delbecq in 1840 (*Catalogue des livres, blz. 99, nr. 84*) voor de prijs van 10 fr. Van Stadsarchief naar Universiteitsbibliotheek (1885).

Hs. 2467 (olim G. 6050). Kroniek van Vlaenderen en in het bijzonder van Gent 882 - 1607.

Onvolledig handschrift bestaande uit gehavende losse bladen gemonteerd in moderne band. Dezelfde tekst als hier f° 1 - 120 vindt men ook in hs. 531, blz. 53-424. Er ontbreken veel bladen in hs. 2467, f° 2 = blz. 60 van hs. 531, f° 110 = blz. 407 van hs. 531. In beide hss. vindt men gelijk versierde letters maar in hs. 531 zijn de versierde letters gekleurd.

De onvolledig bewaard gebleven tekst van hs. 2467 vindt men ook in hs. G. 13458, dat volledig is en waaraan slechts de tekst van de eerste blz. van hs. 531 ontbreekt.

Papier, 120 folio's (240 blz.) fel beschadigd ; 310 mm. x 205 mm.; schrift XVIe-XVIIe eeuw, verschillende handen ; gekartonneerd.

Hs. 2468. (olim G. 6050¹ - 6050⁹). Beleg van Gent door de drie koningen.

Verzameling van negen verschillende hss., waarvan slechts twee betrekking hebben op de geschiedenis van Gent.

G. 6050²

F° 1r. (beschadigd) *Cronycke van der stede van ...*

In den tijd van den ...

Caerle den eersten ...

... in den jaere IX^c en vijf en sestig.

Deze kroniek werd gedrukt door Baudewijn Manilius te Gent, z.d.

Een schoon historiken ofte cort verhael van de principaelste poincten van de belegheringhe der vermaerde stadt van Ghendt, die ghedaen wierden by de dry Coninghen, te weten : van den Coninck van Vranckerijcke, Schootlandt en Inghelandt, ten tyde van den vyfden grave van Vlaenderen Arnaut de jonghe, f° Baudewyns.

Zie : F. VANDERHAEGHEN, *Bibliographie gantoise*, deel II, Gent, 1860, blz. 176, nr. 1314.

G. 6050⁹

F° 23r. - 32r. *Extraits d'un ms. de P.J. Versturme, intitulé Antiquiteyten der gheschiedenissen voorghefallen zoo in die 17 provincien van Nederlandt als principalyck in de stadt Ghendt.*

Dit is een uittreksel uit het hs. 2563, deels in inkt, deels in potlood geschreven door Van Lokeren. Begint met : *Dit is de superscriptie van Vlaenderen mitsgaders alle de hoven die men in voorleden tijden in Vlaenderen haudt.* De uittreksels gaan maar tot 1446.

Papier, G. 6050², 30 folio's gemonteerd in moderne band, G. 6050⁹, 8 folio's (16 blz.); schrift XVIe eeuw en XIXe eeuw ; gekartonneerd, rug percaline.

Hs. 2469 (olim G. 6091). M. VAN VAERNEWIJCK, Van die beroerliche tijden in die Nederlanden en voornamelick in Ghendt 1566 - 1568.

Eigenhandig handschrift van het dagboek van MARCUS VAN VAERNEWIJCK.

Papier, 398 folio's (796 blz.); 300 mm. x 210 mm.; schrift XVIIe eeuw; perkamenten band, rugtitel op etiket met modern schrift: VAERNEWIJCK, *Chronyk van Gendt 1566 - 1568*.

Uitgegeven door F. VANDERHAEGHEN: MARCUS VAN VAERNEWIJCK, *Van die Beroerliche Tijden in die Nederlanden en voornamelick in Ghendt 1566 - 1568*. (Maatschappij der Vlaamsche Bibliophielen, 4e reeks, nr. 1) 5 delen, Gent, 1872 - 1881.

Herkomst: Uit de bibliotheek van P.G.J. Hoog van Ter Aar. Aangekocht door F. Muller te Amsterdam, daarna door F. Vanderhaeghen. Van Stadsarchief naar Universiteitsbibliotheek in 1890.

Hs. 2476 (olim G. 11514-11515). J.F. DE LAVAL, Verzameling van echte en andere stukken betrekkelijk de stad Gend, gecopieerd uyt oude en nieuwe handschriften, I - II.

Deel I Compilatie waarin volgende uittreksels van Gentse kronieken:

Blz. 12-22 *Extraiten uyt een manuscript op papier in folio, behoorende d'heer van H... tot Brugge 1812. Christophorus van Huerne. (1301-1623).*

Blz. 40-49 Uittreksels uit de Kroniek van Justus Billet (1336-1611).

Blz. 313-335 *Extraits d'un ms. appartenant à M. F. Delbecq. Lijst van schepenen met annotaties.* = Hs. 2552.

Blz. 336-432 *Dit naervolgende es dat te Ghendt es gheschiet en ghebuert es int jaer 1525 ende achtervolghende noch van jare te jare tot 1561.* = Hs. 2555.

Papier, 470 blz.; 330 mm. x 190 mm.; schrift XIXe eeuw; halfleder, rugtitel goudgestempeld: DE LAVAL, *Stukken betreffende Gent. I.*

Deel II Compilatie waarin volgende uittreksels van Gentse kronieken:

Blz. 281-286 *Extracten uyt een Gendsche Kronijke van 1698 tot 1746, gebonden in 3 deelen in folio.*

Blz. 286-312 Uittreksels uit een hs. dat toebehoort aan het Rijksarchief te Gent. = Hs. 3696.

Blz. 320-336 Uittreksels uit J.B. DOBERCOURT, *Oorsprongh van Nederlandt* enz. = Hs. G. 6182.

Blz. 357-360 Uittreksels uit een *Cronyk van Gend, op de venditie van boeken van F.X. Van de Woestijne, in december 1815, gekocht door J.B. Delbecq voor 24 Fr.*

Blz. 375-435 *Memorable geschiedenissen binnen Gend. Aenteekeningen uyt een hs. in folio op de rug getiteld : Privilegien van Gend, gekogt in de boekverkoop van wijlent den Heer P.L.J.B. Gobert, 21 augustus 1833, door de Heer Parmentier, archivaris van de stad Gent.*
= Hs. 131.

Blz. 440-452 *Moderne geschiedenissen binnen Gend. Annotaties 1770-1779.*

Blz. 453-470 *Tafel van de voornaemste inhoud.*

Papier, 470 blz., 330 mm. x 190 mm.; schrift XIXe eeuw; halfleder, rugtitel goudgestempeld: DE LAVAL, *Stukken betreffende Gent, II.*

Hs. 2477 (olim G. 11516). J.F. DE LAVAL, *Verzameling van echte en andere stukken betrekkelijk de stad Gend, gecopieerd uyt oude en nieuwe handschriften. Derde deel.*

In deze compilatie vindt met slechts uittreksels uit een kroniek:

Blz. 1 - 53 *Annotations sur la ville de Gand.* Uittreksels uit hs. 2547, met nabootsing van de gekleurde tekeningen die aldaar voorkomen.

Papier, 402 blz.: formaat in folo (blz. niet allemaal identiek van formaat); schrift XIXe eeuw; halfleder, rugtitel goudgestempeld: DE LAVAL, *Stukken betreffende Gent, III.*

Hs. 2481 (olim G. 12978¹⁻⁴). CALLION, *Varia historica.*

F^o 1r. - 31v. Kopieën van documenten betreffende de geschiedenis van Kortrijk en Gent, in het Nederlands en in het Frans.

F^o 32r. - 50r. *Kroniek van Gent 1761 - 1798.*

Papier, 50 folio's (100 blz.); 265 mm. x 185 mm.; modern geschrift; halfleder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld: CALLION, *Varia historica.*

Lit.: V. FRIS, *Bibl. hist. de Gand*, deel II, blz. 88, nr. 382.

Hs. 2486 (olim G. 6093). *Chronyke van Gendt 1578-1632.*

Blz. 1 - 114 *Chronycke van de merckwerdigste gebeurtenissen voorgevallen in de stadt Gendt sedert het jaer XV^oLXXVIII tot het jaer XVI^oXXXII.* Enkele lijsten van schepenen en annotaties van 28 juli 1578 tot 18 juni 1632, geen annotaties van 1611 tot 1631.

Papier, 114 blz.; 329 mm. x 210 mm. (blz. 1-100), 310 mm. x 205 mm. (bl. 101-114); schrift XVIIe eeuw, verschillende handen; halfleder, rugtitel goudgestempeld : *Chronyke van Gendt. 1578 - 1632.*

Herkomst : Uit de bibliotheek van Th. de Jonghe, ex-libris : wapenschild met de spreuk *Fortune ne vieillit pas.* Van Stadsarchief naar Universiteitsbibliotheek (1885).

Hs. 2487 (olim G. 6094). J. STALINS, *Chronyke van Ghendt 1301-1566, 1631.*

F^o 1r. - 4r. Wereldgeschiedenis. Inc.: *Tubal vant eerst dat snarenspeel.*

F^o 4r. - 5r. *Dit naervolghende is de superscriptie van Vlaenderen, midts al den hoven ende vasallen diemen in Vlaenderen haudt.*

F^o 5r. - 6r. *Dit is 't seggenschip van den geschille tusschen der stede van Ghendt ter eender en der stede van Curtrycke ter ander syde (15 april 1372).*

F^o 6r. - 7v. *Dit naervolghende is van de wet van Ghendt ende hoemen in vorleden tyde diverschelyc de stede gheregiert heeft bij privilegien.*

F^o 7v. - 194v. Lijsten van schepenen met annotaties 1301 - 1566.

F^o 194v. Annotaties anno 1631, geen lijst van schepenen.

F^o 195r. - 204r. Adieu jonker Jan van Hembyze (77 strofen).

Papier, 204 folio's (408 blz.); 330 mm. x 210 mm.; schrift XVIIe eeuw, *Finis 1615, 30 augusti, scripsit Joannes Stalins M.D.* (f° 204r.); halfleder, rugtitel goudgestempeld : *J. STALINS, Chronycke van Ghendt.*

Herkomst : Geschonken door de Heer Hipp. Lippens, burgemeester van Gent, voor de collectie Gandavensia (1893).

Hs. 2488 (olim G. 6096 en 6096¹). J. BILLET, *Cronycke der stede van Ghendt 1400-1568.*

I) (G. 6096).

Het eerste deel van de Chronycke der stede van Ghendt, mitsgaders eenighe genealosen 1400 - 1500, is een kopie van J. BILLET, Cronycke, hs. 2542, f° 1r. - 345v. en f^o A-B-C-D.

Papier, 406 blz. (n.g.); 320 mm. x 205 mm.; modern schrift, halfleder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld : *Cronycke van Gend.*

II) *Tweede deel van de Chronycke van Vlaenderen door Justo Billiet (sic)*

F^o 1r. - 177v. *Chronycke van Vlaenderen 1500-1568.*

(G. 6096¹)

F^o 1r. - 111v. Kopie van : *De tweede boek van de Kronijk van Vlaanderen door Nicolaes Despars* (titel op f° 1r. beschadigd)
Zelfde tekst als hs. 2470 (G. 6120) N. DESPARS, *Chronyk van Vlaenderen 1482-1492*.

Papier, 177 + 111 folio's (576 blz.) ; 320 mm. x 205 mm. ; modern schrift, van andere hand dan eerste deel ; halfleder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld : *Cronycke van Gend*.

Herkomst : Aangekocht door Van Lokeren op de veiling van de bibliotheek van J.B. Delbecq in 1840 voor de prijs van 11 Fr. Van Stadsarchief naar Universiteitsbibliotheek (1885).

Lit.: E. DE BUSSCHER, *Juste Billet, chroniqueur gantois*, Gent, 1873.

Hs. 2489 (olim G. 6095). *Cronyke van Ghendt 1301-1568*.

F^o 1r. - 2v. *Dit es de descriptie ende divisie van den graefschepen van Vlaenderen*.

F^o 3r. - 11v. Over de forestiers en graven van Vlaenderen, met de legende van de verkoop van het graafschap Vlaenderen.

F^o 12r. - 14r. *Dit naervolghende es van de wet van Ghendt ende hoemen die in voorleden tijden diverschelic vermaect heeft by privilegien*.

F^o 14v. Blanco.

F^o 15r. - 313r. *Dit naervolghende zijn de scepenen van de Keure ende van Ghedeete, die aldereerst gheordonneert waren up onse Vrouwe avont half ougste int jaer 1301*. Lijsten van schepenen met annotaties 1301-1568.

Papier, 313 folio's (626 blz.) ; 325 mm. x 205 mm. ; schrift XVIIe eeuw, verschillende handen ; perkamentband.

Herkomst : Van Stadsarchief naar Universiteitsbibliotheek (1885).

Hs. 2492. M. VAN VAERNEWIJK, *Van die beroerlicke tyden in die Nederlanden en voornamelick binnen Ghendt (1566-1568)*.

Deel I, blz. 1-790 ; deel II, blz. 791-1574 ; in fine 1 folio (2 blz.) fragment van inhoudstafel.

Papier, 1576 blz. ; 320 mm. x 195 mm. ; modern schrift ; gekartonneerd, rug percaline, rugtitel goudgestempeld : M. VAN VAERNEWIJK (sic), *Beroerlicke Tijden 1566-1568*.

Moderne kopij van het handschrift van M. Van Vaernewijck, gebruikt door de drukker.

Hs. 2542 (olim G. 6104). J. BILLET, Cronijcke der stede van Ghent ende van Vlaenderen, midtsgaders eenighe genealosisjen.

Deel I : 1400 - 1500.

Blz. n.g.: *Lofdicht ter eeren van dheer Justo Billet, door P.L. d'Ingelbin* (1679).

Opdracht aen de magistraet van Ghendt (12 febr. 1664).

An den leser.

Lofdicht ter eeren van de vermaerde stadt van Ghendt.

Tafel van de principaelste, noodichste ende curieuseste saecken.

Advertissement.

F^o 1r. - 345v. Eerste deel van de Cronijcke 1400-1500.

Bl. n.g. *Sommaire in forme van Register ofte tafele van alle de annotacien die in de margen van desen bouck beschreven staen.*

F^o A-B-C-D. *De genealogie ofte afcompste van het derde, ende leste gheslachte van het doorluchtich huys van Bourgoingnen.*

Deel II : 1500-1568.

Blz. n.g. *Opdracht aen de magistraet van Ghendt.*

An den leser.

Lofdicht op dese Vlaemsche Cronicke (20 mei 1665).

F^o 1r. - 400v. Tweede deel van de Cronijcke (24 febr. - 24 april 1568).

Blz. n.g. *Register ofte Tafel van de pricipaelste materie die begrepen is in dit tweede deel.*

Papier, 345 folio's + 400 folio's ; 310 mm. x 195 mm.; schrift XVIIe eeuw ; volleider, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld : *Chronyck van Ghend.*

Herkomst : Ex bibliotheca P.P.C. Lammens. Van Stadsarchief naar Universiteitsbibliotheek (1885).

Lit. : E. DE BUSSCHER, *Juste Billet, chroniqueur gantois*, Gent, 1873.

Hs. 2543 (olim G. 6105-6105¹). *Kronycke der stadt Ghendt (1212-1578) en Discours des troubles advenuz en la ville de Gand en l'an 1539.*

Blz. 1 *Van de privilegien, costumen ende usaigen der stede van Ghent int generale.*

Blz. 1 *Ghendt is ghefondeert op privilegien.*

Blz. 1 *Wie de ghone syn die de privilegien ende oude keuren deser stede gegeven hebben.*

Blz. 3 *Noch van costumen ende usaigen int generaale.*

Blz. 4 *Van confirmatien van bueren privilegien ofte costumen ende usaigen.*

- Blz. 6 *Van de hoochpoorterye by costuymen.*
 Blz. 8 *Van der wet van Ghendt ende hoe men die diverschelyck vermaect heeft by privilegien.*
 Blz. 11 *Dit is het seggerschip van den geschille tusschen de stede van Ghendt ter eender ende der stede van Cortrycke ter andere (1372).*
 Blz. 13-33 Annotaties vanaf 7 januari 1384 tot 1449.
 Blz. 34-536 Lijsten van schepenen en annotaties 1450-1578.
 Blz. 537-540 Blanco.
 Blz. 541-903 *Discours des troubles advenuz en la ville de Gand (1539).*

Papier, 903 blz.; 310 mm. x 200 mm., *Kronycke*, schrift XVIIe eeuw, *Discours* schrift XVIIIe eeuw; volleider, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld: *Kronycke*.

Herkomst: Op blz. 509 leest men in schrift van andere hand: „*pertinent ad D. Conrardum Constantinum van der Bruggen dono heredum patrui sui 5 - 8bris - 1707*. Van Stadsarchief naar Universiteitsbibliotheek (1885). De annotaties van deze *Kronycke* stemmen letterlijk overeen met ons afschrift van het handschrift: *Chronijcke van Ghendt*, dat eertijds te Bazel berustte en in verkorte vorm werd uitgegeven door F. De Potter, Gent, 1885.

Hs. 2544 (olim G. 6085). Kroniek.

F° 1r. - 5v. Annotaties 1554-1584.

F° 6r. Annotaties 1537 en 1547.

F° 7r. - 8v. Annotaties 1297, 1301, 1500-1531.

Op f° 7r. werd verkeerdelijk geschreven 1608 en 1609 in plaats van 1508 en 1509.

Papier, 8 folio's (15 blz. beschreven); 330 mm. x 205 mm.; schrift XVIIe-XVIIIe eeuw; halfleder, rug goudgestempeld, rugtitel (onleesbaar) goudgestempeld (*Chronique?*).

Herkomst: Van Stadsarchief naar Universiteitsbibliotheek (1885).

Hs. 2545 (olim G. 11233). Kroniek.

Een folio met annotaties 1297, 1301, 1500-1519.

Identiek dezelfde tekst als Hs. 2544, f° 7r., dezelfde fouten 1608 en 1609 in plaats van 1508 en 1509.

Papier, 1 folio; 325 mm. x 205 mm.; schrift XVIIe eeuw; halfleder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld: *Chronique*.

Herkomst : Door de Universiteitsbibliotheek aangekocht bij Vyt in januari 1894, voor de prijs van 1 Fr 20.

Hs. 2546 (olim G. 11220). Dagboek (1780-1815).

Blz. 1-38 Aantekeningen beginnende van 4 juli 1780 tot 21 mei 1798.

Blz. 1-12 *Register van 't voorschreven* (1781-1797).

Blz. 13-14 Blanco. Vervolg van register niet ingescreven.

Blz. 1-72 *Vervolg van al wat vorengevalen is binnen Gend sedert 21 mei 1798 tot 22 juni 1801.*

Blz. 1-78 Aantekeningen beginnende van 1 july 1801 tot 24 mei 1806.

Blz. 1-30 Aantekeningen van 18 juni 1813 tot 30 maart 1815.

Papier, 88 + 14 + 72 + 78 + 30 blz. (282 blz.); 325 mm. x 190 mm.; schrift XVIIIe-XIXe eeuw; gekartonneerd.

Lit. : V. FRIS, *Bibl. hist. de Gand*, deel II, blz. 89, nr. 384.

Hs. 2547 (olim G. 6106). Memorieboek der stadt Ghendt 1301-1640.

Blz. 1-2 Blanco

Blz. 3-10 *Hier naer volghen sommige namen uut den auden Testamente ende de consten die zijlieden vonden hebben, metsgaders ook zommeghe oorspronghen van conijnckrijcken ende stichtynghen van steden.*

Blz. 11-12 *Dit naervolghende es de superscriptie van Vlaendren midts al den boven ende vassalen diemen in Vlaendren handt.*

Blz. 13-14 *Dit naervolghende es van der stede van Ghendt ende boemen in voorleden tijden diversschelick de stede gheregiert heeft.*

Blz. 15-581 Lijsten van schepenen met annotaties 1301-1640.

Papier, 581 blz., geinterfolieerd met wit papier, waarop soms aantekeningen; 300 mm. x 200 mm.; gekleurde tekeningen; schrift XVIe-XVIIe eeuw, verschillende handen, annotaties in modern schrift in de tekst en op de geinterfolieerde bladen; halfleder, rugtitel goudgestempeld: *Memorieboek der stadt Gendt 1301-1640.*

Herkomst : dit hs. behoorde toe aan J.F. Van Horebeke, apotheker op de Burgstraat (Hs. 2477, J.F. DE LAVAL, *Verzameling van echter en andere stukken*, blz. 3, 9, 13 e.a.). Op de geinterfolieerde bladen, tussen 422 en 423, 432 en 433 vindt men de paraaf van J.F. Van Horebeke. Van Stadsarchief naar Universiteitsbibliotheek (1885).

Hs. 2548 (olim G. 14449). Historie van Ghendt.

Blz. n.g. In linkerbovenhoek twee namen : L. Gage en P. Van Zaecke
Inhoudstafel.

Blz. 1-26 *Van de privilegien ende oude keuren der stadt van Ghendt ende wie de zelve ghegeven hebben.*

Blz. 27-63 *Diversche seggerschepen ende sententien.*

Blz. 64 Blanco.

Blz. 65-349 *Diversche memorabe gheschiedenissen tlandt van Vlaenderen ende de stadt van Ghendt aengaende 863-1586.*

Blz. 350-358 *Tractaet tusschen de Vier Leden ende thooft Collegie van den lande van Waes (1593).*

Blz. 359-366 Blanco.

Blz. 367-370 *Concordat tusschen de pastoors der stadt van Ghendt ende de Jesuiten aengaende de begravinghen.*

Blz. 373-435 *Van de heresie.*

Blz. 435-437 *Loffelijcke attestatie raeckende de defentie deser stede in haere belegheringhe (1 maert 1678).*

Papier, 437 blz.; 315 mm. x 200 mm.; schrift XVIIIe eeuw; volleder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld: *Historie van Ghendt.*

Herkomst: Aangekocht door de Universiteitsbibliotheek, in oktober 1897, bij Van der Schelden (drukker-boekhandelaar in de Onderstraat) voor de prijs van 49 Fr 60.

Dit handschrift stemt overeen met Hs. 131, zelfde aantal blz., in beide hss. zijn blz. 359-366 blanco, dezelfde teksten zijn onderlijnd. Is Hs. 2548 een kopie van Hs. 131?

Hs. 2549 (olim G. 10125). DELVAEL, Chronycke, 1612.

Incipit: *Dit naervolghende is memorie in corte, hoe ende in wat manieren de stede van Ghendt gegouverneert ende beleedt is gheweest nopende de wethauders ende de politie der selver stede, ende is ghecollecteert ende vergadert uut eenen auden memoriael sprekende van wat voorder dan van djaer 1212, toebeborende dabdije ende clooster van Ste Pieters, door den abt ende ander heeren gheleent aen mijn patroon, dheer Jacques Delvael, anno 1612 ende ten selven jaere ghecollecteert inde maent septembre. Ter eeren Godts moet wesen.*

Blz. 1-91 Begint met Boudewijn van Vlaenderen (1212). Twee lijsten van schepenen: 1301 en 1540, annotaties 1304-1560.

Papier, 91 blz.; 320 mm. x 200 mm.; 1612; halfleder, rugtitel goudgestempeld: *DELVAEL, Chronycke, 1612.*

Hs. 2550 (olim G. 14440). Oorspronck, Regeringhe ende Adel der stadt van Ghendt. Van der eerste fundatie ende naementl. vanden jaere MCCCJ.

Deel I.

- Blz. n. g. *Sommairen index van desen Boeck.*
- Blz. 1- 2 *Dit naervolghende zijn alle de kercken ende cloosters, godtshuysen die binnen deze stede zijn.*
- Blz. 3- 4 *Quadrainen op t'inhoudt van desen boucke.*
- Blz. 5- 10 *Geschiedenis van Gent vanaf de oudste tijden.*
- Blz. 10- 18 *Hiernaer volgghen sommige naemen uut den auden Testamente ende de consten die zijlieden vonden hebben metgaders ooc zoomeghe oorsprongghen van connijnckrijcken ende stychtynghe van steden.*
- Blz. 19- 22 *Curt verbael uut wat redenen ende bij wat manieren dat die van Gend diveerssche ende veele privilegien vercreghen hebben van graef Baudin van Henegauwe als graef van Vlaenderen.*
- Blz. 22- 26 *Dit naervolghende es de superscriptie van Vlaenderen midts al den hoven ende vassalen diemen in Vlaenderen haudt.*
- Blz. 26- 32 *Intrede van Maximiliaen den kijser binnen Ghendt (1508).*
- Blz. 32- 34 *Over de Sint-Baafsabdij.*
- Blz. 35- 49 *Dit naervolghende zijn de naemen van de hoochbaillius van Ghendt 1071-1700.*
- Blz. 50- 56 *Blanco.*
- Blz. 57- 60 *Vonnissen.*
- Blz. 61- 64 *Blanco.*
- Blz. 65- 72 *Dit naervolghende zijn de onderbaillius der stede van Ghendt 1215-1700.*
- Blz. 73- 78 *Blanco.*
- Blz. 79- 88 *Annotaties 1583-1585.*
- Blz. 89- 90 *Blanco.*
- Blz. 91-102 *Dit naervolghende zijn de ammans van Ghendt 1321-1700.*
- Blz. 103-116 *Blanco.*
- Blz. 117-122 *Hier naer volcht int curte verbael hoe datmen plach in voorleden tijden diveerschelick de stadt van Ghendt te regieren ende de wet te vermaeken by privilegie (uuyt eenen ouden boeck).*
- Blz. 123-124 *Blanco.*
- Blz. 125-529 *Lijsten van schepenen met annotaties 1301-1700.*
- Blz. 530-584 *Index ofte Bladtwijser alphabétique.*

Deel II.

- Blz. n. g. *Oorspronck, Regeringhe ende Adel der stadt van Ghendt, ghecontinueert ende vermeerdert, sedert 1700 tot ende met 1800.*

- Blz. 1- 6 *Voorreden op het eerste ende tweede volum van desen boeck.*
- Blz. 7- 8 Blanco.
- Blz. 9- 10 *Summieren index van dit tweede volum.*
- Blz. 13- 83 *Van de graeven, casteleijns ende burghgraeven van Ghendt.*
- Blz. 83² -128 *Adel ende eerste regeringhe van dien binnen Ghendt.*
- Blz. 129-132 *Vervolgh van de hoogbaillius van Ghendt.*
- Blz. 133-134 *Vervolgh van de onder-baillius.*
- Blz. 137 *Vervolgh van de ammans.*
- Blz. 138-140 Blanco.
- Blz. 141-161 *Noodighe voor-reden nopende de regeringhe ende wet der stadt van Ghendt.*
- Blz. 162-164 Blanco.
- Blz. 165-267 *Vervolgh van de lijst van schepenen en annotaties 1700-1817. De laatste lijst van schepenen is die van 1793.*
- Blz. 268-328 Blanco.
- Blz. 329-345 *Index ofte Bladwijser alphabétique.*

Papier, deel I, 584 blz., deel II, 345 blz. + 64 blz. (blz. 83¹-146¹, ingelast tussen blz. 82 en 83); 310 mm. x 205 mm.; schrift XVIIe-XIXe eeuw; halfleder, rugtitel goudgestempeld: *Memorieboek der stad Gent I-II*. In beide delen van het hs. vindt men veel gekleurde wapenschilden.

Herkomst: In 1629 behoorde het hs. toe aan Gheeraert Schoofs, *woonende an het stadhuis*. In 1630 was het in handen van P. Neringhs ofte L. Noeringhs. Op 29 juni 1735 werd het in een openbare verkoop te Den Haag verkocht. In 1736 werd het aangekocht door L. Van der Vynckt die het hs. bijwerkte tot 1700, daarbij gebruik makend van een hs. dat toebehoorde aan F.F. Stalins, heer van Masthove, schepen van beide de banken. E. Van der Vynckt zette het werk voort tot 1799. Daarna werden in het hs. nog annotaties opgetekend, door een onbekende, tot 1817. Binnen op de omslag, ex-libris van Van der Vynckt, met de kenspreuk *Non Parma palladis una*.

Hs. 2551 (olim G. 6124). *Memorien 1761-1782.*

Blz. 1-97 *Annotaties over de jaren 1761-1782.*

Papier, 97 blz.; 310 mm. x 190 mm.; schrift XVIIIe eeuw; perkamentband.

Herkomst: Dit hs. heeft toebehoord aan een lid van de familie Borluut, op de kaft binnen een soort ex-libris met het wapen van de Borluut's. Van Stadsarchief naar Universiteitsbibliotheek (geen datum bekend).

Lit.: V. FRIS, *Bibl. hist. de Gand*, deel II, p. 85, nr. 374.

Hs. 2552 (olim G. 6123). Memorieboek 1301-1537.

F^o 1r. - 5v. *Item hier naer volgben sommige namen uutē hauden Testamente ende de consten die zij gbevonden hebben, metsgaders oock sommige vanden oorspronghen van conincrijcken ende stichtijngben van steden.*

F^o 6r.-v. Blanco.

F^o 7r.-v. *Item hier naer staen verclaert de XII ghenooten van Vranckrijcke ende hoe die behooren te stane in oordenen.*

F^o 8r. - 9v. *Item dit naervolghende es vande wet van Ghendt ende hoemen die in voorleden tijden dijverschelick vermaect heeft bij prevelegien.*

F^o 10r. - 139 *Dit naervolghende zijn de scepenen van de Keure ende van Gbedeele, die aldereerst gheordonneert waren up onser vrawen avont alf ougst int jaer XIIIe een.* Lijsten van schepenen en annotaties 1301-1537.

Papier, 139 folio's (287 blz.); 290 mm. x 200 mm.; schrift XVIIe eeuw, rood en zwart; volleider, rug goudgestempeld.

Herkomst : In de linker bovenhoek van de binnenzijde van de kaft vindt men de handtekening van H.F. Sersanders dit de Luna. In 1843 werd het hs. aangekocht door Vergauwen op de tweede veiling Delbecq. In 1884 werd het door de Universiteitsbibliotheek aangekocht op de veiling Vergauwen voor de prijs van 35 Fr.

Hs. 2553 (olim G. 6116). Memorieboek der stad Gent 1301-1588.

Moderne kopij van hs. 3813, blz. 1 tot 540. Op de laatste blz., van een andere hand enkele nota's over de jaren 1672-1674, die men ook terugvindt in de uitgave van het *Memorieboek* door P.C. Van der Meersch.

Papier, 294 blz., alleen recto beschreven; 290 mm. x 190 mm.; modern schrift; gekartonneerd, rug percaline waarop de vermelding: Ms. N. 1. Op de omslag een etiket met de vermelding: N° 6 de l'Inv. achat Van Lokeren.

Hs. 2554 (olim G. 6110). Memorieboek van Gent 1301-1667.

F^o 1r. *Prohemium van desen bouck.*

F^o 2r. - 141 Lijsten van schepenen en annotaties 1301 - 1667.

Perkament en papier, folio's 1 - 77, papier folio's 78 - 141; perkament, 265 mm. x 190 mm., papier, 272 mm. x 196 mm.; schrift XIVE tot XVIIe eeuw (al de annotaties zijn in schrift van de XVIIe tot XVIIe eeuw); perkamentband.

Herkomst : Behoorde toe aan C. Van der Bruggen de la Douve, na diens dood ging het hs. over aan J. De Saint-Genois. In maart 1879 werd het aangekocht door de Universiteitsbibliotheek bij Vyt.

Lit. : V. FRIS, *Ontleding van drij Vlaamsche kronijken*, in HMGOG., 1899, blz. 153-155.

Dit is het oudste hs., het werd gebruikt door P.C. Van der Meersch, sigel S.G.

Hs. 2555 (olim G. 6102). Geschiedenis van Ghendt 1525-1561

Blz. n.g. *Manuscript van geschiedenissen tot Ghendt in 't jaer 1525 en volgende jaren* (van andere hand : tot 1561).

F° 1r. Incipit : *Item dit vervolghende es dat te Ghendt gheschiet en ghebuert es int jaer XV^cXXV ende achtervolghende noch van jare te jare.*

F° 1r. - 48r. Geen lijsten van schepenen, alleen chronologisch geordende annotaties.

Papier, 48 folio's (96 blz.) ; 298 mm. x 200 mm. ; schrift XVIIe eeuw ; halfleder, rugtitel goudgestempeld : *Geschiedenis van Ghendt*.

Herkomst : Binnen op de kaft vindt men de naam I. de Pélichy van Huerne, daaronder 1830 ; boven het manuscript J. van Huerne de Puyenbeke. Van Stadsarchief naar Universiteitsbibliotheek (1885).

Hs. 2562 (olim G. 6184). Dag-Chronyk van Gent 1538-1589.

Twee verschillende handschriften samen ingebonden en doorlopend genummerd.

I) F° 1r. - 9r. *Cort begryp van eenighe oude gheschiedenissen.*

Enkele inlichtingen over de heiligen Bavo, Livinus, Landulfus, Macharius, niet chronologisch geordend, daarna een relaas over het huwelijk van de graaf van Egmont.

F° 9v.-11v. Blanco.

II) F° 12r.-80r. *Cort begryp van eenighe vreemde geschiedenissen soo binnen als buyten der stede van Ghendt, getrocken uit eenen geloofweerdighen boeck, gheschreven van eenen die deselve meest al ghesien heeft binnen zijn leven. (1538-1590).*

F° 80 r. - 83r. *Hier naer volght tgone ghepassert is in Enghelant int regard van de Coninghinne van Schoilant.*

F° 83v. - 98v. *Beclach oft adieu van Imbiese (70 strofen).*

Papier, 98 folio's (196 blz.) ; 205 mm. x 160 mm. ; schrift XVIIe-XVIIIe eeuw, verschillende handen ; halfleder, goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld : *Dag-Chronyk van Gent 1538-1589.*

Herkomst : Het hs. behoorde toe aan Charles Louis de Berlaere (f° 1r.) en werd gebruikt door B. De Jonghe (Hs. G. 6141, inleiding). Van Stadsarchief naar Universiteitsbibliotheek (1885).

Hs. 2563 (olim G. 6180). Antiquiteiten der Gheschiedenissen voorghevallen soo in dese XVII Provincien van Nederlandt als principalijk in de stadt van Ghendt 1301-1737.

Blz. n. g. *Antiquiteiten der Gheschiedenissen voorghevallen soo in dese XVII Provincien van Nederlandt als principalijk in de stadt van Ghendt, hoofstadt van Vlaenderen, alsoock eene nette lijstje der schepenen van der Keure ende van de Gbedeele der selver stadt, beginnende van het jaer 1301 tot ende met het jaer 1737 vervolghende.*

Dit naervolghende is gheschreven uijt een oudt versleten boeckxken, op de maniere ende den sin ofte constructie ghelijck int selve gheschreven staet, ende ghelijck men dan in die tijden de vlaemsche taele sprack, met sijne oude retorische ghedichten ende zijne versen in dien tijt bekennt en gheuseert

*Ick behoore Joos van der Stock bekennt
crudenier en meessenier vrij te Ghent.*

Blz. 1-9 *Dit es de superscripsie van Vlaenderen.*

Blz. 6-9 *Dit naervolghende es van der weth van Ghendt, hoemen die in voorleden tijden diverschelijck vermaect heeft bij prevelegien.*

Blz. 9-280 Lijsten van schepenen met annotaties 1301-1630.

Blz. 281-352 *Bij Voeghsel van eenighe aenmerckelijcke saeken die wat verbetert ende int lanck verhaelt worden door ghebreck achter ghelaeten van kennisse (1327-1605).*

Blz. 353-408 Lijsten van schepenen en annnotaties 1631-1737.

Papier, 408 blz. ; 201 mm. x 152 mm. ; schrift XVIIIe eeuw ; volleder, goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld : *Antiquiteiten der Gheschiedenis.*

Herkomst : Op verso van titelblad leest men dat het hs. door P.J. Versturme-Roegiers geschonken werd aan de „*Commission pour la conservation des monumens (sic) et autres objets d'antiquités de la ville de Gand.* Van Stadsarchief naar Universiteitsbibliotheek in 1885.

Het *oud versleten boeckxken* dat toebehoorde aan Joos van der Stock is het hs. 2337, dat op f° 17r. vermeldt : „*Ic behoore Joos van der Stock, bekennt crudenier ende meessenier vrij te Ghendt*”.

Dit hs. werd gebruikt door P.C. Van der Meersch, sigel K.M.

Hs. 2564 (olim G. 6178). Kroniekje van Gent 1789-1794.

F° 1 Blanco.

F° 2r. - 8v. Enige aantekeningen over gebeurtenissen te Gent van 13 november 1789 (*troebelen hier begonst*) tot 28 juni 1794.

Papier, 8 folio's (16 blz.) ; 190 mm. x 155 mm. ; schrift XVIIIe eeuw ; halfleder (nieuw ingebonden, 1972).

Herkomst : Van Stadsarchief naar Universiteitsbibliotheek (1885).

Hs. 2646-2646^t. Chronijcke 1500-1685.

I) Blz. 1 - 28 *Chronijcke van de principaelste gheschiedenissen die sedert het jaer 1500 voorgevallen sijn in dese Nederlanden tot in het jaer 1595.*

II) Blz 1 - 54 *Nieuwe Chronijcke beghinnende van de Regheeringhe van Aertshertogh Albertus 1596 voorgezet tot 1685.*

Papier, 28 + 54 blz. ; 190 mm. x 160 mm. ; 1718, halfleder, rugtitel goudgestempeld : *Chronijcke 1500-1685.*

Hs. 2777. CALLION, Eenige aantekeningen raekende de stad Gent.

F^o 1r.- 3v. Enige niet chronologisch geordende aantekeningen 1738-1785.

F^o 4r.- 9v. Over oude Gentse stadspoorten.

F^o 10r.-15v. Over de afschaffing van de octrooien (1860) en het afbreken der stadspoorten.

Papier, 15 folio's (30 blz.) ; 265 mm. x 185 mm. ; schrift XIXe eeuw ; gekartonneerd, rug percaline, rugtitel goudgestempeld : CALLION, *Aantekeningen Gent.*

Hs. 3289. Memorieboek van Gent 1301-1568

F^o 1r. 165v. *Staen op desen bouck gestelt de dienende schepenen van beide de bancken der stadt Ghendt, tresoriers, ontfangers van de wercken en issuwen. Achter elck jaer staet int cort beschreven alle de merckweirden ende singuliere gevallen, troubelen, justitien etc. binen Ghendt.*

Papier, 165 folio's (330 blz.) ; 285 mm. x 105 mm. ; XVIe eeuw, verschillende handen ; perkamentband, nieuw ingebonden (1976).

Herkomst : Aan de Universiteitsbibliotheek geschonken door prof. H. Van Werveke.

Hs. 3344. *Kroniek van Gent 1569-1579.*

F° 1r. - 46v. Annotaties over de jaren 1569-1579.

Papier, 46 folio's (92 blz.); 320 mm. x 215 mm.; schrift XVIIe eeuw; halfleder, rugtitel goudgestempeld: *Kroniek van Gent*. Nieuw ingebonden (1976).

Hs. 3646. Chr. VAN HUERNE, *Gentse kroniek 1576-1589.*

F° 1r. *Gendsche aude gebeurtenissen waer onder sommige van andere Nederlandsche gewesten, beginnende van den 22. 7^{ber} 1576 tot en met 1589, seer curieus, eijgenhandig geschreven door joncker Christoffel van Huerne, fil^s Augustini, doctor van Roomen in de Rechten, woonende tot Ghendt, aldaer geboren 7 mei 1550 - gestorven 24 jan. 1629.*

Voor memorie en gedachtenisse van onsen weerden voorsaet hebbe geheel dit manuscript herstelt en geheel gevonden van de date hier boven, om in ons familie bewaert te worden. J. Van Huerne de Puyenbeke.

F° 2r. *Wapen van joncker Jan van Hembyse, die getrouwt geweest heeft in tweede huijwelijk met Mej. Anna van Huerne, filia joncker Augustijn, suster van joncker Christoffel.*

Van desen edelen heer Hembyse word in dit boek verhandelt.

F° 3r. - 122 Annotaties 1579-1589.

Papier, 122 folio's (244 blz.); 340 mm. x 220 mm.; XVIIe eeuw; gekartonneerd, rug perkament.

Herkomst: Binnen op de kaft leest men: *Josepho baroni de Pelichy filiolo meo charissimo Josephus van Huerne opus hoc dd. a^o 1814.* Door de Universiteitsbibliotheek aangekocht in de Galerie Garnier te Brugge, ex bibliotheca baron Charles Gillès de Pélichy, in 1972, voor de som van 100.000 Fr.

Hs. 3696. *Beleg van Gendt - Gendsche Kronijk 1538-1662.*

Blz. n.g. *Cronycque relaterende*

In den eersten het Belegb der Stede van Ghendt van drij Coninghen. Ten tweeden de sententie van Keyser Carel jegbens die van Ghendt, int jaer 1540.

Ten derden de troubelen inden Geusen tijt tsedert tvoornoemde jaer 1540 ende daer voeren.

Ten lesten diversche criminele sententien, ende eenighe notabel gheschiedenissen seer curieus om lesen, ghetrocken uutten incorrecten ende verbeteret.

Op een blad in-folio ingelast *Aentekening over den inhoud van dit bs.* door J.F. De Laval, Gent 22 mei 1833.

- F^o 1r. - 11v. *Dit naervolghende is het belech van drij coninghen*, gedrukt door Baudewijn Manilius, Gent, z.d.
(F. VANDERHAEGHEN, *Bibliographie gantoise*, deel II, Gent 1860, blz. 176, nr. 1314).
- F^o 11v. - 13r. *Dit sijn eenighe secreten des coninckx van Spaignen Philip-pus den tweeden achterghelaeten aen sijnen sone Philips den derden.*
- F^o 13r. - 33r. Gentse opstand 1539-1540. Sententie van keizer Karel tegen de Gentenaars.
- F^o 34r. - 198r. Kronijk 1538-1662, in de tekst verschillende criminele sententien.

Papier, 198 folio's (396 blz.), verschillende folio's blanco ; 325 mm. x 210 mm.; schrift XVIIe eeuw ; gekartonneerd, rug perkament, rugtitel : *Beleg van Ghendt, Gensche kronijk 1538-1660, Criminele sententien.*

Herkomst : Van Rijksarchief Gent, Fonds IIIe Varia - 350, naar Universiteitsbibliotheek in 1975.
Lit.: J. DE SAINT-GENOIS, *Notices*, blz. 2-3, nr. 1.

Hs. 3773. J.B. DOBERCOURT, *Copie gheschreven uyt sekeren ouden boeck, behelsende den oorspronck van Nederlandt ende ghedenckweerdighe gheschiedenissen voorghefallen in Vlaenderen ende Brabant en andere plaetsen ende aldermeest binnen Ghendt tot den jaere 1607.*

Blz. 1 - 247 *Copie uyt oude boeck gheschreven 1563 of misschien noch vroeger tot het jaer 1607. Oorspronck van Nederlant ende ghedenckweerdighe gheschiedenissen voorgefallen in Vlaenderen, ende Brabant en andere plaetsen ende aldermeest binnen Ghendt, tot den jaere 1607.*

Blz. 248 Blanco.

Blz. 249 - 261 Drie prophetien, o.a. van de koningin van Saba.

Blz. 261 Onder de tekst leest men *Job. Bapt. Dobercourt, augustijn, Gent, 1733.*

Blz. 262 - 272 *Ghedenckwerdighe gheschiedenissen.*

Blz. 273 - 399 *Criminele sententien.*

Blz. 400 - 432 Blanco.

Blz. 433 - 466 Over belegeringen van steden, veldslagen enz.

Blz. 467 - 470 *Bijvoeghsel getrocken uyt den jaerboeck binnen Brugghe ghedruckt ten jaere 1733.*

Blz. n.g. *Aenwijser van eenighe criminele sententien.*

Papier, 470 blz.; 205 mm. x 130 mm.; 1733 ; volleder, rug goudgestempeld, rugtitel onleesbaar.

Herkomst : Behoorde toe aan Delbecq, zie Hs. 6182, blz. 273 beneden. Van Rijksarchief Gent, Fonds Varia III, 255, naar Universiteitsbibliotheek in 1975.

Lit. : J. DE SAINT-GENOIS, *Notices*, blz. 15, nr. 34.

Hs. 3792. Chronyke van Gendt 1301-1572.

F^o 1r. - 7r. Wereldgeschiedenis.

F^o 7v - 8v. *Dit naervolghende es de superscriptie van Vlaenderen midts al den hoven ende vassalen diemen in Vlaenderen haudt.*

F^o 9r. - 10r. *Dit es tseggenschip van den geschille tusschen der stede van Ghendt ter eendere ende der stede van Curterycke ter ander zijde* (15 april 1372).

F^o 10v. - 11v. *Dit naervolghende es vander wet van Ghendt ende hoemen in vorleden tijden diverschelijc de stede ghereghiert heeft bij privilegien.*

F^o 12r. - 269v. Lijsten van schepenen met annotaties 1301-1572.

Papier, 269 folio's (538 blz.); 280 mm. x 190 mm.; schrift XVIIe eeuw, verschillende handen; 8 tekeningen; tot 1562 zijn de titels in het rood geschreven, daarna in het zwart, vanaf 1567 opnieuw in het rood; volleder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld: *Geschreven chronycke van Gendt.*

Herkomst: Volgens J. De Saint-Genois behoorde dit hs. naar alle waarschijnlijkheid tot de vroegere bibliotheek van de St.-Pietersabdij. Van Rijksarchief Gent, Fonds Varia Gent nr. 10, naar Universiteitsbibliotheek in 1975.

Lit.: J. DE SAINT-GENOIS, *Notices*, blz. 12, nr. 19.

Hs. 3801. Chronijke van Gent 1301-1537.

Blz. 1 - 36 *Chronijke van Gent van 1301-1537.*

Uittreksel uit een hs. dat toebehoorde aan J.B. Delbecq te Gent, dit is hs. 2552.

De Chronijke van Gent is een lijst van schepenen met annotaties.

Blz. 1 - 181 *Reflectien op de costumen van Gent, 1799.*

Papier, 36 + 181 blz.; 248 mm. x 185 mm.; schrift XIXe eeuw; half leder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld: *Chronyke en Costumen van Gent.*

Herkomst: Van Rijksarchief Gent, Fonds Varia Gent nr. 13, naar Universiteitsbibliotheek in 1975.

Lit. J. DE SAINT-GENOIS, *Notices*, blz. 295, nr. 76.

Dit hs. werd gebruikt door P.C. Van der Meersch, sigel Pr. Ar.A.

Hs. 3813. Bouch van Memorien der Stadt Gendt 1301-1678.

Blz. 1 - 5 *Dit naervolghende es memorie int còrtè hoe ende in wat manieren de stede van Gendt gheghouwerneert ende beleedt es gheweest nopende de wethouders ende der polesie der selver stede.*

Blz. 7 - 439 Lijsten van schepenen zonder annotaties 1301-1554.

Blz. 439 - 441 Lijsten van schepenen en annotaties 1554-1556 (andere hand).

Blz. 441 - 540 Lijsten van schepenen en annotaties 1556-1588 (andere hand).

Blz. 540 - 583 Kronijk in het latijn door de gentenaar Andreas Van Heule, monnik en bibliothecaris van de St.-Pietersabdij (1672-1678).

Papier, 583 blz., 570-580 blanco ; 285 mm. x 205 mm.; schrift XVIe en XVIIe eeuw, verschillende handen ; perkament, rugtitel : *Bouch van Memorien der Stadt Gendt.*

Herkomst : Dit hs. behoorde toe aan de St.-Pietersabdij. Van Rijksarchief Gent, Fonds Gent, nr. 7, naar Universiteitsbibliotheek in 1975.

Lit.: J. DE SAINT-GENOIS, *Notices*, blz. 5-6, nr. 5.

Dit handschrift werd uitgegeven door P.C. Van der Meersch, *Memorieboek der stad Ghendt*, Gent, 1852-1861.

Hs. 3814. Boeck der gheschiedenissen binnen Ghendt ende andere quartieren, anno 1538-1590.

F° 1r. - 3v. Schaarse annotaties over de jaren 1538-1565.

F° 4r. - 53v. *Beginsel van de wonderlijcke geschiedenissen beginnende van den jaere 1566 al geschiet binnen Ghendt en elders (1566-1590).*

Papier, 53 folio's (106 blz.); 320 mm. x 205 mm.; schrift XVIIe eeuw ; perkamentband, rugtitel : *Revolutien in Ghendt etc. 1566 etc.*

Herkomst : Van Rijksarchief Gent, Fonds Gent, nr. 8, naar Universiteitsbibliotheek in 1975.

Lit.: J. DE SAINT-GENOIS, *Notices*, blz. 8-9, nr. 10.

Hs. 3815. Gebeurtenissen van Gent 1554-1743.

F° 1r. - 122v. Annotaties over aanstellingen van ambtenaren, ontvangst van personaliteiten, enz. Geen lijsten van schepenen, zeer weinig inlichtingen betreffende de XVIe eeuw, een folio voor de periode 1554-1581.

(33) GENTSE KRONIEKEN EN MEMORIEBOEKEN IN DE U.B. GENT 47

Papier, 122 folio's (244 blz.); 310 mm. x 190 mm. (f° 1 - 109), 305 mm. x 185 mm. (f° 110 - 122); schrift XVIIIe eeuw; halfleder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld: *Gebeurtenissen van Gent 1554-1743*.

Herkomst: *Acheté vente Rottier*. Van Rijksarchief Gent, Fonds Gent, nr. 9, naar Universiteitsbibliotheek in 1975.

Lit.: J. DE SAINT-GENOIS, *Notices*, blz. 10, nr. 13.

Hs. 3816. Supplément à la Recherche des antiquités et noblesse de Flandre par Ph. DE L'ESPINOY.

Blz. 1 - 114 Lijsten van schepenen 1631-1759, daarna nog enkele lijsten tot 1783.

Geen annotaties, slechts de vervangingen van schepenen worden vermeld.

Papier, 144 blz.; 300 mm. x 185 mm.; schrift XVIIIe eeuw, verschillende handen; volleder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld: *Schepen van de Keure*.

Herkomst: Op het schutblad vindt men een ex-libris met het wapen van het geslacht della Faille d'Assenede. Op blz. 1 boven, Dellefaille d'Assenede. Van Rijksarchief Gent, Fonds Gent, nr. 11 naar Universiteitsbibliotheek in 1975.

Lit.: J. DE SAINT-GENOIS, *Notices*, blz. 16, nr. 35.

Hs. 3860. Dag-chronycke van Vlaenderen 1287-1570.

F° 1 - 90 Fragmenten van een *Kroniek van Vlaenderen* en een *Memorieboek van Gent*. Begint met een aantekening over het jaar 1287, onmiddellijk daarop volgen annotaties vanaf het jaar 1302. De annotaties voor de jaren 1458-1465 werden tweemaal door verschillende handen opgetekend (folio's 28-34 en 35-42). Geen annotaties voor de jaren 1465-1475 en 1476-1539. Tussen f° 66v en 67r. is er blijkbaar een hiaat. Sommige folio's zijn op een verkeerde plaats ingebonden. Er zijn slechts schepenlijsten voor de jaren 1540-1570.

Papier, 90 folio's (180 blz.); 300 mm. x 210 mm.; schrift XVIe eeuw, verschillende handen, halfleder, rug beschadigd.

Herkomst: Van Rijksarchief Gent, Fonds Olim Gent, Varia III, 289, naar Universiteitsbibliotheek in 1975.

Lit.: J. DE SAINT-GENOIS, *Notices*, blz. 288-289, nr. 64.

II - FONDS GANDAVENSIA

Hs. G. 28. C. en Ph. VAN CAMPENE, Dagboek 1566-1571 (n.st. 1572).

Blz. n.g. *Desen bouck sal mencioen maecken van zomeghe gheschiedenesen binnen deser steede van Ghendt ende daer omtrent ghebeurt.*

Epistola. Brief van C. VAN CAMPENE aan zijn broeder Philips.

F^o 1r. - 41r. Eigenhandig geschreven dagboek van C. VAN CAMPENE.

F^o 41r. *An den leser*, door Ph. VAN CAMPENE.

F^o 41v. - 154v. Vervolg van het dagboek door Ph. VAN CAMPENE (12 september 1567 tot 5 april 1571 (n.st. 1572).

Papier, 154 folio's (308 blz.); 292 mm. x 200 mm.; schrift XVIIe eeuw; perkamentband.

Uitgegeven door F. DE POTTER : *Dagboek van Cornelis en Philips VAN CAMPENE*, Gent, 1870.

Herkomst : Dit hs. behoorde toe aan Clais de Meyere die het kocht op 29 oktober 1595. Op de eerste niet genummerde blz. vindt men de naam Charles de Gruutheere. In de XIXe eeuw maakte het deel uit van het archief van de markies van Rode. Op 10 maart 1902 aan de Universiteitsbibliotheek geschonken door F. Vanderhaeghen.

Hs. G. 6074. F.X. VAN QUICKENBORNE, Beschrijvinge van het merckweerdigste dat voorgevallen is binnen en omtrent Gend.

Merkwaardige gebeurtenissen te Gent van 27 april 1787 tot 15 januari 1808.

Papier, 154 niet genummerde blz.; 330 mm. x 200 mm.; modern schrift; halfleder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld : *Merkweerdige voorvallen binnen Gend. 1787-1808.*

Herkomst : Dit hs. behoorde toe aan de zuster van de schrijver. Aangekocht voor het Stadsarchief, naar Universiteitsbibliotheek in 1885.

Lit.: V. FRIS, *Bibl. hist. de Gand*, deel II, blz. 86, nr. 377.

Hs. G. 6084. Antiquiteyten van Gent 1372 tot 1566.

Moderne kopie van uittreksels uit Hs. 2547 met nabootsing van tekeningen uit dit handschrift.

(35) GENTSE KRONIEKEN EN MEMORIEBOEKEN IN DE U.B. GENT 49

Papier, 29 folio's (58 blz.); 320 mm. x 200 mm.; schrift XIXe eeuw ; gekartonneerd, rug percaline, rugtitel goudgestempeld : *Antiquiteyten van Gent 1372 tot 1566.*

Herkomst : Van Stadsarchief naar Universiteitsbibliotheek in 1885.

Hs. G. 6109. Gend poorters 1536-1586.

Blz. n.g. Lijst van poorters *na 'tjaer 1540 in den raedt van Ghendt gecosen.*
Lijsten van schepenen met enkele annotaties 1536-1587.

De namen van de schepenen van 1584, 1585 en 1586 zijn niet ingeschreven.

Papier, 32 blz.; 310 mm. x 205 mm.; schrift XVIe eeuw ; gekartonneerd, rug percaline, rugtitel goudgestempeld : Gend Poorters 1536-1586 (moet zijn 1587).

Herkomst : Door de Universiteitsbibliotheek aangekocht bij Vyt, in maart 1892, voor de prijs van 2 Fr 30.

Hs. G. 6141. B. DE JONGHE, Ghendtsche geschiedenissen by forme van maendregister 1566-1585.

Dit is het eerste autografisch handschrift van B. De Jonghe. De tien eerste blz. ontbreken maar werden aangevuld door de letterlijke kopie uit hs. 522.

Papier, 265 blz.; 240 mm. x 180 mm.; schrift XVIIIe eeuw ; halfleder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld : *P. DE JONGHE, Manuscrit.*

Herkomst : L. De Bast vond het hs. in een winkel waar het als inpakpapier diende. Hij schonk het aan Heye-Schoutheer (4 april 1827), deze gaf het aan Parmentier (22 sept. 1832). In 1838 werd het door Pr. Van Duyse aangekocht voor het Stadsarchief. Het kwam in de Universiteitsbibliotheek op 19 december 1885.

Hs. G. 6142. J.L. DE ROOTHAESE, Begin der Gendsche gheschiedenissen van 1536 tot 1542.

Gebeurtenissen te Gent van 1536 tot 1542, met lijsten van schepenen.

Papier, 262 blz. (niet genummerd) ; 242 mm. x 180 mm.; modern geschrift ; halfleder, rug goudgestempeld : *ROOTHAESE, Gentsche geschiedenis 1536-1542.*

Herkomst : Van Stadsarchief naar Universiteitsbibliotheek (1885).

Hs. G. 6175. Voorvallen te Gent.

Allerlei annotaties, in het Nederlands en in het Frans, niet chronologisch geordend (920-1793), uit gedrukte en ongedrukte werken.

In dit hs. vindt men ook een gedrukte brochure : P. VAN DUYSE, *Boekbespreking. Wat een boek met twee-en-twintig platen in groot folio eertijds kostte.* (22 blz.).

Papier, 174 blz. (niet genummerd), 192 mm. x 165 mm. ; schrift XIXe eeuw ; half-leder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld (niet meer leesbaar).

Herkomst : Van Stadsarchief naar Universiteitsbibliotheek (1885). Op de kaft binnen handtekening van P. J. Goetgebuër.

Hs. G. 6182. J.B. DOBERCOURT, Oorsprongh van Nederlandt ende ghedenckweirdighe geschiedenissen voorgevallen in Vlaenderen, ende Brabandt, ende andere plaetsen ende aldermeest binnen Ghendt tot den jaere 1607 met noch eenighe bijvoeghsels.

Blz. 1-268. Zelfde inhoud als Hs. 3773, blz. 1-261, in beide hsss. zijn de titels in het rood geschreven, ook het schrift is zeer gelijkend.

Blz. 269-409. *Bijvoegsels* verschillend in Hs. 3773 en 6182. In dit laatste blz. 344-375 : *Eenighe geschiedenissen binnen Gent van het jaer 1640 tot 1737.*

Papier, 409 blz.; 184 mm x 120 mm.; 1738 ; volleder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld (niet meer leesbaar).

Herkomst : Geschreven door Fr. J. B. Dobercourt in 1738. Van Stadsarchief naar Universiteitsbibliotheek (1885).

Hs. G. 6183. J. BILLET, Cronycke van Ghendt 1524-1580.

Blz. n.g. *Curieuse anotacien deser stede van Ghendt angaende ofte dijnckweerdighe gheschiedenissen binnen der selver geschiedt, ofte ten minsten in dese onse provincije van Vlaenderen, door mij Justo Billet allenskens vergaert in de lecture van diversche boecken, door goede autheurs ghemact. Begonst in den teghenwoordighen jaere des Heeren 1660.*

An den leser.

Alfabetische inhoudstafel.

F° 1r. - 165v. *Sommighe curieuse saecken gheschiet binnen der stede van Ghendt.*

Niet chronologisch geordende compilatie.

Papier, 165 folio's (330 blz.); 205 mm. x 155 mm.; schrift XVIIe eeuw; gekartonneerd, rugtitel goudgestempeld: J. BILLET, *Chronyck der beroerten van Ghendt 1524-1580*.

Herkomst: Dit hs. behoorde toe aan Joannes Moerman. Aangekocht voor het Stadsarchief in 1843, naar Universiteitsbibliotheek in 1885.

Lit.: E. DE BUSSCHER, *Juste Billet, chroniqueur gantois*, Gent, 1873, blz. 54-55.

Hs. G. 6185. J. BILLET, *Cronycke van Ghendt 1578-1600*.

Blz. n.g. *Vervolgbinghe van de Gbedencweerdighe saecken, bij memorie ghestelt, gevonden door ons voorouders in Trouble Tijden, doen de ghemeenten door quaeden raet opstonden teghen haerlieder Overbeidt*.
Alfabetisch register.

F^o 1r. - 94v. Annotaties over de jaren 1578-1599.

Blz. n.g. Annotaties over het jaar 1600.

Papier, 94 folio's (188 blz.); 205 mm. x 160 mm.; schrift XVIIe eeuw; perkamentband, rugtitel: *Cronycke van Ghendt 1578 - 1600*.

Herkomst: Van Stadsarchief naar Universiteitsbibliotheek (1885).

Lit.: E. DE BUSSCHER, *Juste Billet, chroniqueur gantois*, Gent, 1873, blz. 55-56.

Hs. G. 6186. *Chronijck van Ghendt 1566-1585*.

Blz. n.g. *Opstant ende revolten van de Stadt van Ghendt gbeduerende den tijt van 18 jaeren, begonst alf augustus 1566 ende gbeeindicht september 1584, wesende allen den teijt dat de beeltstomerije alhier heeft commen te dueren in dese stadt en wanneer wij 1584 van die sijn verlost gheworden door de inneminghe van dese stadt door Alexander Farnesius*.

Dach-register van alle het gonne. gedenckweerdigh voorgbevalen is binnen de stadt Ghendt, tsedert den 15en julij 1566 tot den 15en junij 1585, onderhouden bij Mre Philips de Kempnaere, advocaet van den Rade in Vlaenderen, overgheset uijt het latijn door H^{re} ende Mre Joannes Petrus van Male, pastor van Bovekercke uijt het origineel, ghecopieert door Z.I.V.V.P.A.R.A. (is dit Zeger Ignaas Van de Vivere?).

Brief van Van Male aan Martinus Steijaert, 15 oktober 1722.

F^a 1r. *Voor-rede van den vertaelder*.

F^o 1v. *Vertaelde voor-rede van Mr Philippus Campenius*.

F^o 2r. - 82v. *Kroniek van 15 juli 1566 tot 27 juni 1585*.

Papier, 82 folio's (164 blz.); 205 mm. x 155 mm.; schrift XVIIe eeuw; halfleder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld: *Chronijck van Ghendt 1566-84.*

Herkomst: Van Stadsarchief naar Universiteitsbibliotheek (1885).

Hs. G. 10982. Kronijke van Gent 1813-1820.

I) Blz. n.g. *Dag-aentekening of Kronijke van het voorgevallen binnen de stad Gend, te beginnen van den 29 januarij 1813 tot in de maend augusti 1815.* Verzamelaar en aantekenaar Fr. HEYE-SCHOUTHEER, kopie door J.F. DE LAVAL, met *kleyne aentekeningen.*

Blz. 1 - 160 *Annotations en forme de journal de ce qui est arrivé dans la vile de Gand, depuis le 29 janvier 1813 jusqu'au mois d'août 1815.*

Van 29 jan. 1813 tot 11 dec. 1813 in het Frans, van 18 dec. 1813 tot aug. 1815 in het Nederlands.

Blz. 161-167 *Memorie der Negen syndics der stad Brussel.*

II) Blz. n.g. J. F. DE LAVAL, *Kronijke van het voorgevallene binnen de stad van Gend en omstreeks, zoo onder het wereldlijk als geestelijk, sedert den 1en november 1813 tot den 24en maerte 1820.*

Voorberigt door J. F. DE LAVAL.

Blz. 1-275 *Aantekeningen 1813-1820, geschreven in 1831.*

Blz. 276-345 *Bijlagen.*

Papier, 167 + 345 blz. (samen ingebonden); 210 mm. x 165 mm.; schrift XIXe eeuw, halfleder (modern, 1976), rugtitel goudgestempeld: *Kronijke van Gent.*

Hs. G. 11531. Chr. VAN HUERNE, Gendsche Geschiedenissen 1576-1588.

Blz. n.g. *Copie, nagevolgd naer eene eerste copie van Mr. D.F.X. Goethals-Vercruysse, door J. F. De Laval, waer aen is bijgevoegd een Tafel; als ook eenige aentekeningen, tot gemak des lezers.*

Voorreden.

Blz. 1-171 *Gendsche Geschiedenissen 22 september 1576 - 24 december 1588, aengetekend door Mr. Christophorus Van Huerne.*

172-175 *Aentekeningen door J. F. De Laval.*

Blz. n.g. *Tafel des Inhouds.*

Papier, 175 blz.; 290 mm. x 215 mm.; schrift XIXe eeuw; halfleder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld: C. VAN HUERNE, *Gendse Geschiedenissen 1576-1588.*

Het origineel aangekocht door de Universiteitsbibliotheek is Hs. 3646.

Hs. G. 11532-11532^{ss}. J.F. DE LAVAL, Bewijsstukken vermeld in den korten inhoud der Nederlandsche Geschiedenissen van 1496 tot 1794; en Dag-Register van Phil. de Kempenaere; in overeenkomst gebragt met alle de handschriften en drukken van P. De Jonghe.

Blz. n.g. *Tafel der Bewijsstukks.*

Blz. 1-199 Kopieën van documenten met aantekeningen van J.F. De Laval.
G. 11532^s - 11532^{ss}

Eenendertig gedrukte stukken van uiteenlopende aard (manifesten, proclamaties, liederen enz.).

Papier, 199 blz.; 290 mm. x 210 mm.; schrift XIXe eeuw; halfleder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld: *Bewijsstukken tot Kempenaere.*

Hs. G. 11533. J.F. DE LAVAL, Kortin inhoud der Nederlandsche Geschiedenissen van 1496 tot 1794.

Blz. Ir. *Korten inhoud der Nederlandsche Geschiedenissen van 1496 tot 1794; getrokken uyt de geloofbaerste en beste schrijvers: verrijkt met vele curieuze en weinig gekende historische aenteekeningen; dienende tot Inleiding en Uytbreiding tot den Dag-Register van den Heer Philippus de Kempenaere. Alles bijeen vergaderd door Jan-Francis De Laval, geboren gentenaar. 31 January 1814.*

Blz. IIIr. *Voorwoord aen de lezer.*

Blz. V - CCXII Chronologische vermelding van feiten uit de geschiedenis van 1496 tot 1794.

Blz. CCXIII - CCXVIII *Tafel van den besondersten inhoud.*

Blz. CCXIX - CCXX. *Plaeten in dit boekdeel te vinden.*

Papier, 220 blz.; 290 mm. x 210 mm.; schrift XIXe eeuw; halfleder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld: *Nederlandsche Geschiedenissen.*

Hs. G. 11534. Dag-Register van Philippus de Kempenaere 1566-1585.

Dag-register van al hetgeen gedenkweerdig voorgevallen is binnen de stad Gend, sedert den 15en julij 1566 tot 15 junij 1585, onderhouden bij Mr Philippus de Kempenaere, advocaet van den Raede in Vlaenderen; overgezet uyt het Latijn door heer ende meester Joannes Petrus Van Male, pastor van Bovekercke: In overeenkomst gebragt met de Gendsche Geschiedenissen door Pater Bernardus de Jonghe, eerst gedrukt in 1746; den tweeden druk in 1756, vermeerderd door Mr Roothaese, pastor, en den derden druk in 1781 vermeerderd door Pater Leonard, discals te Gend, alsmede opnieuws vermeerderd met veele op dit voorwerp onbekende historische geschiedenissen en andere; oordeelkundige aenmerkingen, egte stuks en printen door J.F. De Laval. Twee delen: Deel I, 1566-1577; deel II, 1578-1585.

Papier, deel I, XXVIII - 366 blz., deel II, 438 blz.; deel I, 295 mm. x 210 mm., deel II, 290 mm. x 210 mm.; deel I, halfleder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld: *Kempenaere Dagregister 1566-1577*, deel II, halfleder, rug ontbreekt.

Hs. G. 12019. J. BILLET, *De Cleene ofte Corte Chronycke 414-1564.*

Kopie door J.F. De Laval.

Deel I. *De Cleene ofte Corte Chronycke van d'Heer Justo Billet.*

Blz. III - IV *Berigt van den copist dezès boeks.*

Bl. V - VI *Lof ter eeren van de stadt Ghendt.*

Blz. VII - XII *Aen den Leser.*

Blz. XIII - XVI *Opdracht.*

Blz. 1 - 146 *Cleyne ofte Corte Cronycke 414-1499.*

Deel II. *De Cleene ofte Corte Chronycke van d'Heer Justo Billet.*

Blz. III - IV *Aen den Leser.*

Blz. V *Forestiers van Vlaenderen (630-829).*

Blz. VI - XIV *Graven van Vlaenderen.*

Blz. 15 - 171 *Cleene ofte Corte Cronycke 1500-1564.*

Papier, deel I, XVI - 146 blz., deel II, 171 blz.; 220 mm. x 135 mm.; schrift XIXe eeuw; halfleder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld: *Justos Billets Kronyke van 414 tot 1564.*

Lit.: E. DE BUSSCHER, *Juste Billet, chroniqueur gantois*, Gent, 1873, blz. 64 - 74.

J.F. De Laval heeft de tekst van de twee eerste delen van het hs. van J. Billet niet integraal afgeschreven.

Hs. G. 12124. *Gebeurtenissen te Gent 1780-1792.*

F^o 1r. - 21. *Journal d'évènements arrivés en Flandre et surtout dans la ville de Gand, depuis l'année 1780.*

Veel annotaties over geboorten, huwelijken en sterfgevallen in voorname Gentse families.

Een stuk papier geplakt op de keerzijde van een niet genummerde folio, tegenover f° 1r., vermeldt: *Dagboek van graaf Pieter Emmanuel d'Hane (1780-1786), voortgezet door zijn zoon, graaf d'Hane-Steenbuyse (1786-1792).*

Papier, 21 folio's (42 blz.); 315 mm. x 205 mm.; schrift XVIIIe eeuw (twee schrijvers); gekartonneerd, rug percaline, rugtitel goudgestempeld: *Chronique Gand 1780-1792.*

Hs. G. 13126. Chronyke.

Blz. 1-10 *Chronycke van 1601 tot 1700.*

Blz. 10-26 *Chronycke van 1701 tot 1774.*

Blz. 26-58 *Chronycke van 1775 tot 1793.*

Blz. 59-76 *Chronycke van 1794 tot 1800.*

Zeer weinig annotaties, niet altijd chronologisch geordend.

Papier, 76 blz.; 160 mm. x 100 mm.; modern schrift; gekartonneerd, rug percaline, rugtitel goudgestempeld: *Chronyke.*

Hs. G. 13458. Memorieboek van Ghendt.

Blz. n.g. Incipit: *Van onse eerste voorsaten ofte anders die dese landen quamen bewoonen.*

Dit hs. stemt letterlijk overeen met hs. 531, blz. 23 tot 459. Op de ontbrekende blz. vindt men in hs. 531 „*De prophesye van den Smet van Huusen*”. Van een andere hand in hs. 13458:

Blz. 413-422 *Hier begint die profesie van doctor Agat...* (niet meer leesbaar)

Hier begint de profesie van Alontrifant.

Hier begint de profesie van propheet Methodius.

Papier, 422 blz.; 320 mm. x 205 mm.; schrift XVIIe eeuw, verschillende handen; halfleder, rugtitel goudgestempeld: *Memorieboek Ghendt.*

Herkomst: Door de Universiteitsbibliotheek aangekocht bij Vyt in januari 1894, voor de prijs van 52 Fr 90.

Dezelfde tekst als in dit hs. vindt men ook in Hs. 3773, blz. 1-261 en G. 6182, blz. 1-268.

Hs. G. 14248. E. en H. CALLION, Gentsche Kronyke.

Deel I. *Chronijcke der Beroerten van Ghendt 1525 - 1549.*

In deze compilatie vindt men o.a.:

F° IXr. - XIXr. Alfabetische inhoudstafel.

Blz. 1 - 14 *Noticyen raeckende de gheboorte van onsen doorluchtigen Keyser Carlo den vijfdten.*

Blz. 17 - 181 *Sommighe curieuse saecken gheschiet binnen der Stede van Ghendt 1525-1540.*

Blz. 183 - 224 Eedformules van pensionarissen en andere ambtenaren.

- Blz. 229 - 329 *Ander noticye raeckende deser materie van de oproerichyeyt ende reforme van deser stede van Ghendt bevonden in een ms. van eenen anderen schrijver 1540 - 1549.*
Blz. 342 - 349 *Bijlagen.*

Deel II. *Gentsche Kronyke.*

Blz. n.g. *Letterlijke extracten uytgeschreven door Henry CALLION ten jaeren 1845. Uyt den Polytye Boeck waerinne staen alle de memorijen ende besoignen die daeghelicx ons Politymeesters sijn voorgevallen, onderhouden door mij Justo Billet. Beginnende 22 augusto int jaer ons Heeren 1658. (733 blz.).*

Over het beleg van Dendermonde (1667). (14 blz.)

Alfabetische tafel. (29 blz.)

Inventaris ofte sonderlinghe register, begriypende alle de principaelste materien van den vijfdien Pollicieboeck. (4 blz.)

Deel III. E. CALLION, *Gentsche Kronyke.* Januari 1780 - november 1789 (244 folio's).

Deel IV. *Gentsche Kronyke.* (1787-1792)

F^o 1 - 223 *Gentsche Kronyke opgesteld door F.X. VAN QUICKENBORNE 1787-1807. Beschrijving van het maerkweerdigste dat voorgevallen is binnen en ontrent Gend. Beginnende met het jaer 1787, opgesteld door dbeer F.X. VAN QUICKENBORNE. Het is ons gelukt de zelve merkelyk te vermeerderen.*

Deel V. *Gentsche Kronyke.* (1793-1796).

F^o 1 - 298 Vervolg van de *Gentsche Kronyke* opgesteld door F.X. VAN QUICKENBORNE en vermeerderd door E. CALLION.

Deel VI. *Gentsche Kronyke.* (1796-1801)

F^o 1 - 247 Vervolg van de *Gentsche Kronyke* opgesteld door F.X. VAN QUICKENBORNE en vermeerderd door E. CALLION.

Deel VII. *Gentsche Kronyke.* (1801-1808).

F^o 1 - 266 Vervolg van de *Gentsche Kronyke* opgesteld door F.X. VAN QUICKENBORNE en vermeerderd door E. CALLION .
De *Kronyke* van VAN QUICKENBORNE eindigt op 15 januari 1800. De *Kroniek* werd voortgezet door E. CALLION.

Deel VIII. E. CALLION, *Gentsche Kronyke.* (1809-1814). (331 folio's).

Deel IX. E. CALLION, *Gentsche Kronyke.* (1815-1817). (142 folio's).

Deel X. E. CALLION, *Gentsche Kronyke.* (1822-1831). (457 folio's).

Deel XI. E. CALLION, *Gentsche Kronyke.* (1832-1835). F^o 458-1037).

11 volumina ; 265 mm. x 185 mm.; modern schrift ; halfleder, rug goudgestempeld, rugtitel goudgestempeld : *Gentsche Kronyke*. Talrijke merkwaardige illustraties, tekeningen en gedrukte stukken.

Hs. G. 19623. *Memorieboek van Gent 1539-1567.*

Blz. n.g. Lijsten van schepenen met annotaties, 28 september 1539 - 3 september 1567.

Papier, 108 blz.; 320 mm. x 190 mm.; modern schrift ; gekartonneerd, rugtitel : *Gand Ms. XVIIe s.*

Hs. G. 19834. *Kronyke van Gend 1559-1787.*

Deel I.

Blz. n.g. *Twee sermoenen op de sotheit des werelts.*

Eenige raetsels.

Lijst der bisschoppen van Gent.

Blz. n.g. *Cronyke van het principaelste dat er voorgevallen is binnen Gend, te beginnen met het jaer 1770, met een byvoegsel van het jaer 1559, ende wat in de kercke van S. Bavo is voorgevallen sedert desen tijdt.*

Kroniek 1770-1774.

Deel II.

Blz. n.g. Vervolg van de Kroniek 1775-1787.

Papier, deel I, 229 blz., deel II, 246 blz.; 90 mm. x 60 mm.; modern schrift ; halfleder, rugtitel goudgestempeld : *Kronyke van Gend en ander dingen.*

Herkomst : Binnen op de kaft vindt men een ex-libris van Anselmi Van Den Bogaerde. Aangekocht op de veiling van de bibliotheek van J.B. Delbecq, in 1840 (*Catalogue vente des livres*, blz. 99, nr. 84), door Vanderhaeghen voor de prijs van 7 Fr.

CONCORDANTIE

<i>Oud Nr.</i>	<i>Nieuw Nr.</i>	<i>Oud Nr.</i>	<i>Nieuw Nr.</i>
G. 6050	Hs. 2467	G. 6110	Hs. 2554
6050 ^{1.º}	2468	6116	2553
6085	2544	6123	2552
6091	2469	6124	2551
6093	2486	6178	2564
6094	2487	6180	2563
6095	2489	6184	2562
6096	2488	6600	2339
6100	2337	10125	2549
6101	2338	11220	2546
6102	2555	11233	2545
6103	2340	11514/15	2476
6104	2542	11516	2477
6105	2543	14440	2550
6106	2547	14449	2548

CHRONOLOGISCH OVERZICHT VAN DE INHOUD DER
BESCHREVEN HANDSCHRIFTEN

- * - 1537 Hs. 2552
- * - 1566 Hs. 2487
- * - 1572 Hs. 3792
- * - 1640 Hs. 2547 - Hs. 2477 (uittreksels)
- * - 1817- Hs. 2550
- ** - 1607 Hs. 531 - Hs. 2467 - Hs. 3773 - G. 6182 - G. 13458
- *** - 1568 Hs. 2489
- *** - 1585 Hs. 131 - Hs. 2338 - Hs. 2548
- 920 - 1793 G. 6175
- 965 - 1446 Hs. 2468
- 965 - 1662 Hs. 3696
- 1212 - 1560 Hs. 2549
- 1287 - 1570 Hs. 3860
- 1297 - 1519 Hs. 2545
- 1297 - 1584 Hs. 2544
- 1301 - 1525 Hs. 454
- 1301 - 1537 Hs. 3801
- 1301 - 1564 G. 12019
- 1301 - 1567 Hs. 153
- 1301 - 1568 Hs. 3289
- 1301 - 1578 Hs. 2543
- 1301 - 1588 Hs. 2553
- 1301 - 1591 Hs. 2337

- 1301 - 1665 *Hs.* 2339
1301 - 1667 *Hs.* 2554
1301 - 1678 *Hs.* 3813
1301 - 1737 *Hs.* 2563
1301 - 1779 *Hs.* 2476
1372 - 1566 *G.* 6084
1400 - 1568 *Hs.* 2488 - *Hs.* 2542
1496 - 1794 *G.* 11532 - *G.* 11533
1500 - 1685 *Hs.* 2646 - *Hs.* 2646¹
1521 - 1561 *Hs.* 2555
1524 - 1580 *G.* 6183
1525 - 1835 *G.* 14248
1536 - 1542 *G.* 6142
1536 - 1587 *G.* 6109
1538 - 1542 *Hs.* 2340
1538 - 1589 *Hs.* 2562
1538 - 1590 *Hs.* 3814
1539 - 1567 *G.* 19623
1554 - 1743 *Hs.* 3815
1559 - 1787 *G.* 19834
1566 - 1568 *Hs.* 2469 - *Hs.* 2492
1566 - 1571 *G.* 28
1566 - 1585 *Hs.* 103 - *Hs.* 527 - *G.* 6186 - *G.* 11534
1566 - 1585 *Hs.* 432 - *Hs.* 522 - *G.* 6141
1566 - 1593 *Hs.* 159
1569 - 1579 *Hs.* 3344
1576 - 1589 *Hs.* 3646 - *G.* 11531
1578 - 1600 *G.* 6185
1578 - 1632 *Hs.* 2486
1601 - 1800 *G.* 13126
1631 - 1759 *G.* 3816
1738 - 1785 *Hs.* 2777
1761 - 1782 *Hs.* 2551
1761 - 1798 *Hs.* 2481
1780 - 1792 *G.* 12124
1780 - 1815 *Hs.* 2546
1787 - 1808 *G.* 6074
1789 - 1794 *Hs.* 2564
1813 - 1820 *G.* 10982

* Handschriften die beginnen vanaf het Oud Testament (Tubal).

** Handschriften die beginnen met de geschiedenis van Troje.

*** Handschriften die beginnen met de forestiers.

De signatuur van handschriften waarin lijsten van schepenen voorkomen is cursief gedrukt.

DE STUDIE VAN ARCHEOLOGICA OP SCHILDERIJEN

door

M. JACOBS - P. PEREMANS

Het gebruik van ikonografische bronnen voor de studie van de materiële cultuur in het verleden is niet nieuw. Voor de prehistorie en de oudheid wordt sedert lang deze methode aangewend. Zo vormen de schilderijen op de Griekse vazen een rijke bron aan informatie over het dagelijks leven in Griekenland¹.

Voor de Middeleeuwse en Post-middeleeuwse periode staan deze bronnen nog talrijker ter beschikking. Toch kregen ze nog slechts sporadisch de aandacht en werden er weinig systematische studies aan gewijd.

De studie van deze bronnen kan nochtans uitermate lonend zijn. Daar de afgebeelde voorwerpen kopieën kunnen zijn van werkelijke voorwerpen die de kunstenaar kende, kunnen zij ons informatie brengen over de materiële cultuur van de tijd waarin de bron ontstond.

Aldus opgevat behoort de studie van de ikonografische bronnen tot het archeologisch onderzoek. De kunsthistorische aspecten als de techniek die de schilder aanwendt om de archeologica te schilderen, de esthetische redenen waarom een schilder een bepaald type uitkoos, de symbolische betekenis van archeologica op schilderijen, kunnen de archeoloog slechts dan aanbelangen wanneer ze enige informatie kunnen bieden over de bruikbaarheid van het schilderij als archeologische bron.

Om dit onderzoek uit te voeren moet een eigen methode gevolgd worden. Immers, archeologisch belangrijke gegevens over materiaal en techniek ontbreken geheel of gedeeltelijk, terwijl gegevens over functie en milieu duidelijker aanwezig zijn. Bovendien hangt de datering van archeologica op schilderijen af van totaal andere factoren dan de datering van archeologica uit opgravingen, en blijft de datering steeds beperkt tot het vaststellen van een terminus ante quem.

De methode die wij hier voorstellen, verloopt in vier fasen. In de eerste plaats wordt nagegaan welke biografische gegevens over de schilders van belang kunnen zijn voor de archeoloog. Vervolgens worden de schilderijen waarop archeologica afgebeeld zijn, bestudeerd. Ook over de schilderijen worden enkel de gegevens weerhouden die voor een archeologische studie van belang zijn. In een derde fase worden de afgebeelde archeologica zelf bestudeerd. Hierbij dient onderzocht te worden welke gegevens over de archeologica aan de schilderijen kunnen ontleend worden, waarbij we geconfronteerd worden met de problemen die opduiken bij de identificatie, beschrijving, typologische indeling en het nagaan van de

(1) Zie bv. Juliusz ZIOMECKI, *Les Représentations d'Artisans sur les Vases attiques*, Warschau, 1975.

bruikbaarheid. Tenslotte dient het ikonografisch materiaal vergeleken te worden met de bestaande stukken.

Hoewel dit artikel handelt over de studie van archeologica op schilderijen, dienen wij er vooraf op te wijzen, dat deze methode ontwikkeld werd bij de studie van majolika, steengoed en gewoon aardewerk op Noord- en Zuid-Nederlandse schilderijen uit de vijftiende en zestiende eeuw². Het zal de lezer dan ook niet ontgaan dat de specifieke problemen die hierna zullen worden aangeraakt steeds betrekking hebben op deze vaatwerksoorten. Hoewel de algemene methodologische benadering kan gelden voor alle archeologica, stellen zich voor de verschillende materialen eigen specifieke problemen, die bij andere voorwerpen niet of op een andere wijze voorkomen.

I. DE SCHILDERS

De gegevens over de schilders kunnen teruggevonden worden in een aantal biografische woordenboeken³. Voor bepaalde schilders zijn na het verschijnen van deze werken nieuwe historische gegevens aan het licht gekomen. Hiervoor is men aangewezen op de vakliteratuur.

Bij het verzamelen van gegevens over schilders, dient men enkel te weerhouden wat van enig belang kan zijn voor de afgebeelde archeologica. Wij menen dat men in het algemeen volgende elementen dient te noteren :

1.1. *Chronologische gegevens*

Hieronder verstaan wij in de eerste plaats de geboorte- en overlijdensdatum van de schilder. In bepaalde gevallen zijn deze gegevens niet aanwezig. Meestal zal men echter wel over één of meer chronologische gegevens beschikken, bv. het jaar waarin de schilder als leerling in een atelier werd opgenomen, waarin hij als meester in een schildersgilde werd ingeschreven, of eender welke andere dateerbare vermelding uit bronnen.

Het belang van deze chronologische situering is duidelijk : Het schilderij is in de eerste plaats bruikbaar als bron voor de datering van de archeologica. De chronologische situering van de kunstenaar is dan vooral belangrijk voor niet gedateerde schilderijen.

(2) M. JACOBS, *Majolika vaatwerk op Noord- en Zuidnederlandse schilderijen van de vijftiende en zestiende eeuw*. Onuitgegeven dissertatie, Rijksuniversiteit te Gent, 1975.

P. PEREMANS, *Steengoed en gewoon aardewerk op Noord- en Zuidnederlandse schilderijen uit de vijftiende en zestiende eeuw*, Onuitgegeven dissertatie, Rijksuniversiteit te Gent, 1975.

(3) o.m. U. THIEME - F. BECKER, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, Leipzig, 1907-1950, XXXVII delen.

A. VON WUERZBACH, *Niederländisches Künstler-Lexikon*, Amsterdam, 1963, 2° uitg., 3 dln.

A. BREDIUS, *Künstler-Inventare. Urkunden zur Geschichte der holländischen Kunst des 16., 17., und 18. Jahrhunderts*, Den Haag, 1915-1922, 6 dln.

In sommige gevallen beschikken we echter niet over chronologische aanduidingen. Dit is het geval voor anonieme schilders. Hier zal de chronologische afbakening van het schilderij steunen op stylistische gronden en bijgevolg slechts benaderend zijn.

I.2. *Geografische gegevens*

Deze gegevens betreffen de geboorteplaats, plaats van overlijden, verblijfplaats(en) en reizen.

De geboorteplaats is voor de archeoloog over het algemeen niet zeer belangrijk. Het kan dit wel worden indien er geen gegevens zijn over de plaats waar de schilder zijn opleiding kreeg. Wanneer men bijvoorbeeld weet dat een schilder geboren werd te Antwerpen in 1530 en dat hij er in 1549 meester werd, dan bestaat er een grote kans dat hij te Antwerpen zijn opleiding kreeg.

Op dezelfde wijze is ook de plaats van overlijden slechts van onrechtstreeks belang. Wanneer men weet dat een schilder in 1550 te Antwerpen woonde en er in 1565 overleed, dan is het best mogelijk dat hij tot aan zijn dood te Antwerpen werkzaam was.

Veel belangrijker zijn de gegevens over de verblijfplaats(en). Het is mogelijk dat bepaalde archeologica regionaal gebonden zijn. Indien een kunstenaar zijn ganse leven in dezelfde streek heeft doorgebracht, bestaat er een grote kans dat de voorwerpen die hij afgebeeld heeft ook tot deze streek behoren. Men moet echter vermijden hierin een deterministisch standpunt in te nemen. Zo is het best mogelijk dat bepaalde archeologica over een zeer uitgebreid gebied verspreid zijn en in verscheidene centra werden vervaardigd. Men mag dan ook de plaats van herkomst van de afgebeelde archeologica niet zonder meer gelijkstellen met de verblijfplaats van een schilder. Omgekeerd mag men niet zonder meer het afgebeelde stuk toeschrijven aan een bepaald produktiecentrum, zolang niet met zekerheid is vastgesteld dat dergelijke stukken nergens anders werden vervaardigd. We nemen als voorbeeld het schilderij „Keukenmeid met meisje en jongen” van Pieter Aertsen ⁴. Op dit schilderij is een grape in rood aardewerk afgebeeld. Een soortgelijke grape werd gevonden te Bergen op Zoom en werd daar ter plaatste vervaardigd. C.J.F. SLOOTMANS in zijn werk over Bergs aardewerk besluit hieruit: „Bergse potten blijken daar (Antwerpen) dus niet onbekend” ⁵. Dezelfde keramiek werd gevonden te Tienen ⁶. J. MERTENS vermijdt echter de fout, de grape bij Aertsen Tiens te noemen. Het is duidelijk dat dergelijke grappen gevonden worden over een groot gebied en zeer talrijk gevonden worden in opgravingen.

Niet alleen kunnen de archeologica die afgebeeld zijn, over een uitgestrekt gebied verspreid zijn, het is ook mogelijk dat de kunstenaar een

(4) Brussel, Museum voor Schone Kunsten

(5) C.J.F. SLOOTMANS, Tussen hete vuren (Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland, dl. XVIII), Tilburg, 1970, deel 1, afb. 5 (tgo. p. 48). Onderschrift bij de afbeelding.

(6) J. MERTENS, Middel-euws Aardewerk uit Tienen in: Ons Heem, XIX (1965), p. 229-238 (= *Archaeologia Belgica*, 90, Brussel, 1966).

ateliervoorbeeld heeft geschilderd, of het kan gaan om een voorwerp dat in een ander gebied thuishoort, of tenslotte kan de kunstenaar ook een fiktief voorwerp geschilderd hebben.

Dit alles betekent niet dat men elke relatie tussen de plaats waar de kunstenaar leefde en het verspreidingsgebied van de archeologica moet ontkennen. Deze relatie zal in de meeste gevallen echter enkel kunnen vastgesteld worden door onderlinge vergelijking van verschillende archeologica, eventueel met inbegrip van de studie van de afgebeelde gebouwen. In sommige gevallen kan ook de studie van één type van archeologica aanwijzingen verschaffen. Bijvoorbeeld als meerdere kunstenaars die in Antwerpen verbleven in eenzelfde periode, eenzelfde soort majolika schilderden die niet teruggevonden wordt bij de bekende Italiaanse of Spaanse types, dan mag men suggereren dat dit misschien majolika van eigen bodem, of zelfs Antwerpse majolika is.

De reizen die een kunstenaar ondernomen heeft kunnen invloed hebben gehad op de voorwerpen die hij schilderde. Zoals wij er hoger reeds op gewezen hebben, moet men zich hoeden voor een deterministisch standpunt. Indien op een schilderij een voorwerp voorkomt dat in oorsprong afkomstig is van een vreemd land, dan blijven er verschillende mogelijkheden:

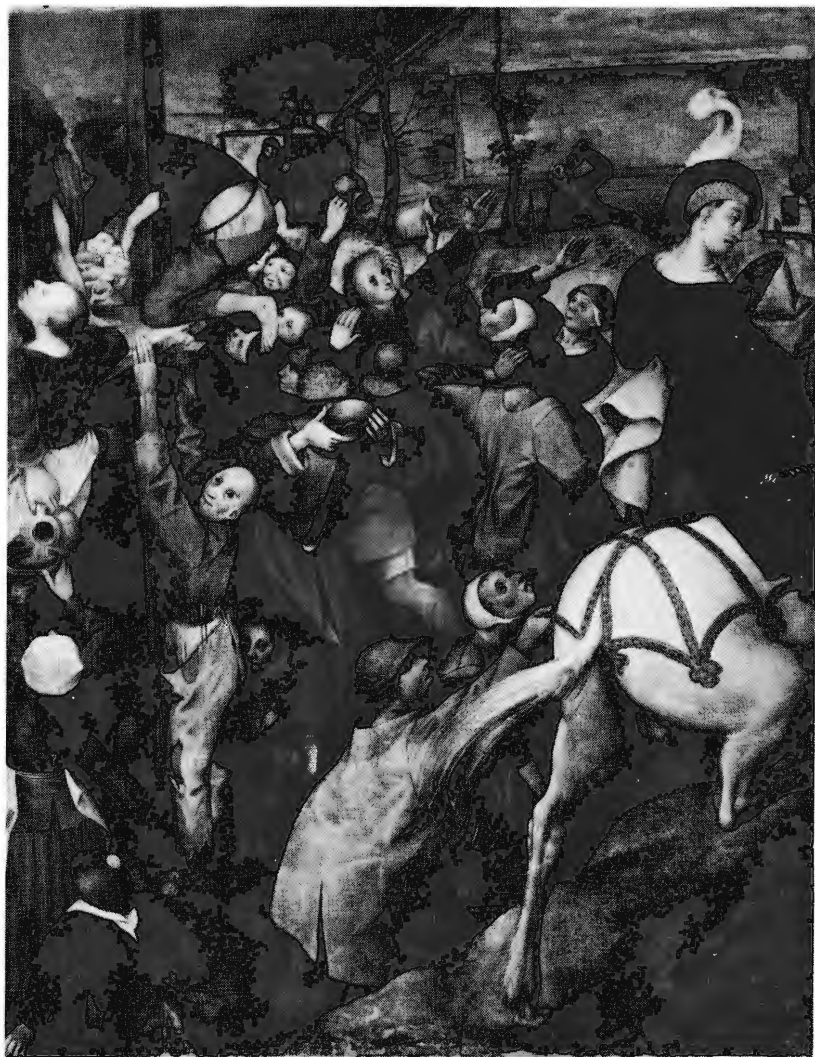
1. Het afgebeelde voorwerp werd geïmporteerd.
2. Na aanvankelijk import ontstond een plaatselijke industrie. Het voorwerp wordt dus „inheems”.
3. De auteur heeft het gezien tijdens een verblijf in het buitenland en heeft het ter plaatse gekopieerd.
4. De auteur heeft het gekopieerd van een bestaand schilderij.
5. Hij heeft het gevonden in een modelboek.

Het zal in vele gevallen onmogelijk uit te maken zijn welke van deze mogelijkheden op een bepaald schilderij gerealiseerd werd. Een antwoord op het probleem kan mogelijk gevonden worden door:

1. Studie van modelboeken.
2. Vergelijking met archeologica uit het buitenland, of afgebeeld op buitenlandse schilderijen. Indien bekend is dat een schilder in het buitenland gewerkt heeft, en de archeologica die hij schildert komen voor in dat land, dan is de kans reëel dat hij ze daar gekopieerd heeft.
3. Studie van eventuele notities door de schilder.
4. Vergelijking met archeologica uit opgravingen. De informatie die ter beschikking staat van de onderzoeker is echter beperkt vanwege het feit dat voor deze periode het archeologisch onderzoek in België nog nergens staat.

(7) Een voorbeeld van dergelijke ontleningen aan modelboeken zijn de schoorstenen afgebeeld op verscheidene schilderijen van Pieter Aertsen en Joachim Beuckelaer.

Zie hierover: T. LUNSINGH-SCHEURLEER, Pieter Aertsen en Joachim Beuckelaer en hun ontleningen aan Serlio's Architectuurprenten, in: *Oud-Holland*, LXII (1947), p. 123-134.

1. Pieter Breughel de Jongere (?), De Sint-Maartenswijn. Wenen, Kunsthistorisches Museum (Copyright A.C.L.). — Dit schilderij wordt door de meerderheid van de auteurs toegeschreven aan Breughel de Jongere. Enkele auteurs beschouwen het als een originele Bruegel de Oudere. De keramiek wijst in de richting van de eerste opvatting (cfr. voetnoot 14 van deze bijdrage).

2. Lambert Lombard (?), Het Laatste Avondmaal. Château d'Ahin, verz. Ahin (Copyright A.C.L.). — De kruik die in de handen gehouden wordt door de man op de voorgrond behoort tot een bekend type (cfr. afb. 3). Deze kruik wordt in de literatuur in de zeventiende eeuw geplaatst. Deze datering is in strijd met de toetschrijving van het schilderij aan Lambert Lombard (1505-1566).

Het kan belangrijk zijn te weten waar de kunstenaar zijn opleiding gekregen heeft. In het atelier van de meester waar hij als leerling was ingeschreven, kan de kunstenaar de opdracht hebben gekregen voorwerpen te schilderen op schilderijen van de meester. Hierbij ging hij dan uit van voorwerpen die in het atelier aanwezig waren, of van een bestaand schilderij of van modelboeken. In zijn latere schilderijen kan de kunstenaar dan ook eventueel dezelfde voorwerpen afbeelden. Een bekend voorbeeld hiervan is de dinanderie die zowel aangetroffen wordt op schilderijen van de Meester van Flémalle en Rogier van der Weyden. Het gaat duidelijk om identieke stukken, doch het is niet vast te stellen of de ene schilder het van de andere gekopieerd heeft, dan wel dat het gaat om een stuk dat in het atelier aanwezig was. Het is vooral belangrijk te weten waar de kunstenaar zijn opleiding kreeg indien hij later naar een andere plaats is uitgeweken, omdat aldus eventueel kan vastgesteld worden waarom een bepaald voorwerp afgebeeld wordt, in een streek of op een ogenblik waarop men het daar niet verwacht. Hetzelfde geldt voor de latere beïnvloeding die de kunstenaar kan ondergaan hebben door een kunstenaar waarmee hij in contact kwam.

I.3. *De sociale status*

De gegevens die men kan afleiden uit de sociale status van de schilder zijn beperkt. Over het algemeen mag men aannemen dat het eerder de sociale status is van de afgebeelde figuren die de aard van de voorwerpen bepaalt. Belangrijker is wellicht ook de status van de opdrachtgever.⁸

II. SCHILDERIJEN

Het is niet gemakkelijk een overzicht te verkrijgen van de schilderijen die uit het verleden tot ons zijn gekomen. Het probleem dat zich voor de archeoloog in de eerste plaats stelt, is dat voor hem alle schilderijen even belangrijk zijn. De kunsthistoricus die bijvoorbeeld een studie maakt van de zestiende eeuwse schilderkunst zal niet veel missen indien hem enkele minder belangrijke schilders ontbreken. Bovendien zal hem over de belangrijkste stukken de meeste informatie en de beste illustraties ter beschikking staan. Voor ons echter is het werk van bijvoorbeeld Jan van der Caeteren even belangrijk als dat van Pieter Breugel de Oudere. Waar over

(8) Een typisch voorbeeld hiervan vindt men in de Vlaamse en Hollandse stillevens uit de zeventiende eeuw. Een belangrijk deel hiervan zijn de zgn. Bloemstillevens. Deze bloemstillevens bevatten de meest vreemdsoortige bloemen. De reden hiervoor is te zoeken in de „tulipomanie” die in de zeventiende eeuw onvoorstelbare vormen aanneemt. De prijs van één tulpenbol kan even hoog zijn als die van een ganse boerderij. Het is duidelijk dat de bloemstillevens in de eerste plaats een 'statussymbool' zijn voor de opdrachtgevers ervan.

Ook op andere stillevens komen steeds zeer rijke archeologica voor. Zo is het bijvoorbeeld opvallend dat de schaarse steengoedkruiken die afgebeeld zijn, steeds prachtig versierde exemplaren zijn, die men op genreschilderijen niet aantreft, en die ook in opgravingen uiterst zeldzaam zijn.

deze laatste talrijke monografieën gepubliceerd worden, bezitten wij over Jan van der Cauteren geen enkele aanwijzing.

Theoretisch zou het noodzakelijk zijn de volledige kunstliteratuur door te nemen, wat uiteraard onmogelijk is. Gelukkig beschikken we voor onze streken over een aantal fototheken en dokumentatiecentra waar in betrekkelijk korte tijd veel gegevens kunnen verzameld worden⁹. Verder dient men dan een selectie te maken uit de belangrijkste kunsthistorische publikaties.

II.1. *De auteur*

Hoewel het auteurschap van een schilderij buiten het domein van de archeoloog valt, is het voor hem toch belangrijk te weten wie het schilderij vervaardigd heeft. Immers in onze vorige paragraaf hebben wij erop gewezen dat bepaalde gegevens over de auteur van belang zijn voor de archeoloog. Indien de schilder gekend is, kan het ganse pakket van gegevens die over hem gekend zijn, op het schilderij worden toegepast.

Tevens is het van belang om de aard van de relatie tussen kunstenaar en kunstwerk na te gaan. Het komt er voor de archeoloog op aan uit te maken wie de 'inventor' is van de archeologica. Indien men staat voor een kopie of zelfs voor het werk van een navolger, is het immers mogelijk dat het de gekopieerde meester ofwel de kopiist of navolger zelf is, die de archeologica heeft gekoncipieerd.

II.1.1. *De identifikatie van de auteur*

a. Gesigioneerde of gemonogrammeerde werken

Een groot aantal schilderijen draagt het signatuur of het monogram van de schilder. Het aantal aldus gesigioneerde werken neemt toe naarmate men vordert in de tijd.

Het spreekt vanzelf dat een betrouwbaar signatuur de zaken voor de archeoloog enorm vergemakkelijkt, en de grootst mogelijke betrouwbaarheid biedt voor de identifikatie van de kunstenaar.

Het zou echter gevaarlijk zijn de signatuur kritiekloos te aanvaarden. Er zijn heel wat gevallen bekend waarin de kunsthistorici de signatuur van een schilderij verwerpen. De redenen waarom een signatuur vervalst werd kunnen verscheiden zijn: Soms werd een schilderij gekopieerd met inbegrip van het signatuur. In een ander geval vervaardigt een schilder een origineel dat hij signeert met de naam van een befaamd kunstenaar¹⁰. Tenslotte gebeurt het ook dat een signatuur veel later wordt aangebracht

(9) Het Rijksbureau voor kunsthistorische dokumentatie te Den Haag, de fototheek van het Koninklijk instituut voor het kunstpatrimonium te Brussel, het Nationaal centrum voor navorsingen over de Vlaamse Primitieven te Brussel, de fototheek van het Rubenianum te Antwerpen.

(10) Bijv. Pieter Huys die soms het signatuur van H. Bosch gebruikt Zie: L. VAN PUYVELDE, *La Peinture flamande au Siècle de Bosch et Breughel*, Brussel, 1964, p. 37.

of een bestaand signatuur door een ander wordt vervangen om de verkoopwaarde van een schilderij te verhogen¹¹. In dit geval is de onbetrouwbaarheid zeer groot. Men weet immers in vele gevallen niet of de archeologica origineel of nagebootst zijn. Het grootste belang van de valse signatuur ligt dan ook voor de archeoloog in het feit dat ze hem tot de grootste omzichtigheid maant. Voor de vaststelling ervan is hij overigens aangewezen op de (vaak subjektieve en controversiële) opinies van de kunsthistorici.

b. Toegeschreven werken

Vele schilderijen stellen ons voor het probleem dat de auteur zijn naam niet vermeld heeft op het schilderij. Eén van de hoofdtaken van de kunsthistoricus is dan ook te trachten de auteur van het schilderij te identificeren. Men onderscheidt twee soorten toeschrijvingen.

1. De toeschrijving op grond van historische bronnen

We zullen hier niet in detail ingaan op de verschillende bronnen die de kunsthistoricus kan aanwenden, daar dit voor ons niet relevant is. We beperken er ons toe één geval te noemen: Soms is het mogelijk de ganse levensloop van een schilderij te retraceren tot zijn ontstaan of tot aan de vermelding van de auteur in een betrouwbare bron¹². De toeschrijving op grond van historische bronnen is over het algemeen zeer betrouwbaar. Soms is er toch ook verwarring mogelijk¹³.

2. De toeschrijving op stylistische gronden

Beschikt de kunsthistoricus niet over historische bronnen dan zal hij pogen de auteur te identificeren op grond van een nauwkeurige stijlanalyse. Dit onderzoek is voor de grote schilders reeds ver gevorderd. Voor mineuren moet in dit verband echter nog zeer veel werk verricht worden.

In vele gevallen leidt de stylistische analyse niet tot eensgezindheid. Waar weinig twijfel over bestaat is de omgeving waartoe een werk behoort, doch vaak is men het oneens over de juiste toeschrijving of over het feit of een schilderij het werk is van een bepaald meester of van één van zijn navolgers, of over het feit of het om een origineel of om een kopie gaat.

(11) Bijv. het schilderij 'De verstelster' van E. Boursse, dat het signatuur draagt van P. de Hooch. Zie: C. BRIERE-MISME; Un „Intimiste" hollandais Esaias Boursse 1631-1672, in: Oud-Holland LXIX (1954), p. 83-84.

(12) Bijv. 'Het groot boereninterieur' van Maarten van Cleve (Wenen, Kunsthistorisches Museum). Zie: G.T. FAGGIN, De Genre-schilder Marten Van Cleef, in: Oud-Holland LXXX (1965), p. 35.

(13) Zo wordt 'De hooiwagen' van Hiëronymus Bosch reeds vermeld in 1574. Er zijn echter twee versies (Madrid, Prado en Escorial). Er bestaat geen eensgezindheid over de vraag welke versie het origineel is. Zie: C. DE TOLNAY, Hieronymus Bosch, Baden-Baden, 1973, 2° uitg., p. 355.

De archeoloog moet uiteraard vermijden hierin een standpunt in te nemen. Op bepaalde ogenblikken kan echter zijn inbreng ook actief zijn. Door een omvattende studie van de archeologica op schilderijen, waarvan de toeschrijving boven alle twijfel verheven is, is het in bepaalde gevallen mogelijk om de toeschrijving van bepaalde werken aan een schilder minstens in twijfel te trekken¹⁴.

3. Toeschrijving aan anoniemen

In een aantal gevallen slagen de kunsthistorici er niet in een werk aan een gekend schilder toe te schrijven. In een aantal gevallen worden wel op stylistische gronden werken gegroepeerd en toegeschreven aan een meester die niet met naam gekend is, aan deze meester wordt dan een noodnaam toegekend, zoals bv. De Meester van de Magdalenalegende. Voor de archeoloog betekent dit een ernstige beperking. De meeste biografische gegevens die in andere gevallen ter beschikking staan, ontbreken hier. In de meeste gevallen is het enkel mogelijk de meester te situeren binnen een ruim tijds kader, en zijn werkmilieu stylistisch te bepalen.

De meesters met noodnamen leveren zware problemen op, omdat er een gebrek aan consensus bestaat tussen de kunsthistorici voor wat betreft de naam die aan de meester wordt gegeven, en vooral ook voor wat betreft de werken die aan hem worden toegeschreven.

Het minst bruikbaar zijn de volledig anonieme werken. In dit geval beschikt men immers niet over biografische gegevens, en bovendien dient het onderzoek van de archeologica beperkt te blijven tot één schilderij.

II.1.2. Relatie tussen schilder en kunstwerk

Indien met zekerheid kan gesteld worden dat een schilderij het originele werk is van een gekend schilder stelt er zich geen probleem. Wij kunnen dan het ganse pakket van gegevens dat over de schilder bekend is toepassen op het schilderij en de afgebeelde archeologica.

Vele schilders hebben hetzelfde schilderij op meerdere exemplaren vervaardigd. Meestal zijn de verschillende versies volkomen identiek¹⁵. Het is echter mogelijk dat er in bepaalde gevallen afwijkingen zijn in de

(14) Het schilderij 'De Sint-Maartenskermis' (Wenen, Kunsthistorisches Museum) wordt door enkele auteurs toegeschreven aan Bruegel de Oude. Toen wij de keramiek op dit werk bestudeerden, stelden we vast dat hij in vorm sterk afweek van deze die steeds opnieuw voorkomt op de schilderijen van Bruegel. Tevens misten we volledig de zo akkurate tekening van de keramiek die kenmerkend is voor Bruegels schildersstijl. Op 'De Sint-Maartenskermis' daarentegen is de keramiek uiterst onnauwkeurig en slordig weergegeven. Deze schilderwijze alsmede de vorm van de keramiek vertoont grote gelijkenis met het werk van Brueghel de Jonge. Deze bevindingen laten ons toe de toeschrijving aan Bruegel de Oude in twijfel te trekken. (Over de toeschrijvingen, zie „Bruegel, de Schilder en zijn Wereld". Tentoonstellingscatalogus, Brussel, 1969).

(15) Bijv. het schilderij 'Maria met het Kind' van Gerard David, dat op een groot aantal exemplaren bewaard is.

minder essentiële onderdelen, waarbij uiteraard aan de archeologica moet gedacht worden.¹⁶

Schilderijen van schilders die op een bepaald ogenblik hoog gewaardeerd werden, werden vaak gekopieerd. Voor het archeologisch onderzoek zijn kopieën enkel belangrijk indien de archeologica op de kopieën verschillen van deze op het origineel. In dit geval werden de archeologica aangebracht door de kopiist¹⁷. Indien de archeologica op de kopie niet verschillen van deze op het origineel dient de kopie niet in het onderzoek te worden betrokken want zij bevat geen enkel aanvullend gegeven. In het andere geval wordt de kopie bestudeerd als een origineel¹⁸. Zij stelt bijzondere problemen daar het vaak zeer moeilijk is auteur en datering op te sporen. Indien we te doen hebben met de kopie van een verloren origineel, worden de moeilijkheden nog groter: Daar het niet mogelijk is uit te maken wie de 'inventor' is van de archeologica, zal vooreerst de auteur van de archeologica onbekend blijven, en vervolgens zal de datering zeer breed zijn, en de ganse produktieperiode van de originele schilder zowel als van de kopiist omvatten. Tenzij de kunsthistorici er op goede gronden in slagen een preciesere datering te verschaffen.

II.2. Datering

Het is van zeer groot belang de datering van de schilderijen te kennen. Hiervoor zijn we aangewezen op het kunsthistorisch onderzoek. De datering schijnt niet steeds gemakkelijk. Er zijn verschillende dateringsmethoden met een verschillende graad van betrouwbaarheid.

II.2.1. Datering aangebracht op het schilderij

Dit is uiteraard de meest betrouwbare datering. Voorwaarde is echter dat de datering aangebracht werd door de auteur zelf. Er zijn immers gevallen bekend waarin dateringen veel later werden aangebracht, soms te goeder trouw, soms met de bedoeling het schilderij aan een belangrijk meester toe te schrijven.

II.2.2. Datering op grond van historische bronnen

In bepaalde gevallen waarin men te doen heeft met niet gedateerde

(16) Bijv. 'Het laatste Avondmaal' van Pieter Coecke, waarbij de kruik rechts op de voorgrond sterk verschilt op de diverse exemplaren.

(17) Bijv. 'De boerenbruiloft' door Pieter Breughel de Jonge (Gent, Museum voor Schone Kunsten) naar een origineel van Bruegel de Oude (Wenen, Kunsthistorisches Museum).

(18) Toch blijkt het in de praktijk zeer moeilijk uit te maken of archeologica op kopieën die afwijken van het origineel wel als zodanig bedoeld zijn. Het is namelijk ook mogelijk dat de kopiist, het afgebeelde stuk niet herkenkend, een beetje lukraak de vorm heeft nagebootst waardoor afwijkingen ontstonden. Een voorbeeld van een dergelijk probleemgeval is 'Christus bij Simon' van Dirk Bouts (Berlijn, Gemäldegalerie Dahlem) gekopieerd door Albert Bouts (Brussel, Museum voor Schone Kunsten).

schilderijen, kan men tot een nauwkeurige datering komen, dank zij verschillende historische bronnen¹⁹. Ook is het mogelijk dat een werk geschilderd werd in opdracht en dat de datum van inhuldiging gekend is²⁰. Tenslotte kan een schilderij ook geciteerd worden in een historische bron die vermeldt in welk jaar het werk ontstaan is.

II.2.3. Datering op stylistische gronden

Door stijlanalyse kan de kunsthistoricus in het werk van een kunstenaar vaak een stylistische evolutie onderscheiden. Individuele werken die in deze evolutie worden ingepast worden op deze wijze min of meer nauwkeurig gedateerd.

Vergelijking tussen stijlanalyses uitgevoerd door verschillende kunsthistorici heeft ons geleerd dat men in vele gevallen niet tot overeenstemming komt. Sommige werken worden door de ene kunsthistoricus in de beginperiode, door de andere precies in de eindfase geplaatst²¹.

Deze vergelijking is uiteraard slechts te maken voor de gevallen waarin verscheidene kunsthistorici het werk van dezelfde kunstenaar geanalyseerd hebben. Hieruit volgt logisch dat wij een zekere reserve moeten bewaren in geval slechts één auteur het oeuvre van een bepaald schilder bestudeert en bepaalde benaderende dateringen voorstelt.

Een vrij betrouwbare methode die door sommige auteurs werd gevolgd is een combinatie van de stijlanalyse met de studie van de kleding²².

III. ARCHEOLOGICA

Bij het bestuderen van de archeologica op schilderijen kan men werken op de schilderijen zelf of op afbeeldingen ervan. Is de studie op de originele werken uiteraard de meest lonende, dan is zij ook het moeilijkst te realiseren. Meestal zal dan ook gewerkt worden met afbeeldingen waardoor de verkregen informatie heel wat beperkter is. Hierbij dient er vooral op gewezen dat men voorwerpen bestudeert die op het schilderij meestal tot de bijkomstigheden behoren en slechts beperkt zijn in afmetingen.

III.1. Problemen bij de studie van archeologica op schilderijen

De studie van archeologica op schilderijen bestaat uit een aantal fazen die alle bepaalde problemen stellen. We zullen trachten deze problemen systematisch te overlopen.

(19) Zie voetnoot 1 op p. 10.

(20) Bijv. 'Triptiek van het Laatste Oordeel' van Barend van Orley (Antwerpen, Museum voor Schone Kunsten). Zie: Catalogus Oude Meesters, 1959, p. 190.

(21) Bijv. 'De keisnijding' van H. Bosch (Madrid, Prado). Zie: C. DE TOLLNAY, Hieronymus Bosch, Baden-Baden, 1973, 2° uitg., p. 335.

(22) Een dergelijke studie die op deze wijze een hoge graad van objectiviteit bereikt is S.J. GUDLAUGSSON, De datering van de schilderijen van Gerard Ter Borch, in: Nederlandsch Kunsthistorisch Jaarboek, 1948/49, p. 235-267. Interessant is de kritische bespreking van de „costuumgeschiedenis” als hulpmiddel voor de kunstgeschiedenis (p. 236-237).

III.1.1. *De identifikatie*

De identifikatie van de archeologica op schilderijen stelt een aantal eigen problemen die niet of in mindere mate optreden bij de studie van echte stukken. De oorzaak hiervan ligt in het ontbreken van gegevens over het materiaal. Immers, in vele gevallen is het onmogelijk uit te maken uit welke stof een bepaald voorwerp vervaardigd is. Vooral op zwart-wit reproducties is dit onderscheid vaak zeer moeilijk te zien.

Het probleem is vooral groot wanneer het gaat om voorwerpen waarvan men weet dat ze uit verschillende materialen kunnen vervaardigd zijn. Voor het vaatwerk bijvoorbeeld zijn er een aantal vormen die zowel voorkomen in keramiek als in metaal: grappen, vetvangers, veldflessen, enz. Vooral wanneer het schilderij weinig details van het vaatwerk biedt is het vaak niet mogelijk het materiaal met zekerheid te determineren. Ook het onderscheid tussen hout en aardewerk, bijv. bij schaaltes en borden, of het onderscheid tussen verschillende soorten keramiek, bijv. bij kruiken in steengoed of rood aardewerk, is soms moeilijk te maken.

Het probleem van de identifikatie stelt zich ook bij sieraardewerk, als majolika. Men kan steunen op typische vormen en versieringsmotieven, maar hier dient men er rekening mee te houden dat de schilder niet steeds de meest courante stukken schilderde en hij er vrij in was om de voorwerpen al dan niet exakt weer te geven. Onzekerheid bieden bijv. stukken met een bleke kleur en een summiere versiering. In dergelijke gevallen kan het gaan om majolika, marmer, albast, ivoor of bleek hout. Voorwerpen met een lineaire versiering laten ons vaak in twijfel of het gaat om majolika, dan wel om metalen voorwerpen met reliëfversiering of sgraffito-aardewerk. Soms kan men wel op grond van enige gelijkenis met bestaande vormen of versiering of op grond van gegevens over functie besluiten dat het majolika is.

Het komt zelfs voor dat het bepalen van de aard van het voorwerp moeilijkheden biedt²³.

(23) Op het schilderij 'De boerendans' van Bruegel de Oude (Wenen, Kunsthistorisches Museum) komt een vorm voor die door W. VON MOLTHEIM (Rheinisches Steinzeug auf Gemälden der vlämischen Schule, in: Monatsberichte über Kunstwissenschaft und Kunsthandel, II (1902), Heft 7, p. 237-246) en J. WEYNS (Volkshuisraad in Vlaanderen, Beerzel, 1974, dl. III, noot 470) geïdentificeerd wordt als een tuimelbeker, d.i. een beker met spits toelopende buik en konisch uitstaande hals. Daar ze geen standvlak hebben moeten ze 'ad fundum' geleidigd worden en dan omgekeerd op het tafelvlak geplaatst worden.

Het voorwerp bij Bruegel lijkt inderdaad wel enigszins op dergelijke bekere, hoewel de buik niet spits toeloopt, doch afgerond is, zodat het zonnodig wel rechttop zou kunnen geplaatst worden.

We hebben dezelfde vorm opgespoord op andere schilderijen en kwamen in totaal aan vijf afbeeldingen. Uit deze schilderijen blijkt dat het niet om vaatwerk, doch om voedsel gaat. Het opvallendst is dit op het schilderij 'Portret van een gezin' van Maarten van Heemskerck, waar van het 'voorwerp' een stuk is weggesneden en bovenop de klomp werd gelegd.

Opvallend is dat de vorm herinnert aan een omgekeerde pot (zgn. grape), zodat het mogelijk gaat om voedsel dat in een pot werd bereid en dat na gestold te zijn uit de pot geschud werd. Eventueel vet of kaas?

III.1.2. *Bruikbaarheid*

Wanneer een stuk geïdentificeerd is, rijst de vraag in hoeverre de schilder een getrouwe weergave heeft geschilderd van een bestaand stuk. Een sluitend antwoord op deze vraag verkrijgt men enkel indien men een identiek vergelijkingsstuk vindt. In vele gevallen zal dit echter niet mogelijk zijn. We hebben dan ook gepoogd een aantal criteria te vinden in het schilderij zelf, die aanwijzingen geven over de bruikbaarheid van de afgebeelde vorm. Deze criteria zijn: duidelijkheid, nauwkeurigheid, afmetingen en vergelijking met andere ikonografische gegevens.

De duidelijkheid wordt bepaald door verschillende factoren, zoals de plaats die het voorwerp op het schilderij krijgt (een opvallende plaats op de voorgrond tegenover een onopvallende plaats op de achtergrond. In het eerste geval heeft het voorwerp uiteraard meer aandacht gekregen vanwege de schilder), de belichting, de wijze van schilderen (duidelijke aflijning tegenover sfumato).

De nauwkeurigheid wordt bepaald door de technische vaardigheid, de kennis van het voorwerp en de aandacht die de schilder aan het voorwerp schenkt. De beoordeling van de nauwkeurigheid blijft natuurlijk steeds subjectief en is gebaseerd op een algemene indruk eerder dan op strikt objectieve criteria.

Ook de afmetingen zijn uiteraard belangrijk. Het is duidelijk dat een voorwerp dat zeer groot is afgebeeld meer kans biedt juist weergegeven te zijn dan een stuk dat zeer klein werd weergegeven.

De vergelijking met andere ikonografische gegevens is wellicht het belangrijkste criterium om de bruikbaarheid te beoordelen. Deze vergelijking impliceert echter ofwel dat men verschillende archeologica tegelijk bestudeert, ofwel dat men kan steunen op gegevens uit vroegere studies. Wanneer bijvoorbeeld zou blijken dat voor een bepaald schilderij verscheidene voorwerpen geïdentificeerd werden door vergelijking met bestaande stukken dan mag men voor een voorwerp waarvoor geen vergelijkingsmateriaal gevonden werd, met een zekere graad van waarschijnlijkheid veronderstellen dat ook dit voorwerp wellicht naar een bestaand voorwerp werd geschilderd..

III.1.3. *Beschrijving*

De archeologica afgebeeld op schilderijen stellen ons voor het probleem dat driedimensionale voorwerpen worden afgebeeld op een tweedimensionaal vlak. In tegenstelling tot de archeoloog die een archeologische tekening maakt dient de schilder een beroep te doen op zijn technische vaardigheid om de indruk van driedimensionaliteit weer te geven. Onvermijdelijk wordt hierdoor de beschrijving ernstig bemoeilijkt en beperkt. Zelfs indien een stuk volledig wordt afgebeeld is het resultaat nooit een tekening die de gegevens biedt welke terug te vinden zijn op een archeologische tekening.

Voor wat de vorm betreft zijn er heel wat gegevens die ontbreken. Men mag niet uit het oog verliezen dat steeds slechts één zijde van het

voorwerp wordt afgebeeld. Meestal is de binnen- en de onderzijde niet zichtbaar. Overigens kan de stand van het voorwerp de beschrijving dermate bemoeilijken dat geen relevante kenmerken af te lezen zijn. Tenslotte worden vele voorwerpen slechts fragmentair afgebeeld.

Zoals reeds vroeger gezegd, is het in de meeste gevallen niet mogelijk aanduidingen te vinden over het materiaal en de techniek.

De afmetingen van de afgebeelde archeologica zijn uiteraard aangepast aan de vereisten van het schilderij. Door vergelijking met andere ikonografische gegevens is het mogelijk zich een beeld te vormen van de relatieve afmetingen van de archeologica. Uiteraard is dit beeld slechts benaderend. Men kan bijvoorbeeld een schatting maken door vergelijking met menselijke figuren die afgebeeld worden.

III.2. *Gegevens ontleend aan het schilderij*

De ikonografische bronnen bieden een aantal gegevens welke tegelijk zeer belangrijk zijn en geheel of gedeeltelijk ontbreken voor materiaal uit opgravingen. Hetgeen op een schilderij afgebeeld wordt vormt steeds een tafereel waarin alle personages en voorwerpen afgebeeld worden in functie van een realiteit of eventueel een meta-realiteit. Aldus biedt het schilderij gegevens over functie, datering en milieu van de afgebeelde archeologica.

III.2.1. *Functie.*

Schilderijen kunnen gegevens verschaffen over de functie in de mate waarin de archeologica in het afgebeeld tafereel worden „gebruikt”. We onderscheiden verschillende categorieën: schilderijen die archeologica afbeelden in hun gebruikelijke functie, in een afwijkende functie, in een visionaire functie, en tenslotte schilderijen die geen gegevens verschaffen over de functie van de archeologica.

a. *Gebruikelijke functie*, d.w.z. de archeologica worden gebruikt voor het doel waarvoor ze vervaardigd werden. Deze schilderijen bieden uiteraard de beste kansen om de archeologica in hun functie te leren kennen. Nochtans moeten we toch oppassen dat ons niet hier of daar een nuance ontgaat die er door de kunstenaar met opzet werd ingelegd en die door de tijdgenoten die de archeologica kenden wellicht onmiddellijk werd begrepen. Bijvoorbeeld in het schilderij „De zeven hoofdzonden” laat Bosch in het tafereel dat de gulzigheid²⁴ weergeeft, een man drinken uit een kruik die naar de afmetingen te oordelen een voorraadkruik is. Dit past bij het onderwerp. Het zou een enorme fout zijn deze kruik bijgevolg als een drinkbeker te beschouwen. Dit is een zeer eenvoudig voorbeeld dat uiteraard onmiddellijk opvalt, doch het is mogelijk dat dergelijke „beeldspraak” ons in andere gevallen ontgaat.

De interpretatie van de functie blijft ook bij dergelijke schilderijen zeer moeilijk. In vele gevallen vinden we in een tafereel bv. op een tafel een stuk vaatwerk. De informatie die we hierdoor over de functie krijgen

(24) Madrid, Prado.

is dan echter nog steeds zeer klein. In andere gevallen wordt een stuk uitgebeeld in relatie tot een figuur, doch het is niet helemaal duidelijk wat de functie eigenlijk is.

b. *Afwijkende functie*, d.w.z. de archeologica worden niet gebruikt voor het doel waarvoor ze vervaardigd werden, doch voor een doel waarvoor ze wegens hun vorm wel kunnen gebruikt worden. Zo kan bijvoorbeeld in een bepaald schilderij een drinkbeker afgebeeld worden die voor de gelegenheid als bloemenvaas wordt gebruikt.

c. *Visionaire functie*, d.w.z. de archeologica worden gebruikt voor een doel waarvoor ze qua vorm en qua afmetingen niet kunnen gebruikt worden. Voorbeelden hiervan vinden we in overvloed in het werk van Hiëronimus Bosch en zijn navolgers²⁵.

d. *Geen functie*, d.w.z. het doel waarvoor de archeologica gebruikt worden kan op basis van het schilderij niet achterhaald worden. Dit komt vaak voor op stillevens waar de archeologica dan enkel een decoratieve functie krijgen.

Een aantal schilderijen verschaffen inlichtingen die stricto sensu niet tot de functie van de archeologica behoren, doch informatie verschaffen over de achtergrond ervan. Zo vernemen we uit een markttoneel van Pieter Aertsen²⁶, dat potjes in rood aardewerk op de markt te koop worden gesteld.

III.2.2. *Datering*

We hebben reeds uitvoerig gesproken over de wijze waarop schilderijen gedateerd worden en de betrouwbaarheid van deze dateringen. Thans zullen we dieper ingaan op de vraag in hoeverre de datering van het schilderij een datering biedt voor de archeologica. Indien een bepaalde vorm op een schilderij uit 1550 voorkomt, weten we dat die vorm toen reeds bestond. De mogelijkheid bestaat echter dat de schilder een oud stuk vaatwerk geschilderd heeft. Bijgevolg biedt het schilderij voor de archeologica een terminus ante quem.

Wanneer het niet mogelijk is een schilderij nauwkeurig te dateren, komt het erop aan de periode te bepalen binnen dewelke het schilderij ontstaan is. Is de schilder bekend dan kan deze periode, indien de kunsthistorie geen chronologische aanduidingen verschaft, bepaald worden als de periode tussen het jaar waarin de schilder het meesterschap verwierf, en zijn sterftejaar. Deze ganse periode wordt dan de terminus ante quem voor de archeologica. Het hanteren van deze datering vergt enige voorkennis zodra men staat voor schilderijen behorend tot de zgn. „historiserende romantiek”²⁷. Op deze schilderijen die voornamelijk uit de 19e eeuw dateren worden archeologica uit vroegere periodes afgebeeld.

Wanneer we de verschillende jongste dateringen van de individuele

(25) Bijv. „De verzoeking van de H. Antonius” van H. Bosch (Lissabon Museu Nazion), waar een kruik het lijf van een dier vormt.

(26) „Christus en de overspelige vrouw” (Frankfurt, Städel-Institut).

(27) Bijv. „Vlaams bruiloftsfeest” van Henri Leys, (Antwerpen, Museum voor Schone Kunsten).

stukken binnen eenzelfde type op mekaar leggen krijgen we aldus een periode binnen dewelke het type zeker bekend was. Deze dateringsperiode is dan ook weer geenszins beperkend voor het type dat zowel ervoor als erna kan bestaan hebben. De bovenvermelde historiserende schilderijen worden in deze dateringsperiode uiteraard niet opgenomen.

Het is wellicht onmogelijk een kleine foutenmarge, die voortkomt uit mogelijke verkeerde dateringen op stylistische basis, te vermijden. Gezien per type wordt deze marge wellicht echter vrij klein.

III.2.3. *Milieu*

Het is interessant te bepalen of en in hoeverre bepaalde archeologica vooral of uitsluitend in bepaalde milieus werden gebruikt. De schilderijen kunnen ons hierover informeren.

Daartoe dienen de schilderijen ingedeeld te worden per milieu dat ze uitbeelden. Om te bepalen tot welk soort milieu een schilderij behoort kunnen best het thema en de kleding als doorslaggevende criteria aangevend worden. Ook het voorkomen van edele metalen verschaft hieromtrent inlichtingen.

Over het algemeen vallen de schilderijen in drie groepen uiteen : schilderijen gesitueerd in een rijk, arm of ideëel milieu.

Het rijke milieu omvat zowel het aristokratische als het milieu van de rijke burgerij. Het onderscheid hiertussen is vaak moeilijk te maken en is voor ons ook wellicht niet relevant.

Het arme milieu is een term die wat vaag is en zowel het boerenmilieu omvat, als bijvoorbeeld het milieu waarin in Bijbelse taferelen eremieten en kluzenaars worden gesitueerd. Met de realistische stroming in de negentiende eeuw, verschijnt ook het milieu van het stedelijk proletariaat.

Het ideëel milieu is een term die slaat op een imaginaire omgeving zoals die voorkomt o.m. in de schilderijen van H. Bosch en zijn navolgers. Deze schilderijen zijn uiteraard niet bruikbaar bij de analyse van de overeenstemming tussen archeologica en bepaalde milieus.

III.3.3. *Typologie*

Bij het opstellen van een typologie van archeologica kan men uitgaan van de vorm, de techniek, het materiaal of de versiering.

Bij archeologica op schilderijen is men voor het opstellen van een typologie sterk beperkt in zijn mogelijkheden.

Vooreerst ontbreken gegevens over materiaal en techniek. Wat de vorm betreft heeft men soms grote moeilijkheden. In de meeste gevallen is de algemene vorm wel duidelijk, doch zijn details moeilijk of niet te onderscheiden. Vaak is het voorwerp slechts fragmentair afgebeeld. Zo ontstaat er een groot gevaar : het komt voor dat produkten van verschillende centra grote gelijkenis vertonen, of dat voorwerpen in de tijd slechts langzaam evolueren. Aldus is het mogelijk dat voorwerpen die voortkomen uit verschillende centra, in een verschillende periode thuishoren en eventueel zelfs

een verschillend verspreidingsgebied hebben, ondergebracht worden in hetzelfde type. Wanneer dan aan de verschillende types een dateringsperiode van afbeelden op schilderijen wordt gegeven, dient men deze met de allergrootste omzichtigheid te benaderen. Het gevaar bestaat dat men uit het materiaal besluiten gaat trekken die er niet inzitten :

1. Steeds geldt de regel dat de dateringen slechts een terminus ante quem verschaffen.

2. Wanneer een archeologicum uit opgravingen of kollekties wordt teruggevonden op een schilderij, mag men de dateringsperiode niet zonder meer op het echte stuk toepassen, doch moet men meer bepaald ingaan op de datering van het schilderij waarop het bepaalde stuk is afgebeeld.

3. Men mag uit de types die men in de afgebeelde stukken onderscheidt niet besluiten dat alle individuele stukken met elkaar in relatie kunnen gebracht worden. Sommige stukken zullen wellicht verband houden met andere, eventueel een schakel vormen in de evolutie van de ene vorm naar de andere. Doch een evolutie kan aan de hand van de geschilderde stukken *niet* vastgesteld worden en dit om twee belangrijke redenen : het materiaal is beperkt, en de datering biedt slechts een terminus, zodat een stuk op een later schilderij best een vroegere fase kan vertegenwoordigen dan een stuk op een vroeger schilderij.

Een tweede meer specifiek probleem duikt op wanneer het gaat om sierstukken. Deze worden gewaardeerd om hun individuele schoonheid en eigen kenmerken. Vandaar dat er een grotere diversiteit in de vormen en versiering zit dan bij bijvoorbeeld onversierd gewoon aardewerk. Het is bijgevolg moeilijker om dergelijke sierstukken te rangschikken. Daaruit vloeit dan ook voort dat de types die onderscheiden worden vrij heteroog en samengesteld zijn.

Uit het bovenstaande zou kunnen besloten worden dat een typologie van de archeologica op schilderijen niet wenselijk is. Toch menen wij dat deze typologie nuttig is omdat ze de mogelijkheid biedt een overzicht te geven van alle afgebeelde stukken die een zekere gelijkenis in vorm vertonen. Eventueel kunnen de afgebeelde archeologica op een gegeven ogenblik een missing link in een evolutie aan het licht brengen. Hiervoor is het noodzakelijk, stukken met een gelijkende vorm bij elkaar te hebben.

Zoals hoger reeds aangehaald zal het uitgangspunt van de typologie de vorm zijn. Waar men te doen heeft men versierde stukken kan men ook de versieringsmotieven rangschikken. Daar we in dat geval te doen hebben met „kunstvoorwerpen” zal hiervoor een geëigende methode moeten gevolgd worden. In een dergelijk geval kan men een lijst aanleggen van patterns van de afzonderlijke versieringsmotieven, die in een ruim klassement van geometrische, ornamentale, figurale motieven kunnen samengebracht worden ²⁸.

(28) Voor versieringsmotieven op miniaturen werd een dergelijke methode gebruikt in : L.N. VALENTINE, Ornament in Medieval Manuscripts, Londen, 1965.

Aanpassing van de typologie aan het materiaal

Wegens de speciale aard van de ikonografische studie dient de typologie aangepast te worden aan de omstandigheden.

Vooreerst bevat het materiaal, zoals hoger gezegd, een groot aantal stukken die om diverse redenen onzeker zijn. Verder heeft de kwantitatieve beperktheid van het materiaal voor gevolg dat vele vormen slechts door één voorbeeld vertegenwoordigd zullen zijn. Tenslotte wordt de diversiteit van het materiaal nog vergroot doordat de schilder bewust of onbewust bepaalde vormen of vormonderdelen heeft kunnen doen afwijken van het voorbeeld dat hij naschilderde.

Rekening houdend met deze vaststellingen kunnen de archeologica binnen elk type als volgt gegroepeerd worden :

1. De typische stukken

Hiertoe behoren alle stukken waarvan de morfologische kenmerken beantwoorden aan de kenmerken van het type en die grote gelijkenis vertonen met stukken die voorkomen bij andere schilders. Wanneer een stuk slechts bij één schilder voorkomt (ook al komt het op meerdere schilderijen voor) wordt het als uitzonderlijke vorm genoteerd (cfr. infra).

2. Varianten

Als varianten worden beschouwd de stukken waarvan de morfologische kenmerken beantwoorden aan de kenmerken van het type, doch in één of meer vormonderdelen verschillen van de stukken die sub 1 zijn gesignaleerd.

3. Uitzonderlijke vormen

Hier worden stukken ondergebracht die slechts bij één schilder voorkomen en waarvan de morfologische kenmerken in het algemeen beantwoorden aan de kenmerken van het type, doch die in belangrijke mate afwijken van de stukken die bij de typische stukken zijn opgenomen, zodat ze met deze laatste niet tot één groep kunnen verenigd worden.

4. Onzekere vormen

Als onzeker worden stukken opgenomen waarvan de morfologische kenmerken enigszins overeenkomen met de kenmerken van het type, doch door hun onvolledigheid of onnauwkeurige weergave weinig bruikbaar zijn. Tevens kunnen hier stukken opgenomen worden waarvan niet met zekerheid uit te maken is uit welk materiaal ze vervaardigd zijn.

Verspreiding van de types

Het is mogelijk dat bepaalde types gebonden zijn aan een bepaalde

streek. Daarom kan het nuttig zijn na te gaan waar de schilderijen vervaardigd werden, of anders gezegd waar de schilder waarschijnlijk verbleef op het ogenblik dat hij het schilderij vervaardigde. Het is echter moeilijk om op deze wijze betrouwbare informatie te verkrijgen over de verspreiding van de archeologica, en dit vooral om twee redenen: ten eerste is het materiaal zeer beperkt, en ten tweede domineren bepaalde centra in de produktie van schilderijen. In de zestiende eeuw bv. wordt het toneel beheerst door Antwerpen, zodat het onmogelijk is om te verifiëren of materiaal dat op dat ogenblik in Antwerpse schilderijen voorkomt, al dan niet afwezig is in andere streken.

IV. VERGELIJKINGSMATERIAAL

In een laatste fase dienen de archeologica op schilderijen gekonfronteerd te worden met echte stukken.

Het is in de eerste plaats van belang te weten in hoeverre het ikonografisch materiaal bruikbaar is bij de studie van het echte materiaal. Indien mocht blijken dat het materiaal niet terug te vinden is dan blijven er twee mogelijkheden over: ofwel bekommerden de schilders zich niet over de juiste weergave van archeologica en lieten zij zich leiden door hun verbeelding of door vage voorstellingen, ofwel staan we voor archeologica waarvan geen getuigen tot ons zijn gekomen.

Indien bepaalde vormen wel teruggevonden worden, dan rijst de volgende vraag: Is de datering dezelfde? Indien mocht blijken dat de datering verschilt, zijn er vier mogelijkheden: ofwel zijn de echte stukken verkeerd gedateerd, ofwel zijn de schilderijen waarop deze vormen voorkomen verkeerd gedateerd, ofwel hebben de schilders oude vormen afgebeeld ofwel staan we voor een zeer lang doorlevend type.

Bij de konfrontatie van het ikonografisch materiaal en de echte stukken zal dan ook meer belang moeten gehecht worden aan gedateerde dan aan ongedateerde schilderijen, en aan echte stukken die ofwel gedateerd zijn, ofwel gevonden werden in dateerbare lagen bij systematische opgravingen.

IV.1. *Bepaling van de graad van overeenkomst*

Bij de vergelijking van afgebeelde archeologica met echte stukken stelt men vast dat sommige stukken bijna identiek zijn, en dat bij andere stukken de gelijkenis zeer klein is. Deze op zich normale vaststelling heeft zeer belangrijke implicaties. Doordat bv. waar het gaat om keramiek, de verschillen tussen stukken vaak klein zijn, zelfs over verschillende eeuwen gespreid (men mag niet uit het oog verliezen dat men weinig of geen aanduidingen heeft over techniek en materiaal), kan een oppervlakkige gelijkenis tussen afgebeelde en echte stukken leiden tot zeer grote fouten, waarbij stukken die eeuwen uit elkaar liggen met elkaar vergeleken worden. Uit het onderstaande zal blijken dat deze fout niet alleen hypothetisch aanwezig is.

IV.1.1. *Graad van overeenkomst in vroegere studies en in musea*

In een aantal musea en in publikaties werd door de konservator, resp. de auteur, het materiaal in verband gebracht met ikonografische bronnen. Het resultaat hiervan is soms eerder teleurstellend: door gebrek aan een kritische vergelijking worden vaak zaken samengebracht die niet overeenstemmen.

Wij zullen ter illustratie één voorbeeld verder iets nader bespreken. In het Töpferiemuseum te Langerwehe, één der belangrijkste productiecentra voor steengoed, werd enkele jaren geleden het initiatief genomen om bij sommige stukken steengoed die ter plaatse werden gevonden, reproducties van schilderijen te plaatsen waarop deze stukken staan afgebeeld. De vergelijkingen die hier gemaakt worden zijn echter vaak onaanvaardbaar:

Op het schilderij „De strijd tussen carnaval en de vasten” door P. Bruegel de oude²⁹, staat een rommelpot afgebeeld. Het is niet duidelijk of de kruik die als rommelpot wordt gebruikt in steengoed, dan wel in rood aardewerk is. (Door haar gebruik als rommelpot is ze slechts gedeeltelijk zichtbaar). In het museum wordt dit geschilderd stuk als vergelijkingsmateriaal geplaatst bij een kruik in „Faststeinzeug”³⁰, die dateert uit de 13-14de eeuw. De enige gelijkenis tussen beide kruiken is dat ze allebei een bolle buik hebben, een kenmerk dat teruggevonden wordt bij kruiken van de prehistorie tot nu!

Een ander voorbeeld is een kruik die voorkomt op een schilderij van H. Bosch, nl. „De verzoeking van de H. Antonius”³¹. Deze kruik, die zeer nauwkeurig geschilderd is, behoort tot een type dat gekend is en waarvan de datering³² overeenkomt met deze van het schilderij. In het museum te Langerwehe wordt ook hiervoor een kruik in „Faststeinzeug” aangevoerd daterend uit de 13-14de eeuw. De kruik vertoont trouwens een rolstempelpersiering zoals die voorkomt vanaf de 13de eeuw.

Deze voorbeelden mogen volstaan om aan te tonen hoezeer men dient op te passen wanneer men ikonografische bronnen vergelijkt met echte stukken omdat men met de ikonografische bronnen alle kanten, en bijgevolg geen enkele kant uitkan, indien men niet zeer kritisch toekijkt.

IV.1.2. *Kategorieën van overeenkomst*

Uitgaande van de vaststellingen die hoger vermeld werden, hebben wij naar oplossingen voor dit grote probleem gezocht. Aldus zijn we ertoe overgegaan een aantal „graden” van overeenkomst vast te stellen, waardoor aan de konfrontatie tussen afgebeelde en echte stukken een meer

(29) Wenen, Kunsthistorisch Museum. Gesigneerd en gedateerd 1559.

(30) „Faststeinzeug” is aardewerk met gesinterd oppervlak. Wanneer door opdrijven van de temperatuur de scherf volledig gesinterd heeft verkrijgt men steengoed. Zie G. REINEKING-VON BOCK, *Steinzeug*, Keulen, 1971, p. 16 (= Kataloge des Kunstgewerbemuseums Köln, Band, IV).

(31) Madrid, Prado.

(32) Zie G. REINEKING-VON BOCK, *Steinzeug*, Keulen, 1971, cat. n° 117, (= Kataloge des Kunstgewerbemuseums Köln, Band IV).

objektieve basis kan gegeven worden : In totaal werden drie graden van overeenkomst onderscheiden :

1. Identiteit

Hieronder verstaan we dat het geschilderde voorwerp en het echte voorwerp in die mate overeenstemmen dat zowel de algemene vorm als de details dezelfde kenmerken vertonen. Met „dezelfde kenmerken” bedoelen we echter niet, dat elk detail precies identiek is. Een dergelijke mate van overeenstemming is immers enkel mogelijk bij machinaal vervaardigde produkten. Ook bij de echte stukken zijn twee voorwerpen nooit elkaars „dubbelganger”. Deze gelijkenis wordt aangeduid met graad I.

2. Gelijke typekenmerken, met verschillen in details

Hieronder verstaan we dat het geschilderde en het echte stuk in die mate overeenstemmen dat de algemene vormkarakteristieken dezelfde zijn, doch dat in details de voorwerpen verschillen. Bv. twee kruiken met dezelfde vorm doch de ene met gedraaide, de andere met gegolfde standing. Deze gelijkenis wordt aangeduid als graad II.

3. Verschillende typekenmerken, met overeenkomst in de details

Hieronder verstaan we dat het geschilderde en het echte stuk in die mate overeenstemmen dat de algemene vormkarakteristieken verschillen, doch dat bepaalde details gemeenschappelijk zijn. Bv. Twee verschillende kruiken doch met dezelfde karakteristieke versieringspatronen. Deze gelijkenis wordt aangeduid als graad III.

Het is duidelijk dat deze indeling in drie klassen een kunstmatige lijn trekt tussen een onbeperkt aantal mogelijkheden, zodat de scheidingslijn tussen de klassen onduidelijk is.

BESLUIT

Hoewel de studie van archeologica op schilderijen tal van problemen op haar weg vindt, kan zij op diverse terreinen een bijdrage leveren.

Voor de archeologie ligt deze bijdrage vooral in de informatie die zij verschaft over aardewerk, de belangrijkste dateringsbron bij opgravingen. De drie belangrijkste vragen, die de archeoloog aan het aardewerk stelt, zijn : datering, herkomst en verspreiding. Voor de eerste vraag kunnen de schilderijen een terminus ante quem bieden. Op de tweede vraag blijven ze het antwoord schuldig, op de derde vraag bieden ze vage aanduidingen.

Voor de geschiedenis van de metalen voorwerpen zijn de schilderijen van onschatbare waarde. Waar het bekend is dat gebruiksvoorwerpen in koper, tin, brons, enz. in grote aantallen hersmolten werden in de voorbije eeuwen, wordt dit verlies goedge maakt door wat overgebleven is op schil-

3. Steengoedkruik uit Raeren (Brussel, Koninklijke Musea voor geschiedenis en oudheidkunde (Copyright A.C.L.). — De kruik heeft een gedraaide standing. Deze schijnt in Raeren niet voor te komen vóór de tweede helft van de zestiende eeuw. Dergelijke kruiken, vaak voorzien van een maskerkop op de hals, komen vaak voor op zeventiende-eeuwse stillevens. De kruik op het schilderij (afb. 2) kan bijgevolg bezwaarlijk door Lambert Lombard geschilderd zijn.

4. Maarten Van Cleve, *Het Groot Boereninterieur*. Wenen, Kunsthistorisches Museum). — Het mosterdpotje op de tafel wordt in de archeologische literatuur steeds als een beker of een tas aangeduid. Nochtans komt het op schilderijen steeds voor als een mosterdpotje. De ondersneden rand maakt het trouwens als drinkgerei weinig geschikt. Dit voorbeeld toont aan hoe schilderijen informatie kunnen bieden over de functie van de vaatwerkvormen.

derijen. „At the beginning of the fifteenth century, painters do occasionally offer a glimpse into the homes of the middle-class burghers and their love of realistic detail has enabled them to capture customs and fashions of the everyday life of their period of which no other evidence has survived”³³.

Ook voor de geschiedenis van de kunstnijverheid is het schilderij een onmisbare bron: In de zeventiende eeuw bijvoorbeeld worden prachtig versierde voorwerpen in edelmetaal of kristal afgebeeld op de zgn. „pronkstillevens”. Wanneer men dan weet dat een stillevenschilder als Willem Kalf tevens kunsthandelaar was, dan is het duidelijk dat men hier informatie uit de eerste hand krijgt.

De studie van archeologica op schilderijen kan ook van belang zijn voor de kunstwetenschap zelf.

Een omvattende studie van *alle archeologica* op een schilderij zou in bepaalde gevallen door het samenleggen van de dateringsgegevens over de verschillende archeologica, de datering van het schilderij nauwkeuriger kunnen bepalen.

Tenslotte biedt het schilderij een globaalbeeld van de levensomstandigheden van mensen in het verleden, door mensen af te beelden in hun leefmilieu, een globaalbeeld dat door geen enkele andere bron op zo inzichtelijke wijze kan weergegeven worden.

(33) H.U. HAEDEKE, *Metalwork*, Londen, 1970, p. 35 (= *The Social History of the Decorative Arts*, edited by H. Honour).

TYOLOGISCHE BENADERING VAN ENKELE MUNTGEWICHTENDOZEN UIT DE VERZAMELING VAN HET BIJLOKEMUSEUM GENT

door

Y. HOLLEBOSCH - VAN RECK

I. INLEIDING

Het Bijlokemuseum te Gent bezit een vrij interessante en rijke verzameling muntgewichtendozen, die tot voor kort voor het publiek verborgen bleef en waarover slechts zeer summier gerept werd in de algemene catalogus van 1886 van het Oudheidkundig Museum door de toenmalige conservator H. Van Duyse.

Verscheidene van deze voorwerpen zijn afkomstig uit de vroegere verzameling van L. Minard van Gent, die geveild werd in 1883. Sindsdien werd geen gewag meer gemaakt over deze collectie, tot in 1963 de toenmalige conservator A. De Schrijver in contact kwam met ingenieur F.G. Lavagne van Parijs, een specialist op gebied van gewichten in het algemeen. Uit dit contact resulteerde een belangrijk dossier met de over 3 jaren lopende correspondentie tussen beide voornoemden, vooral i.v.m. de muntgewichtendozen in het Bijlokemuseum, waarbij F.B. Lavagne al zijn kennis ter beschikking stelde. De rijke informatie die dit dossier biedt, heeft er mij toe aangezet een vooropgesteld plan van deze beide wetenschapsmensen, nl. de publicatie van de muntgewichtendozen van het Bijlokemuseum, tot een werkelijkheid te maken. Inderdaad, in 1960 schijnt het contact tussen beiden afgesprongen te zijn en zijn al deze belangrijke opzoekingen geklasseerd geworden om tot in 1975 niet meer aangeroerd te worden.

Tijdens de voorstudie tot de catalogus van de tentoonstelling „Gent, 1000 Jaar Kunst en Cultuur”, deel III, ben ik op het spoor gekomen van dit dossier. Nadien heb ik onmiddellijk het plan opgevat dit dossier te bestuderen en als vertrekbasis voor de gehele studie van de muntgewichtendozen in het Bijlokemuseum aan te wenden. Ik wil hier dan ook mijn welgemeende dank betuigen aan deze grondleggers van het artikel, uit wiens gegevens ik zo rijkelijk heb mogen putten.

De totstandkoming van dit artikel dank ik eveneens aan Conservator A. Van den Kerkhove die mij de kans bood deze voorwerpen te bestuderen.

Met dit artikel ligt het geenszins in mijn bedoeling een catalogus te brengen van alle muntgewichtendozen in de verzameling van het Bijlokemuseum. Slechts 24 dozen kwamen in aanmerking om de typologische aspecten van de muntgewichtendozen exact te kunnen schetsen. De overige dozen stellen ons voor hypotheses door hun onvolledigheid of door het gebrek aan identificatiemateriaal.

Deze 24 muntgewichtendozen heb ik typologisch bestudeerd, daar ik niet bij kunde ben de numismatische zijde ervan te beschouwen. Dit laat ik welwillend over aan een numismaat. Mijn bedoeling ligt vooral hierin deze collectie kenbaar te maken bij het publiek, het de muntgewichtendoos te leren kennen in zijn vorm en inhoud, ze te leren identificeren op grond van de typologische kenmerken.

De hier beschreven muntgewichtendozen zijn allen nauwkeurig geïdentificeerd. Ze konden aldus benaderd worden volgens een topografische indeling waarin ze chronologisch worden voorgesteld.

Deze topografische indeling beperkt zich tot drie landen, nl. Duitsland, de Zuidelijke en de Noordelijke Nederlanden. De meeste dozen dateren uit de 17de en de 18de eeuw, de bloeiperiode van het muntgewicht- en balansmaken qua vervaardigingstechnieken en productie.

Als handleiding voor een dergelijke studie dient men vooreerst het handboek van *A. Dieudonné, Manuel des poids monétaires, Parijs 1925* ter hand te nemen. Hierin wordt de geschiedenis van het ijkwezen sinds de oudste tijden en in alle gebieden behandeld, en een classificatie gebracht van de muntgewichtendozen volgens hun soort en hun herkomst.

Plaatsgebonden maar zeer grondig zijn de werken van *B. Kisch, Gewichte- und Waagemacher im alten Köln (16.-19. Jahrhundert), Keulen 1960*, en van *K.M.C. Zevenboom - D.A. Wittop Koning, Nederlandse Gewichten, stelsels, ijkwezen, vormen, makers en merken, Leiden 1953*, waaruit ik de gegevens over de Duitse en Noordnederlandse muntgewichtendozen heb geput.

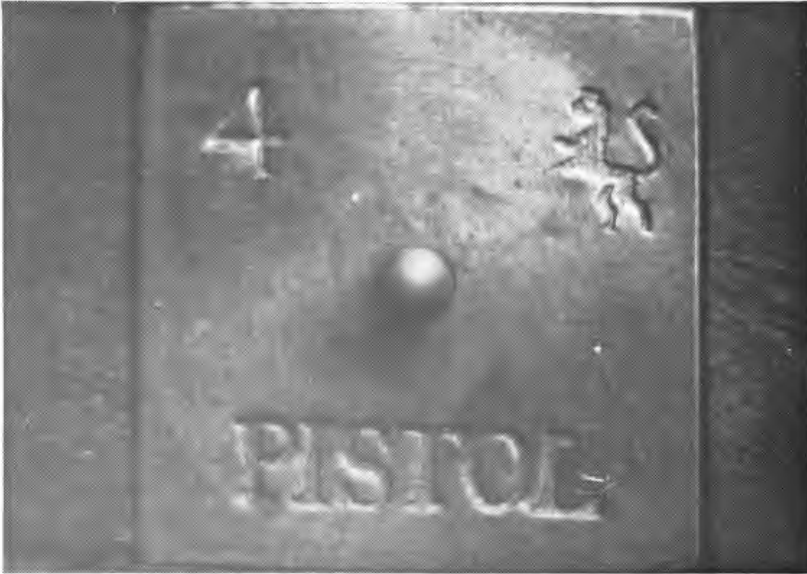
Hiernaast dienen de artikels van *G. Brunin, A. de Witte, A. Visart de Bocarmé, P. Burguburu, A. Mabieu en C. Gillemann-A. Van Werveke*, verschenen in de *Revue Belge de Numismatique* tussen 1894 en 1939, geraadpleegd te worden voor wat de Zuidelijke Nederlanden betreft.

II. ALGEMEEN OVER MUNTGEWICHTENDOZEN

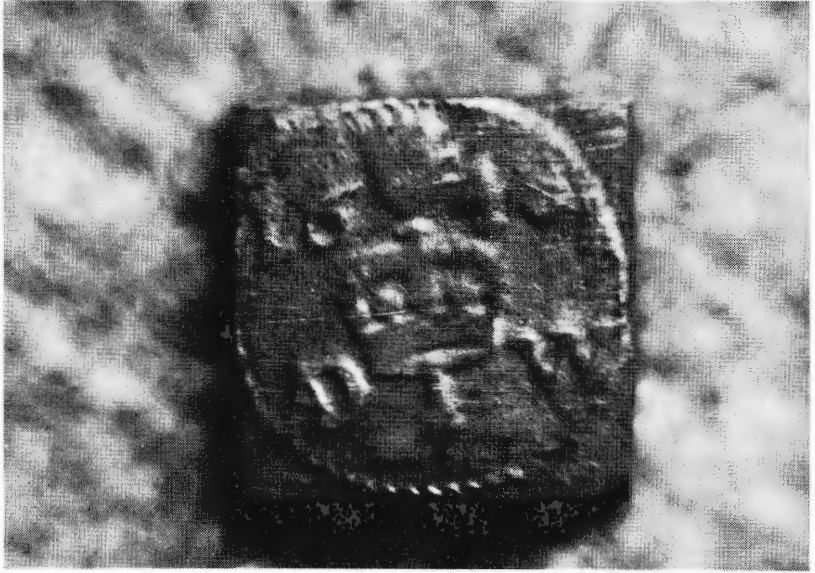
Om de in omloop zijnde gouden en zilveren munten naar gewicht te controleren, gebruikte men reeds sinds de Oudheid een minuscuul balansje en als tegengewichten geelkoperen of bronzen gewichtjes waarvan het gewicht overeenkwam met dit van de muntstukken. Het verschil in gewicht werd bepaald met de azen, kleine dunne geelkoperen of loden plaatjes van verschillende gewicht. Deze muntgewichten, azen en balans werden in een doos bewaard, de z.g. muntgewichtendoos.

De vermelding van de algemeen geldende karakteristieken van een dergelijke doos omvat aldus een beschrijving van :

- de *doos* : materiaal en versiering, afmetingen, sluitingswijze, vakindeling en vervaardiger.
- het (eventuele) *etiket* van de balans- en gewichtenmaker.
- de *balans*, vooral wat betreft de vorm en de afmetingen van de schaal-tjes en eventuele merktekens.

Pl. 1. a) Het provinciemarkteken van Hannover : het paard, inv. 3064

Pl. 1. b). — Meestermerkteken van Aertus van Dunwalt, inv. 3055.

— de *gewichten* : afmetingen, vorm, eventuele muntafbeeldingen of -benamingen en merktekens, en hun aantal.

Wat de azen aangaat, volstaat het het aantal te preciseren.

Vermits onze studieobjecten de meest karakteristieke en meeste releverende muntgewichtendozen in de verzameling van het Bijlokemuseum te Gent zijn, leggen we ons de beperking op tot het typeren van muntgewichtendozen herkomstig uit Duitsland en de Nederlanden, voornamelijk te situeren in de 17de en 18de eeuw.

1. De doos

De *muntgewichtendoos* is een plat houten kistje, vervaardigd uit verschillende houtsoorten, vooral perenhout, al dan niet versierd met uitgestoken of gegraveerde decoratieve motieven op de buiten- en binnenzijde van het deksel.

De *afmetingen* van deze doosjes variëren van ca. 10 à 20 cm lang ; ca. 7 à 10 cm breed en ca. 2 à 3 cm hoog.

Typerend voor de localisatie van deze doosjes is eveneens de *sluitingswijze*, bij middel van één of twee — zelden meer — sluihaken van verschillende vormen.

De gewichtjes en de balans bevinden zich in uitgediepte *vakjes* in de doos, precies beantwoordend aan de afmetingen van de gewichten en de balans. Deze vakindeling is meetkundig berekend als de dozen op voorhand gemaakt worden. De gewichten die er dan in zullen opgeborgen worden, moeten dan allemaal van dezelfde lengte en breedte zijn, maar, om het verschil in gewicht te verkrijgen, van verschillende hoogte, zodat bij ingebruikneming de vakjes enkel nog moeten uitgediept worden. Indien niet, is de vakindeling afhankelijk van wat de doos zal moeten bevatten. In dit geval worden de afmetingen en de schikking van deze vakken vooral bepaald door de afmetingen, de vorm en het aantal van de gewichten.

Voor alle dozen geldt steeds dat het vak voor de balans in het midden wordt voorzien. Links en rechts hiervan bevinden zich dan de vierkantige uitgediepte vakjes voor de muntgewichten en gewoonlijk uiterst rechts in de doos het vakje met houten schuifdeksel of geelkoperen klapdeksel voor de azen.

Een groot aantal gewichtjes kan soms veroorzaken dat een bijkomende schuiflade voor de gewichten moet aangebracht worden. Deze schuiflade bevindt zich ofwel in het deksel, ofwel onderaan in de doos.

Deze kistjes werden niet door de balans- en gewichtenmaker vervaardigd, maar door een *schrijnwerker*, die soms zijn merkteken inbrandt in de doos. Het voorkomen van een dergelijk merkteken kan zeer nuttig zijn voor het bepalen van de herkomst van de doos, alhoewel talrijke schrijnwerkersmerken nog niet geïdentificeerd zijn. De inhoud van de doos (balans en gewichten) alsook het — meestal aangebrachte — etiket van de balans- en gewichtenmaker zijn geen zekere maatstaven voor de localisatie van het gehele voorwerp. Meer dan eens kon worden vastgesteld

— mede dank zij deze schrijnwerkersmerken — dat de dozen op voorhand vervaardigd werden en geïmporteerd of geëxporteerd werden. Dergelijke schrijnwerkersmerken mogen niet verward worden met het ingebrande controlemerk dat men op de Rijnlandse dozen aantreft.

2. *Het etiket*

De meeste inlichtingen over de balans- en gewichtenmaker worden ons verstrekt door zijn etiket dat op de binnenzijde van het deksel van de muntgewichtendoos gekleefd wordt. De houtgravure op dit etiket biedt ons steeds geijkte voorstellingen i.v.m. het muntwezen of de wisselmarkt, bekroond met de stadswapens. In het opschrift onderaan wordt ons de identiteit van de vervaardiger van de gewichten en de balans medegedeeld. Daarnaast wordt veelvuldig een bijbelcitaat aangehaald, zinspelend op het taboe van de vervalsingen in het ijkwezen, alsook een devies van de gewichten- en balansmaker. De meeste plaats op het etiket wordt evenwel voorbehouden aan de afbeeldingen en de naam van de munten waarmee de gewichten in de doos moeten corresponderen.

Naast dit etiket treft men ook aan dat de naam van de corresponderende munt in inkt boven het gewichtenvakje wordt bijgeschreven.

3. *De balans*

De hier beschouwde balansjes zijn steeds uit staal vervaardigd met aan de armen twee touwtjes waaraan geelkoperen schaaltes hangen. De schaaltes kunnen allebei rond zijn van vorm of rond en driehoekig. Voor ons is het steeds interessant indien er op één van deze schaaltes een meestermerkteken voorkomt.

De diameter van de ronde schaaltes varieert tussen 3 à 5 cm., de zijde van het gelijkzijdig driehoekig schaalte tussen 3,5 à 6 cm.

4. *De gewichten*

De *afmetingen* van het bovenvlak van de muntgewichten ligt tussen ca. 1,3 cm² en 1,9 cm². Een doos bevat ofwel gewichten met hetzelfde bovenvlak maar met verschillende hoogte, ofwel met totaal verschillende afmetingen maar steeds begrepen tussen beide aangehaalde uitersten, naargelang de gewichten gemaakt worden naar de vorm van de vakjes in de doos of omgekeerd.

Van *vorm* zijn het blok- of knopgewichten, vierkantig van bovenvlak, taps aflopend naar het ondervlak toe.

In de 17de eeuw geldt algemeen dat de corresponderende munt wordt *afgebeeld op de bovenzijde* van het gewicht. In de 18de eeuw treft men hiernaast ook gewichten aan waarop enkel de naam van de munt wordt vermeld, nl. op de knopgewichten.

De gewichtjes bieden ons de meeste *merktekens*. Deze kunnen zijn : het meestermerkteken van de balans- en gewichtenmaker of ijker, het stadsmerkteken en het provinciemerkteken. De verplichting tot het aanbrengen

van deze merktekens is niet steeds nagekomen of bestond zelfs helemaal niet of slechts gedeeltelijk.

Het *aantal* der gewichten in een doos zonder schuiflade bedraagt 7, 13 of 18 gewichten; in een grote doos 40. In dozen met een schuiflade in het deksel bevinden zich 5 gewichten in de doos en 8 in de schuiflade. Dozen met een schuiflade onderaan in de doos bevatten 9 + 10 gewichten in de schuiflade, of 10 + 15 gewichten in de schuiflade, of 13 + 18 gewichten in de schuiflade.

III. TYPOLOGIE VAN DE MUNTGEWICHTENDOZEN VOLGENS HUN HERKOMST

1. *Duitsland*¹

De meeste van de gekende Duitse dozen zijn van Rijnlandse herkomst: Keulen, Barmen, Lennep en Wichlinghausen. Keulen vooral kende vanaf de 16de eeuw een bloei in het balans- en gewichtenmakersambacht, waaraan B. Kisch² een zeer goede gedocumenteerde en geïllustreerde studie gewijd heeft.

Opmerkelijk is dat de Keulse muntgewichtendozen zich onderscheiden van deze uit de andere Rijnlandse steden, niet alleen qua constructie, maar ook qua inhoud, merktekens en balansvormen. Vermits de verzameling muntgewichtendozen in het Bijlokemuseum beide types representeert, houden wij eraan hier uitgebreid op het onderscheid in te gaan.

a) Keulen

De 18de eeuwse *Keulse dozen* gelijken sterk op de Vlaamse³. Hun afmetingen bedragen ca. 12 cm in lengte, ca. 6,6 cm in breedte en ca. 3 cm in hoogte. Ze zijn dikwijls versierd met ornamenten, ingekerfd met de holle beitel. Typisch voor de Keulse exemplaren is de schuiflade voor muntgewichten die zich in het deksel van de doos bevindt. De sluiting van de doos wordt verzekerd door één haakslot.

De vakindeling in de doos is steeds identisch: één groot vak in het midden voor de balans; vijf vakjes (verschillend in afmetingen) voor de gewichten, en één schuiflade rechts in de doos voorbehouden voor de azen. In de schuiflade in het deksel bevinden zich steeds acht gelijke vakjes, regelmatig geordend.

Op de binnenzijde van het deksel treft men steeds het *etiket* aan van de muntgewichten- en balansmaker met een opschrift vermeldend de naam, het adres en de hoedanigheid van de maker, alsook de datering (gedeeltelijk of volledig).

(1) F. LAVAGNE, Les Boîtes de changeurs du musée d'histoire de Berne, *Schweizer Münzblätter*, 16, 1966, heft 61, pp. 43-45.

(2) B. KISCH, Gewichte- und Waagemacher im Alten Köln (16.-19. Jahrhundert), Keulen, 1960.

(3) Zie p. 10.

De *Keulse balans* wordt gekarakteriseerd door de vorm van de schaal-tjes : een rond en een driehoekig. Op dit laatste bevindt zich het meester-merkteken.

De *gewichtjes* hebben allen verschillende afmetingen variërend tussen 15 à 18 mm² als bovenvlak. Ze zijn vierkantig-piramidaal van vorm. De gedeeltelijke of volledige naam van de ermee corresponderende munt wordt boven het vakje van het gewichtje vermeld in zwarte inkt. Op de bovenzijde van elk gewichtje bevindt zich dan de afbeelding van de munt. Als vaste maatstaf voor de herkenbaarheid van Keulse muntgewichten geldt de blanco gehouden keerzijde.

KEULSE MUNTGEWICHTENDOZEN IN DE VERZAMELING VAN HET BIJLOKEMUSEUM

De oudste *doos* (inv. 3062) dateert van 1584 (ingegraveerd in het deksel). Haar afmetingen bedragen 18 cm in lengte, 9,5 cm in breedte en 3 cm in hoogte. Aan weerszijden van het balansvak bemerkt men een schrijnwerkersmerkteken dat men tot nu toe slechts op de muntgewichtendozen van H. Dassel van Keulen heeft aangetroffen ⁴ (afb. 1). De zorgvul-dige en prachtig uitgestoken renaissance-versiering aan de buiten- en binnenzijde van het deksel, herinnert aan de boekbandversiering uit deze periode. Spijtig is te moeten vaststellen dat alle *gewichtjes* en *azen* ontbreken en dat van de *balans* slechts twee ronde schaal-tjes zonder merkteken zijn overgebleven. Het schrijnwerkersmerkteken, de datering en de constructie van deze *doos* wijzen zonder twijfel naar Keulen, terwijl de balans naar andere Rijn-landse steden wijst ⁵.

afb. 1

Tussen 1636 en 1652 was er in Keulen een *Berndt Odendal* (Odendall - Odenthal) werkzaam als balansmaker ⁶. In 1655 wordt zijn weduwe vermeld in de archieven. Van hem bezit het Bijloke-museum een balansje, behorend tot *doos inv. 2173* ⁷. Dit balansje — waarvan de naald ontbreekt — heeft een rond en een driehoekig schaal-tje. Dit laatste draagt het merkteken van Berndt Odendal (afb. 2).

afb. 2

De resterende Keulse dozen dateren allen uit de 18de eeuw en zijn het werk van twee Keulse balans-en/of gewichtenmakers, nl. Casper Grevenberg (1703-† 1738) en Joan Kirch (1735-† 1777).

Caspar Grevenberg (Graevenberg, Grevenbergh, Gri-berg) was een lid van een Keulse familie die nog drie andere meester-balansmakers telde, nl. Jacob (1730-1765), Johann (1735-1753) en Michel

(4) B. KISCH, op. cit., afb. 45 en 46 ; taf. III, 31.

(5) Zie pp. 8-10.

(6) B. KISCH, op. cit., pp. 101-102.

(7) Zie ook pp. 12-13.

(7) TYPOLOGISCHE BENADERING VAN MUNTGEWICHTENDOZEN 89

(1750). Hij werd voor het eerst als meester-balansmaker aangetroffen in 1703. Op 17 februari 1710 werd hij tot ijkmeester benoemd, als opvolger van Jacob Medtmann. Hij bezat eveneens de titels van stadsbalansmaker en -balansmeester⁸.

De *doos* van zijn hand (inv. 3060) is 12,4 cm lang, 6,7 cm breed en 3,4 cm hoog. Het deksel is versierd met ingebrande motieven. In de doos, links en rechts van het balansvakje en zes maal op de buitenzijde van het deksel, bemerkt men een ingebrand schrijnwerkerstekken of -ornament⁹, in de vorm van een gestileerde bloem. Op de buitenzijde van de doos, in het centrum, het niet meer te identificeren schrijnwerkersmerkteken.

Het *etiket* op de binnenzijde van het deksel stelt in het centrum bovenaan de wapens van Keulen voor, waaronder een cartouche met de gothische inscriptie: „Recht Abgezogene wag / und gewicht / Macht M : Caspar Grevenberg / der Statt Cöllen geschwornen / ijch M Wohnet unter teschen Macher AnnO". Links hiervan, het Geweten met fakkel en balans, waarachter de Dood met sikkel en zandloper. Rechts, de geblinddoekte Justitia met zwaard en balans.

afb. 3

Op het driehoekig *balansschaaltje* werd het meestermerkteken van Caspar Grevenberg als stadsijker aangebracht¹⁰ (afb. 3).

De *gewichten* in de schuiflade zijn voltallig, nl. 8. In de doos ontbreekt er één van de vijf gewichten. In de schuiflade in de doos bevinden zich drie azen.

Joann (Johannes-Iann) Kirch (Kürch) was Keuls balansmaker van 1737 tot 1777 en stadsijker sedert 20 juli 1781. In oktober 1753 werd hij tot balansijkmeester benoemd¹¹.

Het Bijlokemuseum bezit drie muntgewichtendozen van Joann Kirch (inv. 3842, 2176, 3061), waarin we een aantal identieke kenmerken terugvinden.

De *doosjes* vertonen allen op het deksel een ingekerfde versiering identisch bij dozen inv. 3842 en 2176 die ook vijf schrijnwerkerstekens of -ornamenten in de vorm van een gestileerde bloem vertonen op de buitenzijde van het deksel. De deksels bevatten aan de binnenzijde een schuiflade waarop *het etiket* is gekleefd. De houtgravure stelt bovenaan in het midden de stad Keulen voor, links een boer met een vlegel en rechts een boerin met een kroon in de linkerhand. In het midden, het opschrift: „Recht Abgezohene Wag und / Gewicht macht meister Iann / Kirch wöhnhaft unter Klein / Tesche macher im Gulden Pril / tegen der klein Boltgassen / über in Cöllen Aô 17" ¹². Boven de vakjes zijn de namen van de corresponderende munten in zwarte inkt bijgeschreven.

(8) B. KISCH, op. cit., p. 67 en pp. 85-88.

(9) Cfr. B. KISCH, op. cit., afb. 23.

(10) B. KISCH, op. cit., taf. I,11 en afb. 22.

(11) ID., p. 93.

(12) De onvolledigheid van het jaartal toont nogmaals aan dat de dozen op voorhand vervaardigd werden.

Slechts de *gewichts inhoud* in deze dozen verschilt.

Van de balans van doos inv. 3061 (PL 2) (11,8 cm lang x 6,7 cm breed x 2,9 cm hoog) is de wijzernaald gedeeltelijk afgebroken. Op het driehoekig balansschaaltje treft men het meestermerkteken aan van Kirch¹³ (afb. 4). De gewichten in de schuiflade zijn voltallig. In de doos ontbreekt er één van de vijf gewichten. Het aantal azen beperkt zich tot vier.

afb. 4

Van doos inv. 3842 (12 cm lang x 6,7 cm breed x 2,8 cm hoog) ontbreekt het haakslot. De balans behoort niet tot de doos: ze is te groot voor de beschikbare ruimte; de schaaltes zijn niet gemerkt zoals gebruikelijk te Keulen. In de schuiflade in het deksel ontbreken drie gewichten. De schuiflade voor de azen alsook de azen ontbreken eveneens. De doos zelf bevat vier van de vijf gewichten.

Van doos inv. 2176 (12,2 cm lang x 6,6 cm breed x 2,8 cm hoog) ontbreekt eveneens de sluithaak. De balans is identisch aan deze uit doos inv. 3061. In de doos ontbreekt één van de vijf gewichten. De acht gewichten in de schuiflade in het deksel zijn voltallig. De schuiflade in de doos bevat zes azen.

b) Rijnland

Niet alleen geldend voor de verzameling Rijnlandse dozen in het Bijloke-museum, maar algemeen gangbaar is het feit dat *de Rijnlandse dozen* jonger zijn dan de Keulse (na 1760). Hun afmetingen bedragen ca. 18 cm lengte, 9 cm breedte en 2,3 cm hoogte. Op geen enkele doos treffen we een schrijnwerkersmerkteken aan. De dozen sluiten met twee sluihaken, zijn onversierd en bruin of zwart geverfd. Steeds voorkomend — en zich hierdoor nogmaals onderscheidend van de Keulse dozen — is het controlemerk dat aan de binnenzijde van het deksel wordt ingebrand. Deze merken beperken zich tot de woorden „IUSTIRT” (betekenis: geijkt?) en „J.CVMAGZ” (betekenis?).

Het etiket vermeldt enkel de naam, het adres en de hoedanigheid van de balans- en gewichtenmaker, en het jaartal (gedeeltelijk of volledig). Het enige identificatiemateriaal dat de Rijnlandse dozen ons biedt is dit etiket.

De vakindeling in de doos is dezelfde als in de Keulse dozen, behalve dat er zich geen schuiflade in het deksel bevindt, dat de schuiflade voor de azen vervangen is door een geelkoperen klapdeksel en dat er in de doos 18 gewichtenvakken voorzien zijn. Deze vakken zijn even groot op één vak na, maar verschillen in diepte.

De vierkantig-piramidealvormige *gewichten* variëren in afmetingen van 15- tot 18mm² als bovenvlak. Ze zijn voorzien van een knopje waardoor aan de binnenzijde van het deksel cilindervormige gaatjes werden aangebracht waarin de uitstekende knopjes passen. Op de bovenzijde van ieder

(13) B. KISCH, op. cit., taf. I,25.

gewicht wordt het provinciemarkteken aangebracht. De naam van de munt (volledig of gedeeltelijk) bevindt zich op de bovenzijde van ieder gewicht en wordt met rode inkt boven het betreffende gewichtenvakje herhaald. Zoals te Keulen treft men op de gewichten geen meestermerk aan, noch op één van de *twee ronde balansschaaltjes*.

RIJNLANDSE MUNTGEWICHTENDOZEN IN DE VERZAMELING VAN HET BIJLOKEMUSEUM

Het Bijlokemuseum is vier Rijnlandse dozen uit de 18de eeuw rijk, nl. van Johann Peter Braselmann (1770-1783), Johann Peter Aeckerberg (1754-1795) en Johann Daniel vom Berg (1778-1799).

Johann Peter Braselmann was een balansmaker en gezworen ijkmeester van Wichlinghausen in Oberbarmen. Zijn doos inv. 3064 (18 cm l x 9 cm b x 2,3 cm h) is bruin geverfd aan de buitenzijde en vertoont aan de binnenzijde van het deksel een etiket met het opschrift: „Waag und Gewicht / macht / von Ihro Chursürstl. Durchl. / zu Pfaltz / gnädigst privil. examinirt und / geschwornen Ichtmacher / JOH. PET. BRASELMANN, / auf Wichlinghausen in Oberbarmen. 177”. In de rechterbenedenhoek van het deksel, het controlemerk „IUSTIRT”. Twee van de gewichten ontbreken. Er zijn vier azen voorhanden. Op de bovenzijde van de gewichten, het provinciemarkteken, nl. het paard van Hanover (PL. 1a). Eén gewicht vertoont hiernaast ook een zonnetje (?).

Johann Peter Aeckersberg verwierf dezelfde titels als voorgenoemde. Hij oefende eveneens zijn beroep uit te Wichlinghausen. Zijn doos inv. 3063 vertoont dezelfde kenmerken als deze van Braselmann. De tekst op het etiket luidt: „Waag und Gewicht / macht / von Ihro Chursl. Durchl. / zu Pfaltz / gnädigst privil. examin. / und geschwornen / Ichtmacher / J.P. AECKERSBERG, / auf Wichlinghausen im / Oberbarmen. 1782”. Het cijfer twee van de eenheid in het jaartal werd bij voltooiing van de gewichten en de balans in rode inkt aangevuld op het etiket. Ook zijn gewichten zijn dezelfde als deze van Braselmann, op het provinciemarkteken na dat hier de leeuw van Palatinat is. De doos inv. 3838 (18 cm l x 9,5 cm b x 2,3 cm h), waarvan het etiket verdwenen is, hebben we op basis van vergelijking toegeschreven aan Aeckerberg. Van het balansje in deze doos zijn de touwtjes alsook de schaaltes verdwenen. Zeven azen en zestien gewichten bleven gespaard. Van één gewichtje ontbreekt het knopje.

Johann Daniel vom Berg bezat eveneens dezelfde titels als zijn voorgenoemde collega's. Hij praticeerde echter in Lennep. Bij hem treffen we steeds het controlemerk „J.CVMAGZ” aan op de doos. Het etiket in zijn bruingeverfde doos inv. 2084 (18 cm l x 9 cm b x 2,1 cm h) vermeldt de inscriptie: „Diese geächte Waag und Gewicht / macht / (v)on Ihro Chursürstl. Durchl. / zu Pfalz-Bayern / gnädigst privilegirt und geschwornen / JOHANN DANIEL VOM BERG, / in der Bergischen Hauptstadt Lennep, 1787”. Er ontbreken drie gewichten in deze doos. Op 14 ervan werd het provinciemarkteken van Hanover, nl. het

paard, ingestempeld; één gewicht bezit geen merktekens en twee gewichten vertonen het paard en een zonnetje (?). De doos bevat slechts één aas.

2. De zuidelijke Nederlanden¹⁴

Zoals reeds hoger aangestipt gelijken de Vlaamse muntgewichtendozen sterk op de Keulse uit de 18e eeuw.

De *Vlaamse dozen* onderscheiden zich dikwijls door hun gemouluerde zijkanten. Ze zijn ook groter. Ze sluiten met één of twee sluit-haken en zijn al dan niet versierd.

De *vakindeling* in de doos is gelijkaardig aan de Keulse, maar de Vlaamse dozen bevatten een groter aantal gewichten, variërend van 13 tot 18 gewichten in de doos. I.p.v. een schuiflade voor gewichten in het deksel, bevindt deze zich hier onderaan in de doos. Deze lade kan 12, 15 of 18 gewichten bergen. De vakjes in de doos zijn niet steeds bestemd om één gewicht te bevatten. Herhaaldelijk worden verschillende gewichten, corresponderend met dezelfde munt, in eenzelfde vakje aangetroffen.

Het enige aan te halen verschil tussen een Keulse en een *Vlaamse balans* is dat op de Vlaamse meestal het meester- en stadsmerk voorkomt.

De *Vlaamse gewichten* zijn van dezelfde vorm als de Keulse, en vertonen aan de bovenzijde eveneens de afbeelding van de corresponderende munt, maar aan de keerzijde het meester- en stadsmerk.

Het merendeel van de Vlaamse dozen in de verzameling van het Bijlokemuseum is herkomstig van Antwerpen. Daarnaast bezit het museum één Brugse en één Gentse doos. Wat Gent betreft, zullen we ons niet beperken tot deze ene doos, maar iets uitgebreider ingaan op de Gentse muntgewichten- en balansmakers van wie we inlichtingen bezitten die een periode van twee eeuwen bestrijken, waarin ons acht muntgewichten- en balansmakers gekend zijn.

a) Antwerpen¹⁵

Er is weinig of geen onderscheid te maken tussen de Vlaamse dozen onderling. Men kan ze slechts exact localiseren aan de hand van het etiket en de merktekens.

Het stadsmerkteken van Antwerpen is door de eeuwen heen steeds hetzelfde gebleven, nl. de open rechterhand met de handpalm naar boven, symbool van de legende van Antigoon. Deze kan dan vergezeld zijn van andere symbolen zoals bv. de hamer (teruggaand op het wapenschild van het smedenambacht waarvan de muntgewichten- en balansmakers deel uitmaakten), de eikel, het vlamvend zwaard, de koningskroon e.a. Dit geheel is steeds beschreven binnen een cirkel en omvat eveneens de meester-initialen en het jaartal.

(14) F. LAVAGNE, Les Boîtes de changeurs du musée d'histoire de Berne, *Schweizer Münzblätter*, 16, 1966, heft 61, p. 46.

(15) A. DIEUDONNE, op. cit., pp. 160-161.

Pl. 1. c) Niet-geïdentificeerd schrijnwerkersmerkteken, inv. 2173

© Claerhout, Gent

Pl. 2. — Muntgewichtendoos van F. Martens, Gent, inv. 3056

ANTWERPSE MUNTGEWICHTENDOZEN IN DE VERZAMELING VAN HET BIJLOKEMUSEUM

De oudste Antwerpse dozen (*inv. 3055 en 3058*) in de verzameling van het Bijlokemuseum, zijn deze van *Aertus, Gerard en Peter van Dunwalt*. Verschillende Dunwalt's waren actief te Antwerpen in dit beroep: Gerard (1641-1644); Aertus (ten onrechte soms Arnold of Arthur. genoemd (1647-1650); Jean-Frédéric (1654) en Peter (Pieter) (1699).

De respectievelijke afmetingen van deze dozen bedragen: 16 cm l x 9 cm b x 3,7 cm h (*inv. 3055*) en 15,7 cm l x 8,5 cm b x 3,4 cm h (*inv. 3058*). Beide dozen zijn versierd met een gegraveerde versiering. Doos *inv. 3055* draagt nog sporen van een lichtblauwe beschildering. Doos *inv. 3058* vertoont een niet-geïdentificeerd schrijnwerkersmerkteken, links en rechts van het balansvakje (*afb. 5*).

afb. 5

Op de binnenzijde van de deksels is een *etiket* gekleefd met een houtgravure voorstellende een winkelkje met een handelaar. Man en vrouw zitten aan een tafeltje hun geld te tellen, terwijl de Dood hen bedreigt met een lans en hun levensuren aftelt met een zandloper. Rechts van het tafereeltje, Justitia met zwaard en balans, waarboven een engel vliegt die haar een bladkroon boven het hoofd houdt. Boven deze voorstelling, de wapens van de stad Antwerpen. In de rechterbenedenhoek, het opschrift. Dit van doos *inv. 3055* luidt: „Aertus van Dunwalt maect / ende vercoopt dese Goutgewichte / op den hoeck vande oude Borse / inde Croone tot Antw(erpen)” (*etiket beschadigd*). Dit van doos *inv. 3058* luidt: „Peeter van Dunwalt maect / ende vercoopt dese Goutgewichte / op de eyermert / inde Roos tot Antwerpen.” Onderaan, een tweede opschrift, gelijkkluidend in beide dozen: „ORDINASTI Vande connich luche maiestijt is dat alle goud sal moten met / raesen Remedie int huysken staen ende wat minder is moet Betalen betalen voor de aes 2 st. Nij. 1648”. Op de resterende ruimte zijn zestien verschillende munten afgebeeld, telkens vergezeld van hun naam.

In de doosjes zijn een aantal vakken voorzien: één groot in het midden voor de balans; dertien kleine voor de muntgewichten en één vakje met schuifdeksel voor de azen. Onderaan in de dozen bevindt zich een schuiflade voor achttien muntgewichten.

afb. 6

Het drieboekig balansschaaltje *inv. 3055* is gemerkt door Gerard van Dunwalt (*afb. 6*) met zijn initialen G en D waartussen een eikel, bekroond met drie Keulse kronen¹⁶. Deze kronen laten vermoeden dat er een Keuls balansmaker aan de oorsprong van de Dunwalt-familie zou gestaan hebben. Er is een

(16) A. VISART DE BOCARME, Notes sur quelques ajusteurs des Pays-Bas, *Revue Belge de Numismatique*, 1939, p. 93; B. KISCH, op. cit., taf. I,3.

Duits balansmaker uit Hamburg bekend, nl. Gerhardt Dünewald, actief in 1666.

Elk vakje in doos inv. 3055 bevat één *gewicht*, op één vakje na dat er twee bevat. De vakjes zijn echter niet tot boven toe gevuld, zodat een tiental gewichten schijnen te ontbreken. De achttien gewichten in de schuiflade onderaan zijn voltallig. De schuiflade in de doos bevat vijf azen. Alle gewichten dragen op de keerzijde het meestermerkteken van Aertus van Dunwalt¹⁷: zijn initialen A-D-W- en het gesplitste jaartal 1648, het stadsmerk van Antwerpen met de hand, de koningskroon en de eikel (Pl. 1 b).

In doos 3058 zijn twee gewichtenvakjes leeg in de doos; één vakje is niet tot boven toe gevuld zodat hier waarschijnlijk één gewichtje ontbreekt; in de schuiflade onderaan zijn slechts acht van de zestien gewichten bewaard gebleven. In de schuiflade in de doos bevinden zich acht azen. Alle gewichtjes vertonen op de keerzijde eveneens het merkteken van Aertus van Dunwalt maar met het jaartal 1650.

Zeventiende-eeuws is ook doos inv. 2173, vervaardigd door de Antwerpse balansmaker en ijker, *Pieter Herck II*. Er is in Antwerpen een Pieter (of Pierre) Herck gekend — hij wordt Pieter Herck I genoemd — van wie gewichten gekend zijn daterend 1617. Zijn merkteken ontmoet men niet meer vanaf 1645. Wel vindt men vanaf dat jaar talrijke gewichten gedateerd 1647, 1648, 1649, 1650, 1655 en 1667, met als meest recente datering 1691. Er moeten dus twee balansmakers met deze naam geweest zijn: Pieter Herck I (1617-1645) en Pieter Herck II (1645-1691). In hoeverre Pieter Herck II nog actief was na 1691 is ons niet bekend. Tijdens zijn loopbaan als balansmaker en ijker werd hij tot Algemeen Ijker van Antwerpen en Brabant en tot Meesterbalansmaker van Brabant benoemd.

In de biografie van de Brusselse balansmaker *Gilles Delmotte*¹⁸ leest men dat deze, naast balansmaker, in 1717 ook tot Meesterbalansmaker van de provincie Brabant werd bevorderd, en dit tot na de dood van Pieter Herck. Mogelijk is deze laatste functie vacant gebleven gedurende een lange periode: indien Herck overleed in 1717 zou zijn loopbaan, begonnen in 1645, 72 jaren geduurd hebben, wat onmogelijk blijkt.

Deze doos inv. 2173 (14,7 cm l x 8,8 cm b x 3,4 cm h) vertoont op de binnen- en buitenzijde van het deksel een gegraveerde versiering. Het deksel, sluitend met twee sluihaken, hangt nu niet meer vast aan de doos. Vermits de binnenkant van het deksel versierd is, schijnt er nooit een etiket op gekleefd te zijn geweest.

In het midden van de doos bevindt zich het groot balansvak, aanvankelijk belegd met groene zijde. Rechts, één vakje met schuiflade voor de azen. Er zijn tien vakjes voorzien voor de muntgewichten. Onderaan in de doos, een schuiflade met vijftien vakjes.

(17) A. DIEUDONNE, op. cit., PL. XVI, 30 en p. 160 nr. 11.

(18) A. DE WITTE, Quelques ajusteurs jurés des poids et balances en fonctions aux Pays-Bas autrichiens durant la seconde moitié du XVIIIe siècle, *Revue Belge de Numismatique*, 1895, p. 72; ID., Les dénéraux et leurs ajusteurs aux Pays-Bas méridionaux, *Revue Belge de Numismatique*, 1899, pp. 78-111.

Links en rechts van het balansvak bemerkt men een niet-geïdentificeerd *schrijnwerkersmerkteken* (PL. 1 c), dat reeds werd aangetoffen op muntgewichtendozen van P. Herck, J.D. Bodringen (Rotterdam), Berndt Odendal (Keulen) en Matthias Medtmann (Keulen)¹⁹.

De balans is van Keulse herkomst, en werd onder het betreffende hoofdstuk besproken²⁰.

Deze doos bevat elf muntgewichten; in één vakje bevinden er zich twee gewichten; van de andere vakjes zijn er drie niet tot boven toe gevuld, zodat er waarschijnlijk drie gewichten ontbreken. De schuiflade onderaan in de doos telt het volledige aantal van vijftien gewichten. In de schuiflade in de doos, drie azen. Alle gewichten vertonen op de keerzijde het merkteken van Pieter Herck (afb 7). Twee gewichtjes zijn gedateerd 1647, één 1648, zeven 1649 en van één kan het laatste cijfer van het jaartal niet meer ontcijferd worden.

afb. 7

De familienaam *Wolschot* was in Antwerpen geen onbekende naam in het ambacht der gewichten- en balansmakers. Uit deze familie werden reeds geïdentificeerd: Jan (Jean) Fran-

çois, vader (1726-1765); Jacques François, zoon (1756-1785) en Joseph François, kleinzoon, 1785. Het is niet eenvoudig aan één van hen de talrijke genoteerde merktekens toe te schrijven²¹. De talrijke exemplaren van muntgewichtendozen van Jan François Wolschot, verspreid over verschillende musea, tonen aan dat hij als ijker en balans- en gewichtenmaker een veel gevraagd man was. Men heeft van hem gewichten geïdentificeerd daterend van 1726, de periode dat het beroep vrij was, en dit tot 1749. In dit jaar werd hij officieel aangesteld als ijker en balansmaker. Het is pas van die datum af dat een strengere organisatie in dit beroep werd ingevoerd. Vóór die datum werden dezelfde eisen niet gesteld voor de uitoefening van dit beroep en de toegang tot het ambacht. Deze aanstelling gebeurde op dezelfde dag als van zijn Antwerpse collega J.F. Neusts²². Jan François Wolschot heeft zijn beroep uitgeoefend tot 1765 want van dat jaar dateert het verzoek van François de Batist om hem op te volgen.

Het Bijlokemuseum bezit drie muntgewichtendozen van Jan François Wolschot (inv. 3059, 3840 en 3841). Deze drie dozen zijn onversierd en meten 15,6 cm l x 8,4 cm b x 2,6 cm h (inv. 3059); 16,4 cm l x 9 cm b x 2,5 cm h (inv. 3840) en 16,9 cm l x 8,4 cm b x 2,7 cm h (inv. 3841). Van doos inv. 3840 ontbreken de scharnieren. Deze doos sluit maar met één haakslot, in tegenstelling tot de anderen.

(19) B. KISCH, op. cit., taf. III, 26.

(20) Zie p. 6.

(21) P. BURGUBURU, Les Trois Wolschot, *Revue Belge de Numismatique*, 1930, p. 267.

(22) Zie p. 14.

Alle drie dragen op de binnenzijde van het deksel een etiket met een houtgravure. Deze stelt in het midden een winkeltje voor van een ijker. Twee mannen zitten aan een tafeltje. Eén van hen hanteert de balans. Achter hen, aan de wand, een uurwerk. Bovenaan, de wapens van Antwerpen. Links en rechts hiervan, de twee delen van het jaartal : in doos inv. 3059 is dit 1730 ; in dozen inv. 3840 en 3841 is dit 1750. Onderaan het etiket, drie opschriften. In het midden : „J. F. Wolschot geswore / ijcker van haere maiestijt / Munten en Balancen.” Links : „dese gout gewichten / moeten gewegen worden / met 2 haesen voor de remedie”. Rechts een citaat uit de Bijbel : „Een valsche schael is eenen /Grouwel by Godt maer een oprecht /gaewecht is sijnen wille.” Op de resterende ruimte zijn veertien verschillende munten afgebeeld, vergezeld van hun naam.

De drie balansjes zijn gelijkaardig van vorm. Op het driehoekig schaal-tje van balans inv. 3059 werd het meestermerkteken van Gerard van Dunwalt en het stadsmerkteken van Antwerpen gestempeld²³. Het balansje is hierdoor niet oorspronkelijk uit deze doos, wat ook de afmetingen van balansvak en balans bewijzen. Van balans inv. 3840 ontbreken de touwtjes.

De vakindeling in de drie dozen beantwoordt aan de meest voorkomende indeling, met dertien vakjes voor de gewichten. In elke doos ontbreekt het schuifdekseltje van het azenvakje en in doos inv. 3059 is het balansvakje bekleed met een bebloemd behangpapier. De doosjes bezitten geen schuiflade voor gewichten.

Het aantal gewichten in de dozen bedraagt negen (inv. 3059), elf (inv. 3840) en 12 (inv. 3841). Alle azen ontbreken. Alle gewichten dragen op de keerzijde één der meestermerktekens van Jan François Wolschot telkens met het stadsmerkteken van Antwerpen (afb. 8).

afb. 8

Zoals reeds hoger vermeld gebeurde de aanstelling van Jan François Wolschot als stadsijker en -balansmaker op dezelfde dag als van zijn Antwerpse collega *Jacobus Franciscus Neusts*, nl. in 1749. Neusts was

ook Controleur van de Antwerpse Munt. Hij heeft talrijke muntgewichtendozen gesigineerd, maar allen werden gedateerd 1749, daar ze allen hetzelfde etiket dragen, gedrukt met hetzelfde cliché. Men weet dus niet tot welke datum hij zijn beroep uitgeoefend heeft.

Het Bijlokemuseum bezit twee dozen van zijn hand (*inv. 2177 en 3057*). De eerste *doos* meet 15,7 cm l x 7,8 cm b x 2,3 cm h ; de tweede : 15,4 cm l x 8,4 b x 2,5 cm h. Beide dozen wijken niet af van het Vlaamse type met dertien muntgewichten. De dozen zijn onversierd.

Op de binnenzijde van het deksel is het *etiket* gekleefd. De houtgravure stelt in het midden een winkeltje van een ijker voor. Twee mannen zitten aan een tafel. Eén van hen hanteert de balans. Bovenaan, de wapens

(23) Cf. doos inv. 3055, p. 11 en afb. 6.

van Antwerpen. Links en rechts van het tafereeltje, de twee delen van het jaartal 1749. Onderaan twee opschriften. Links : „dese (goud)gewichten moeten gewegen / worden met twee aesen voor de remedie". Rechts : „Jacobus fransiscus Neusts gesworen icker / en balansmaecker van haere Keyserlijcke / en Conincklijcke munte van Brabandt / in de ickerije op den ouver tot Antwerpen." Op de resterende ruimte, veertien afbeeldingen van verschillende munten, ook vergezeld van hun naam.

afb. 9

De *balansjes* vertonen op het driehoekig schaalte het merkteken van Neusts, nl. zijn initiaal N.

Doos inv. 2177 bevat vijftien *gewichtjes*²⁴; doos inv. 3057 bevat er achttien. Alle gewichten zijn op de keerzijde gemerkt door Neusts (afb. 9). Doos inv. 2177 bevat twee koperen en twee loden azen; in doos inv. 3057 ontbreken deze gewichtjes.

b) Brugge

Van Brugge is het Bijlokemuseum slechts één doos rijk, nl. van *Jan Somers II (Somer of Somere)*.

Jan Somers I was de zoon van Lenaert Somers, balansmaker te Brugge, die zijn beroep uitoefende vanaf 1663 tot 1687, datum van zijn afsterven. Zijn werk werd voortgezet door zijn weduwe, Catherine Hunnebelle, tot 1698. Waarschijnlijk heeft vanaf deze datum Jan Somers II het werk van zijn vader verdergezet, alhoewel zijn gewichten allen met het jaartal 1700 gedateerd zijn²⁵.

De afmetingen van zijn *doos* (inv. 2174) bedragen: 14,6 cm l x 7,2 cm b x 2,5 cm h. De doos is onversierd. Ze sluit met één sluithaak. I.p.v. een *etiket* op de binnenzijde van het deksel, bracht Somers er een in zwarte inkt geschreven opschrift op aan, luidend: „Dese goudt caskens met syn goudt ghe-/wichten worden ghemaect binnen / brugge van Jan Somers adjusteur / du roij woonende bij de geltmunte / 1706". De namen van de corresponderende munten zijn boven de gewichtenvakjes geschreven in zwarte inkt.

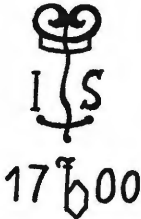
afb. 10

Het *driehoekig balansschaaltje* draagt in het midden het merkteken van Somers (afb. 10): een kromzwaard tussen de initialen S en I, waarboven het stadsmerk van Brugge: de liggende B. Het ronde schaalte vertoont een gegraveerde versiering van een zesster in concentrische cirkels.

(24) Het gewicht van 1 pistol ontbrak in doos inv. 2177. In 1963 schonk F. Lavagne dit gewichtje aan het Bijlokemuseum. Daartoe werd het vakje even verwijld opdat dit gewicht erin zou passen.

(25) A. VISART DE BOCARME, Les ajusteurs de poids et de mesures à Bruges et leurs dénéraux, *Revue belge de Numismatique*, 1923, p. 49.

In de zeven vakjes bevinden zich negen *gewichtjes* (niet voltallig gezien de diepte van de vakjes), die allen op de keerzijde het merkteken van Somers dagen : een kromzwaard tussen de initialen I en S en de twee delen van het jaartal 1700, waarboven een boergondische vuurslag en waaronder de gotische b van Brugge (afb. 11).

c) G e n t

afb. 11

De oudste gekende balans- en gewichtenmaker vermeld in de Gentse stadsarchieven is *Pieter van Oodendale*²⁶, „geboren Ceulen, maeckende balanchen gautghewichten ende andere ghelycke sorten”, die op 3 augustus 1616 voor zich en zijn familie het burgerrecht betaalde. Geen enkele andere vermelding van zijn activiteit te Gent kon achterhaald worden, noch kon een muntgewichtendoos van zijn hand zijn activiteit als muntgewichten- en balansmaker in de Arteveldestad illustreren. Heeft hij dan wel zijn beroep te Gent uitgeoefend? In die tijd was het eerder zeldzaam te noemen dat een ambachtsman van beroep veranderde. Waarschijnlijk was hij verwant aan de familie van meesterbalansmakers te Keulen, genoemd Odendal²⁷. Van deze familie zijn ons vier leden bekend die dit beroep te Keulen hebben uitgeoefend : Berndt, Ulrich, Evert en Wilhelm. Hun werkperiode ligt tussen 1640 en 1665.

Een belangrijke figuur voor Gent is ongetwijfeld *Francis Martens* daar het Bijlokemuseum van hem een muntgewichtendoos bezit²⁸. Van 1652 tot 1662 (?) zou Martens zijn beroep uitgeoefend hebben „in de Langghemunt tot Ghendt”. In 1623 treffen we in Amsterdam een gewichtenijker aan met de naam Frans Martsz.²⁹. Het merkteken van Martens te Gent met de gekroonde hoorn, zijn etiket met het Amsterdams stadswapen en de uitdrukking van de muntwaarden in guldens, laten vermoeden dat het hier één en dezelfde iker betreft.

Zijn *doos* in de verzameling van het Bijlokemuseum (inv. 3056) (PL 2) (15,4 cm l x 8,7 cm b x 3,3 cm h), een typisch Vlaamse doos, is versierd met gegraveerde motieven.

Het *etiket* stelt in houtgravure een geldtellend echtpaar voor, onder bedreiging van de Dood. Hierboven de Amsterdams stadswapens ; hieronder, het opschrift : „Francis Martens woonende tot Ghendt in de Langghemunt die maect ende vercoopt des Gout ghewechten. Anno

(26) G. BRUNIN, L'ajusteur François de Batist, *Revue belge de Numismatique*, 1922, p. 120 ; Poortersboek van Gent, dl. I, p. 168.

(27) B. KISCH, op. cit., pp. 102-103 ; zie ook p. 6.

(28) Tentoonstellingscatalogus „Gent, 1000 Jaar Kunst en Cultuur”, dl. III, Gent 1975, nr. 658 en afb. 48.

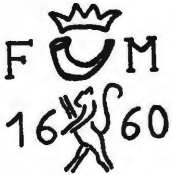
(29) Id., p. 309.

16(6)2". Op de resterende ruimte zijn dertien verschillende munten afgebeeld, telkens met vermelding van hun naam. In de linkerbenedenhoek, het devies van Martens : „Een valsche / Schael is eenen / grouwel bij /Godt maer een oprecht gewicht is sijnen wil", gesigneerd : „Verhousen exc."

Te vermelden i.v.m. de *vakindeling* is dat de schuiflade onderaan in de doos verdwenen is.

Niettegenstaande het type van de balans beantwoordt aan het Vlaamse type, behoort ze oorspronkelijk niet tot deze doos vermits ze te groot is voor de beschikbare ruimte.

Van de negen *gewichten* zijn er acht gemerkt op de keerzijde met het merkteken van Aertus van Dunwalt³⁰. Slechts één gewichtje vertoont het meestermerk van Francis Martens : een gekroonde hoorn tussen de initialen F en M, waaronder de klimmende Gentse leeuw tussen het jaartal 1660 (afb. 12). Volgens A. De Witte³¹ zou Martens ook het merkteken met de Maagd van Gent aangenomen hebben, volgens verschillende van zijn gewichten die zich o.a. in het Muntkabinet te Brussel bevinden. De doos bevat geen azen.

afb. 12

Een tastbaar bewijs van de activiteit van *François van de Veste (1703-1732)* als gewichtenmaker te Gent, is het muntgewicht uit de collectie

A. De Witte³², gedateerd 1703, gemerkt met het vlamvend zwaard, de gekroonde G van Gent en de initialen F.V.D.V. In 1617 diende Barbe Ghyvoort, weduwe van Jan Somers³³, een verzoekschrift in om het werk van haar echtgenoot te mogen voortzetten met de hulp van François van de Veste, van Gent, die zich ertoe verbond het beroep aan de zoon van Jan Somers aan te leren. Het verzoek werd niet ingewilligd en het was Michel de Kerchove, eveneens van Brugge, die deze opdracht mocht vervullen in 1717. Deze tekst bevestigt dus dat François van de Veste praticeerde in die tijd en zelfs een goede faam genoot buiten Gent. In 1719 daarenboven leren de Gentse archieven ons dat François van de Veste van de stad Gent een pensioen ontving van 10 ponden. De stadsrekeningen³⁴ stellen deze uitkering voor tot 1732, waarna geen gewag meer wordt gemaakt van deze balans- en gewichtenmaker. In het Gruuthusemuseum te Brugge wordt een koperen drukplaat bewaard om zijn etiketten te drukken die zijn dozen sierden. Zij stelt het klassieke thema voor van het burgerpaar dat zijn geld telt, terwijl de Dood het bedreigt. Het opschrift luidt : „Francis Van de Veste maeckt ende vercoopt dese

(30) Zie p. 12 en Pl. 1b.

(31) A. DE WITTE, op. cit., *Revue belge de Numismatique*, 1895, p. 85.

(32) A. DE WITTE, Les dénéraux et leurs ajusteurs aux Pays-Bas méridionaux, *Revue belge de Numismatique*, 1899, p. 215.

(33) Zie p. 18.

(34) Stadsarchief Gent, stadsrekeningen 1718-1719, reeks 400, f° 142 en 142 v°.

gout gewichte in de Kouborgh tot ghendt. Anno 17 " 35.

Van de Veste stond gekwalificeerd als Vrije Balansmaker wat erop wijst dat in het begin van de 18de eeuw dit beroep te Gent eveneens vrij was 36. Het zijn de misbruiken die hieruit voortvloeien die geleid hebben tot de hervormingen in 1749.

In dat jaar werd, op verzoek van hertog Karel van Lorreinen, *Arnold Francis Hoofman (1749-1755)* 37 benoemd tot ijker van gewichten en balansen van de stad Gent. In 1755, naar het schrijven van een kandidaat voor de plaats van ijker te Gent, nl. Eugène Lambert Delmotte van Brussel 38, was Hoofman toen „d'un grand âge et affligé d'infirmités", wat ons toelaat te veronderstellen dat het einde van zijn loopbaan naderbij was.

Verschillende *dozen* van deze ijker werden reeds beschreven 39. Eén van hen draagt het opschrift: „Arnoldus Francis Hoofman, Gesworen balansmaecker van syne Keyserlycke en Konincklycke Maiesteyts Munte maect en vercoopt dese gout gewichten bij het Belfort tot Ghendt 1750".

Zijn gewichten zijn aan de keerzijde gemerkt met de Maagd van Gent gezeten in een tuin met de leeuw aan haar voeten, en de letter G van Gent.

Het verzoek van *Eugène Lambert Delmotte (1755-1757)* om benoemd te worden in de hoedanigheid van ijker van gewichten en balansen van de stad, dateert van 14 augustus 1755 40. Als Brusselaar tracht hij dit verzoek te Gent te rechtvaardigen door zich de zoon en kleinzoon van ijkers te noemen, die te Brussel als balansmaker geen uitweg meer zag, vermits zijn broer Jacques zonder twijfel zijn vader Gilles zou opvolgen en er dan voor hem geen plaats meer zou zijn. Hij voegt eraan toe dat hij altijd begaan is geweest met de volmaaktheid in de kunst van het balansmaken evenals „dans la forgerie" en dat hij bijgevolg volledig geschikt zou zijn om deze functie waarvoor hij postuleert te vervullen. Hij stelt hierbij voor Hoofman te vervangen die, oud en onbekwaam, geen werk meer kon uitvoeren. Delmotte werd te Gent aanvaard, na het profstuk voor het behalen van het meesterschap te hebben afgelegd op dezelfde dag als zijn broer Jacques te Brussel, nl. op 17 oktober 1755. Ondanks dat deze benoeming Delmotte te beurt viel, bleef Hoofman in zijn functie behouden. Volgens de Gentse stadsrekeningen van 1756 41 is Eugène Lambert Delmotte in dat jaar nog actief te Gent. Hij werd toen nog „betaelt ... over leveringhe van eene balance met alle de ganckbaerighe gewichten dienende tot eenen ligger om alsoo in cas van difficulteijt te connen gheconfronteert worden ieghens alle andere volgens ordonnantie vanden 28 meye 1756. 11 1 13 sch. gr."

(35) A. VISART DE BOCARME, Quelques nouveaux noms d'ajusteurs brugeois, *Revue belge de Numismatique*, 1908, p. 264.

(36) Zie ook p. 13.

(37) G. CUMONT, Quelques poids monétaires de ma collection, *Revue belge de Numismatique*, 1894, pp. 379-380; A. DE WITTE, op. cit., *Revue belge de Numismatique*, 1895, p. 85; id. 1899, p. 104.

(38) Zie verder.

(39) Muntenkabinet Brussel, verzameling Nuijttens.

(40) A. DE WITTE, op. cit., 1895, p. 49 en pp. 86-87.

(41) Stadsarchief Gent, rekeningen 1756-1757, f° 291 v°; C. GILLEMANN-A. VAN WERVEKE, *Mélanges, Revue belge de Numismatique*, 1902, pp. 387-388.

Het merkteken van Delmotte, aangebracht op de keerzijde van de gewichten, is de klimmende Gentse leeuw tussen de initialen D en M met onderaan het woord GAND⁴².

Twee jaar later richtte de Gentse spoomaker *Valentin (Valentijn) Place* een verzoek tot de Gentse schepenen om hem vrij te stellen van de belastingen op bier en graan, daar zijn beroep volgens hem onvoldoende kon opbrengen om er zijn gezin van te onderhouden. Het antwoord hierop was positief⁴³. Er is echter ook een negatief antwoord bewaard gebleven, dat zinspeelt op een tweede verzoekschrift van 16 november 1758, waarin „Valentijn Place ... vrijen Balancemaecker binnen dese stad ... onder andere voorstelt, dat syne fonctie van Balancemacker allesints nootsaecklyck ender oirboir is voor dese stad...”. Hierop volgt een voor ons interessante verantwoording van de schorsing van de vroegere toegestane vrijstelling: „Hebben d'eere UEdelen te kennen te gheven, dat ten meerderendeel vande Balancen, de gonne binne deze stad worden ghebruyckt, comen van andere plaetsen, soo van Antwerpen als elders, ende dat jeder een daarvan ten vollen is voorsien, soo dat ons duijnckt sijn versoeck van vrijdom van acht tonnen bier ende acht sacken graen geensints overeen een comt, nochte en quadereert, ten aensien vande weijnighe utiliteijt, die de voornoemde sijne beropen fonctie, aen het publiccq saude connen toebringen ... Ghendt, 2^{en} X^{bre} 1758. (S). Mote.”

Tenslotte vermelden we nog *Joannes (Baptiste) Neetesonne (1759-† 1793)* en *Willem (Guillaume) Volant (1793)*⁴⁴ als laatste gekende Gentse gewichten- en balansmakers. Neetesonne voerde als merkteken de klimmende Gentse leeuw met zijn initialen I-B-N. Willem Volant, woonachtig op het Sluizeken te Gent, werd zijn opvolger in 1793.

3. De noordelijke Nederlanden

De algemene kenmerken van de Noordnederlandse muntgewichtendozen sluiten nauw aan bij deze van de Vlaamse, waardoor we niet in herhalingen wensen te vervallen.

Het Bijloke museum bezit in haar verzameling slechts één volledige Noordnederlandse doos, en wel van Amsterdamse herkomst, één van de grote centra op gebied van het muntgewichten- en balansmaken, naast Middelburg en Rotterdam.

Een bekende Amsterdamse familie van balansmakers is de familie Linderman, van wie leden gekend zijn in de 17de en 18de eeuw: Jan (1744); Jan (1744-1758); Hendrik (1754-1785); Jan (1762-1805) en Wilem (1805-1838).

Hendrik Linderman werd gedoopt te Amsterdam op 14 augustus 1719 en overleed ca. 1785. Zijn zoon *Jan* werd eveneens aldaar geboren in 1745 en overleed vóór 1805.

(42) A. DE WITTE, op. cit., 1899, p. 104 en pln. IV, V, IX en X.

(43) C. GILLEMEN - A. VAN WERVEKE, Deux nouveaux ajusteurs gantois, *Revue belge de Numismatique*, 1902, pp. 216-217.

(44) Tentoonstellingscatalogus „Gent, 1000 Jaar Kunst en Cultuur”, Gent 1975, deel III, p. 311 en nr. 674.

Pieter Jacob le Cointe, Amsterdamse balansmaker, werd in deze zelfde stad op 10 november 1770 aangesteld als ijkmeester-generaal der Verenigde Nederlanden. Hij overleed op 9 september 1781.

Wij hebben hier deze summiere biografische gegevens aan toegevoegd vermits het Bijlokemuseum een doos bezit van deze ambachtslui (*inv.* 2178).

Deze *doos* is 14 cm lang, 6,8 cm breed en 3,3 cm hoog. Ze sluit met één haak en is onversierd.

Het *etiket* op de binnenzijde van het deksel stelt, in een gekleurde gravure, in het midden een wisselaar voor onder de bedreiging van de Dood. Deze voorstelling, beschreven in een cartouche, is bekroond met het Amsterdams wapenschild. Op de resterende ruimte zijn 12 munten afgebeeld vergezeld van hun naam. Rechts onder, een inscriptie: „Dese Gewigte werden / Gemaakt en Verkogt by / H. LINDERMAN en zoon / op de Nieuwendyk 't Veertiende / huys van den Dam en op de Zaal / boven de Beurs tot Amsterdam.”

Te vermelden is dat het rond en driehoekig schaalpje van het *balansje* vervaardigd zijn uit vertind geelkoper.

In de doos werd één groot *vak* in het midden voorzien voor de balans, 9 kleine voor de gewichten en één met schuifdeksel voor de azen rechts in de doos. Onderaan in de doos bevindt zich een schuiflade voor 10 gewichten. Bij elk vakje is de naam van de corresponderende munt in zwarte inkt bijgeschreven.

Het gewichtenaantal is volledig: 12 in de doos en 10 in de schuiflade (er bevindt zich meer dan één gewicht in elk vakje). Alle gewichten zijn op de keerzijde gemerkt met een klimmende gekroonde leeuw met zwaard en pijlenbundel waaromheen de initialen P.I.L.C. (*Pieter Jacob Le Cointe*)⁴⁵, uitgespaard op een verdiept ovalen achtergrond. De letters L en N, de jaarletters van respectievelijk 1728 en 1730, bevinden zich eveneens op de keerzijde (PL 1 d). Op de voorzijde, de afbeelding van de munt.

(45) K.M.C. ZEVENBOOM - D.A. WITTOP KONING, op. cit., p. 94.

ARCHEOLOGISCHE KRONIEK

door

M. DESITTERE

A. OPGRAVINGEN EN VONDSTEN : DE IJZERTIJD

Voor deze vierde aflevering van de archeologische kroniek houden wij het voorlopig nog bij de oude administratieve indeling van voor de fusie van de gemeenten.

Net als voor de voorgaande periodes beschikken we hoofdzakelijk over toevalsvondsten. Een belangrijke uitzondering hierop wordt nochtans gevormd door de archaeologica uit Destelbergen. Deze zijn ons bekend door de systematische opgravingen door het Seminarie voor Archeologie te Gent. Het ijzertijdmetaal is vrij eenzijdig en bestaat vooral uit aardewerk. Metalen voorwerpen die met zekerheid aan de ijzertijd kunnen toegeschreven worden werden in het hier behandelde gebied vrijwel niet gesignaleerd. Toch moet men er rekening mee houden dat door hun ongunstige conservatievoorwaarden vele ijzeren voorwerpen kunnen verteerd zijn of door hun gekorrodeerd voorkomen vaak niet als prehistorisch kunnen herkend geweest zijn. Anderzijds moet eraan herinnerd worden dat een aantal types van bronzen voorwerpen nog in omloop waren in de 7e eeuw, d.w.z. na de aanvang van de ijzertijd. We verwijzen in dit verband naar wat in onze vorige kroniek (Desittere 1975, p. 122) over de Armorikaanse hulsbijlen werd gezegd.

In deze aflevering wordt ook een opsomming gegeven van de Keltische munten die in het Gentse werden gevonden ongeacht of ze dateren uit de tijd voor of na de verovering door Caesar van onze gewesten.

1. Destelbergen

Over de begraafplaats uit de late bronstijd en de vroege ijzertijd, gelegen op de plaats Eenbeekeinde, hebben wij het reeds vroeger gehad (Desittere 1974, pp. 143-144). Een aanvullend verslag over 12 graven die tijdens de opgravingscampagnes van 1970 en 1973 te voorschijn kwamen vinde men in O.O.V.O. VII, 1976, pp. 21-30. Tot het urnenveld behoren ook een zestal vierhoekige greppelstructuren. In de vulling van structuren nrs. X, XV, XVI en XXXIII werden ijzertijdscherven aangetroffen (o.c. p. 27-30).

2. Destelbergen

Behalve het urnenveld (cfr. supra) werden op de plaats Eenbeekeinde nog andere sporen van voorromeinse bewoning aangetroffen. Deze die

afkomstig zijn van opgravingsvlak A werden systematisch behandeld in O.O.V.O. VII, pp. 30-33. Het gaat in de eerste plaats om eenvoudige structuren (greppels en kuilen) die weliswaar geen dateerbaar materiaal bevatten maar waarvan de stratigrafische ligging boven het urnenveld en onder de Romeinse lagen, erop kan wijzen dat ze in de ijzertijd of ten laatste in de vroeg-Romeinse periode werden aangelegd. Verder werden in de onderste lagen van opgravingsvlak A 130 ijzertijdscherven gevonden. Belangrijk is dat daaronder voor het eerst ook scherven voorkomen uit de late ijzertijd of La Tèneperiode.

3. Drogen

- a. Op de plaats Regenboog.
- b. Wandscherf met donkerbruine, gepolijste buitenwand ; klei verschaald met schervengruis. Datering : late bronstijd of vroege ijzertijd.
- c. Bewaarplaats : Bijlokemuseum Gent (inv. nr. 10.327).

4. Drogen

- a. Op de plaats Regenboog, samen met archaeologica uit andere periodes, verzameld door majoor De Poorter in 1924.
- b. Lichtbruine besmeten wandscherf verschaald met schervengruis.
- c. Bewaarplaats : Museum voor Oudheidkunde van de Rijksuniversiteit Gent (inv. nr. 234). Gift majoor De Poorter.
- d. Bibliografie : brief van M. Maertens de Noordhout aan de directeur van het Hoger Instituut voor Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde, gedateerd op 27-4-1925 en bewaard in het archief van het Museum voor Oudheidkunde van de Rijksuniversiteit Gent.

5. Drogen

- a. Op de plaats Regenboog.
- b. Fragment van zogenaamde „parasolschaal” uit de late ijzertijd ; de buitenwand draagt een plastische versiering, die door uitknippen met de vingertoppen werd bekomen.
- c. Bewaarplaats : verzameling E.P. Jezuïeten, Leuven, nr. D569.
- d. Bibliografie :
 - Mariën 1970, pp. 109-112, 230, fig. 40,10.
 - Mariën 1971, pp. 228, 240.
 - Leman-Delerive 1973, p. 422, pl. VII, fig. 9.

Opmerking : volgens Mariën (— 1970) is de schaal afkomstig uit een nederzetting ; verdere gegevens hierover ontbreken nochtans, tenzij de vondst deel zou hebben uitgemaakt van de verzameling scherven die in 1919 door Plancquaert (— 1924) werden bijeengebracht. Van deze scherven bestaan geen afbeeldingen ; over hun datering en plaats van bewaring is ons niets bekend.

6. *Gent*

- a. Samen (?) gevonden in de omgeving van Gent.
- b. Twee gouden Keltische munten.
- c. Bewaarplaats : in 1808 deel uitmakend van de verzameling van kannik M.J. De Bast (Gent).
- d. Bibliografie :
 - De Bast 1808, p. 32, Pl. I, fig. V. en VI.

7. *Gent*

- a. In de omgeving van Gent.
- b. Een gouden Keltische munt toegeschreven aan de Nerviërs.
- c. Bewaarplaats : in 1813 deel uitmakend van de verzameling van kannik M.J. De Bast (Gent).
- d. Bibliografie :
 - Ghesquière, 1786, p. 35.
 - De Bast 1813, p. 191, Pl. III, nr. 14.
 - Hermand 1864, p. 169, voetnoot 1.
 - Hermand 1865, p. 202.
 - De Witte 1888, p. 288.

8. *Gent*

- a. Te Gent of omgeving.
- b. Een Keltische munt toegeschreven aan de Morini.
- c. Bewaarplaats : onbekend.
- d. Bibliografie :
 - Hermand 1865, p. 205.

9. *Gent*

- a. Tijdens de havenwerken uitgevoerd in 1914-1918 op het Farmanplein (Port-Arthur).
- b. Talrijke scherven uit de ijzertijd ; alhoewel ze overwegend behoren tot de late ijzertijd of La Tèneperiode kunnen enkele randscherven nog tot de Hallstattperiode of vroege ijzertijd opklimmen ; de meest voorkomende versiering is deze bekomen door vingertopindrukken ; lijn-, kam- en ingestoken versiering komen eveneens voor ; onder het dikwandige aardewerk komen zowel scherven met geëffende als met besmeten buitenwand voor ; zorgvuldig gegladde waar vindt men daarentegen vooral onder de harder gebakken, dunwandige schaaltes met geknikte wand ; tot de verzameling behoren eveneens enkele zogenaamde slingerkogels en een drietal spinschijfjes uit aardewerk.
- c. Bewaarplaats : Museum voor Oudheidkunde van de Rijksuniversiteit Gent.

Opmerking : in de catalogus van het Gentse universiteitsmuseum worden geen ijzer-

tijdscherven uit Gent (Port-Arthur) vermeld, wel neolithisch aardewerk (Maertens de Noordhout 1938 b, p. 48, nr. 1800-bis). Vermits er echter geen scherven uit de late steentijd in het universiteitsmuseum aanwezig zijn, die van deze vindplaats zouden afkomstig zijn, mag men veronderstellen dat het materiaal door Maertens de Noordhout foutief werd geïnterpreteerd.

10. *Gent*

- a. Tijdens de opgravingen door J. Maertens de Noordhout in 1934 en 1935 ondernomen in de binnentuin van de St.-Baafsabdij.
- b. Twintigtal scherven uitgevoerd in prehistorische techniek en die mogelijks tot de voorromeinse ijzertijd kunnen opklimmen. Sommige hebben een besmeten, andere, waaronder een randscherf (fig. 1), hebben een geëffende buitenwand.
- c. Bewaarplaats: Bijlokemuseum Gent.
- d. Bibliografie:
 - Maertens de Noordhout 1935, p. 41.
 - Maertens de Noordhout 1938a, pp. 9, 22.
 - Mariën 1971, p. 225.

Opmerking: ruim 984 scherven uit de vroege- en de late ijzertijd worden door Maertens de Noordhout vermeld (— 1938 a, p. 22). De auteur heeft het bovendien over een „niveau de l'âge du fer" met scherven en dierenbeenderen. Een dergelijke hoeveelheid voorromeins materiaal is in het Bijlokemuseum niet voorhanden. We vermoeden dat de auteur weinig inzicht had in de chronologie van de door hem verzamelde scherven. Bij de beschrijving van zijn ijzertijd materiaal verwijst hij inderdaad naar foto's van scherven (— 1938 a, pp. 9-10, fig. 6,2) die duidelijk jonger blijken te zijn. Bovendien zijn de weinige door ons weerhouden en hierboven vermelde scherven weliswaar in prehistorische techniek uitgevoerd maar is het met uitzondering van één enkele randscherf (fig. 1) niet met zekerheid uit te maken dat het wel degelijk om ijzertijd materiaal gaat en niet eerder om inheems Romeinse waar.

11. *Gent*

- a. Materiaal dat rond 1925 en in 1935 door J. Maertens werd verzameld uit een zandige hoogte gelegen op de vroegere gemeente Sint-Kruis-Winkel.
- b. Enkele fragmenten verbrande huttenleem waaronder één met twijgafdruk en 22 scherven uit de late ijzertijd. Deze laatste zijn in verschillende technieken uitgevoerd; sommige hebben een geëffende of besmeten, licht- tot roodbruine buitenwand (fig. 2-6, 9-10), andere (fig. 7-8) zijn harder gebakken en hebben een licht- tot donkerbruine, geëffende tot glad gepolijste buitenwand. Enkele scherven zijn versierd met vingertopindrukken bovenop de rand (fig. 2,9), andere dragen lijnversiering op de buitenwand (fig. 8).
- c. Bewaarplaats: Bijlokemuseum Gent (inv. nr. 9952).
- d. Bibliografie:
 - Maertens 1927, pp. 51, 55.
 - Maertens de Noordhout 1935, p. 36.

Opmerking : over de verkeerde toewijzing van deze vondsten tot de bronstijd zie Desittere 1975, p. 117, nr. 30.

12. Gentbrugge

- a. In 1867 of 1868 gevonden tijdens werken uitgevoerd voor de aanleg van de ringspoorweg aan de Neder-Schelde, vermoedelijk ter hoogte van de Heernisbrug.
- b. Aardewerkbekertje daterend uit de aanvangsfaze van de late ijzertijd ; de beker heeft een standing, een bikonisch lichaam, cilindervormige hals en wijd uitstaande bovenrand ; buik, hals en bovenrand zijn van elkaar gescheiden door een horizontale groeflijn, het halsveld is bovendien versierd met lijnen die een geometrisch motief vormen ; donkerbruine tot zwarte, goed gepolijste buitenwand.
- c. Bewaarplaats : Kon. Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel (inv. nr. B 479).
- d. Bibliografie :
 - De Loë 1931, p. 172, fig. 79.
 - Mariën 1945, p. 19.

13. Oostakker

- a. Vermoedelijk gevonden op de plaats Meuleke.
- b. Acht scherven uit de late ijzertijd vervaardigd in verschillende technieken ; twee zijn dikwandig met besmeten buitenwand, één randscherf draagt vingertopindrukken bovenop de rand (fig. 11) en heeft een geëffende, lichtbruine buitenwand ; 4 harder gebakken scherven hebben een lichtbruine, gepolijste buitenwand ; 1 daarvan is versierd met cirkelvormige, ingestempelde depressies (fig. 12).
- c. Bewaarplaats : Bijlokemuseum Gent (inv. nr. 10319-10326). Gift J. Maertens de Noordhout.

Opmerking : er is ons geen literatuur over deze vindplaats bekend. De scherven bevinden zich, samen met postromeinse keramiek, in het Bijlokemuseum onder de aanduiding : Oostakker-Meulestede. Daar de wijk Meulestede volledig op het grondgebied Gent gelegen is en op behoorlijke afstand van de westgrens van de gemeente Oostakker vermoeden we dat het hier gaat om de plaats Meuleke.

14. Sint-Denijs-Westrem

- a. In juni 1907 gevonden op het voormalige Oefenplein, thans vliegveld (kad. Sie A, 259 p.).
- b. Dertigtal scherven van ruwwandig tot fijn geglad aardewerk uit de late ijzertijd ; daaronder twee randfragmenten (fig. 13, 15) met donkerbruine, geëffende buitenwand, een donkerbruin wandfragment met pseudo-kamversiering (fig. 16) en een dikwandig (14 mm) lichtbruin wandfragment met onregelmatig geplaatste vingertopindrukken (fig. 14).

- c. Bewaarplaats : Bijlokemuseum Gent (inv. nr. 9973). Gift van J. Maertens de Noordhout.

Een aantal sites worden in de literatuur vermeld die vondsten uit de ijzertijd zouden opgeleverd hebben. Er zijn ons noch over de aard noch over de bewaarplaats van de voorwerpen nadere gegevens bekend. Het gaat om volgende vindplaatsen :

Afsnee : uit de bibliografische gegevens vermeld in het repertorium van Oost-Vlaanderen (Bauwens-Lesenne 1962, pp. 7-8) kan niet besloten worden dat er in 1910 te Afsnee ijzertijdmaterialen zou gevonden zijn. Wel werden er toen, naast archaeologica uit de late steentijd (Desittere 1973, p. 250) en de bronstijd (Desittere 1974, pp. 141-142), ook aardewerkscherven gevonden. Daar zij niet meer bewaard zijn en bovendien nergens op afdoende wijze beschreven of afgebeeld zijn, tasten wij over hun datering in het duister.

Merelbeke : diverse voorwerpen uit de ijzertijd vermeld bij Vander Maelen 1863 en Bauwens-Lesenne 1962, p. 125.

Wondelgem : site met „La Tène III” materiaal vermeld bij Mariën 1971, p. 240.

Leopoldkanaal : aardewerk uit de eerste ijzertijd zou in 1848 gevonden zijn tijdens de graafwerken voor het Leopoldkanaal, in de 19e eeuw ook bekend onder de benaming „kanaal van Zelzate” (Schayes 1854, p. 102, nr. 293 ; De Loë 1891, p. 156 ; Comhaire 1894, p. 166).

B. VARIA EN PERSONALIA

- Op zaterdag 13 juni 1976 werd door de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent een archeologische dag ingericht. Professor Dr. S.J. De Laet sprak ter dier gelegenheid over de opgravingen te Destelbergen. Meer in het bijzonder belichtte de spreker het belang van de Gallo-Romeinse vicus voor de vroegste geschiedenis van Gent. De dag werd afgesloten met een bezoek aan de opgravingen.
- Van 11 december 1976 tot 31 januari 1977 greep in de gewezen St.-Pietersabdij te Gent een archeologische tentoonstelling plaats onder het motto „Graven naar Gents Verleden”. De tentoonstelling werd georganiseerd door de Dienst Archeologie en Historische Monumenten, het Centrum voor Kunst en Cultuur en de Oudheidkundige Musea van de stad Gent, het Seminarie voor Archeologie van de Rijksuniversiteit Gent, diverse archeologen en heemkundige kringen uit Gent en omgeving.

LIJST DER AFBEELDINGEN

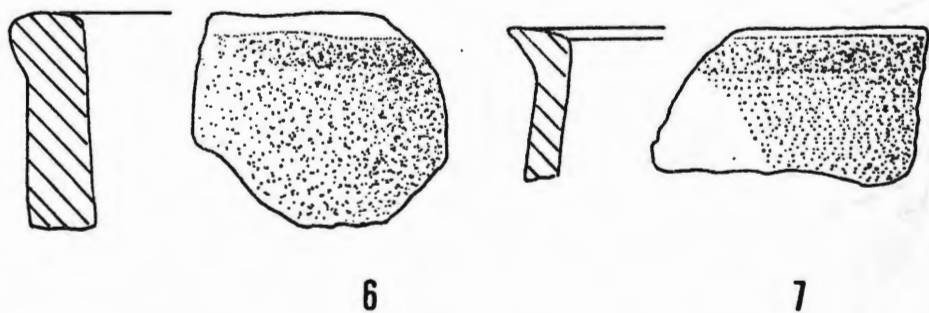
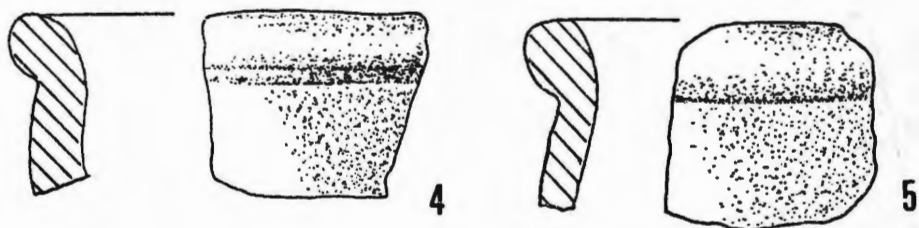
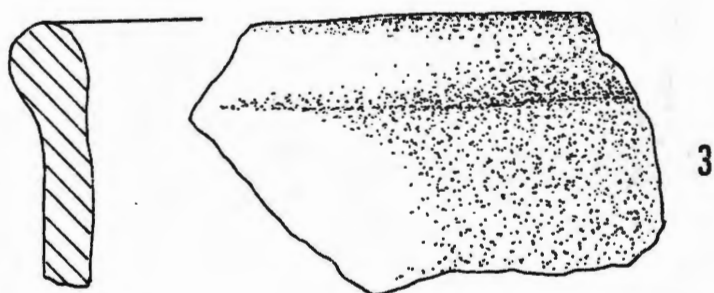
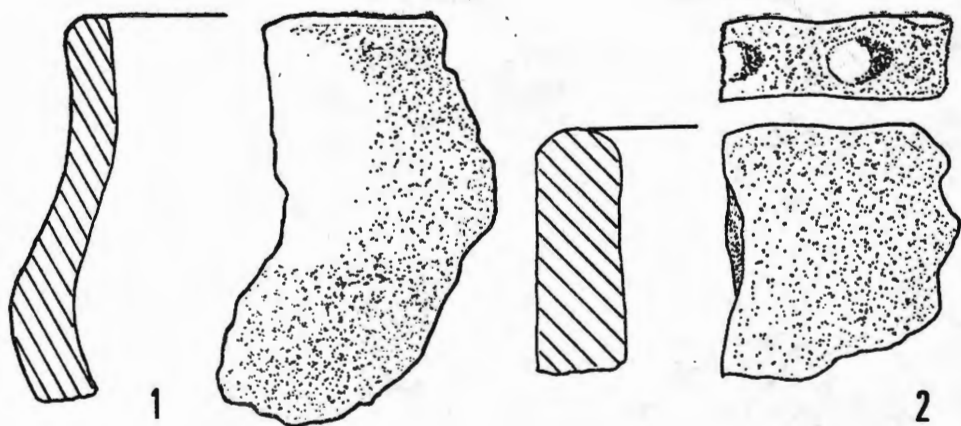
Aardewerk

1. Gent, St.-Baafsabdij.
- 2-10. Gent, St.-Kruis-Winkel.
- 11-12. Oostakker.
- 13-16. St.-Denijs-Westrem.

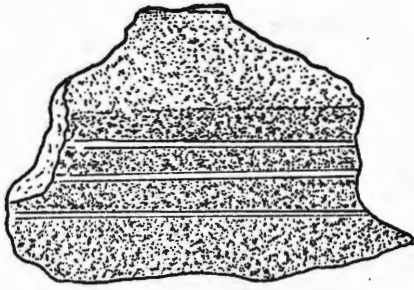
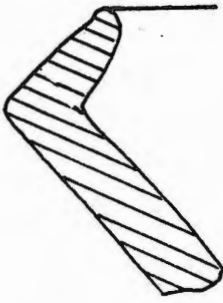
BIBLIOGRAFISCHE AFKORTINGEN

- Bauwens-Lesenne 1962 = M. Bauwens-Lesenne, *Bibliografisch repertorium der oudheidkundige vondsten in Oost-Vlaanderen*, Oudheidkundige Repertoria II, Brussel, 1962.
- Comhaire 1894 = Ch.-J. Comhaire, *Les premiers âges de métal dans les bassins de la Meuse et de l'Escaut*, Bulletin de la Société d'Anthropologie de Bruxelles 13, 1894, pp. 97-226.
- De Bast 1808 = M.J. De Bast, *Recueil d'antiquités romaines et gauloises trouvées dans la Flandre proprement dite*, Gent, 1808.
- De Bast 1813 = M.J. De Bast, *Recueil d'antiquités romaines et gauloises*, second supplément, 1813.
- de Loë 1891 = A. de Loë, *Quelles sont les découvertes relatives à l'âge du bronze et au premier âge du fer qui ont été faites jusqu'ici en Belgique et quelles sont les conséquences à en tirer?* Annales de la Fédération Archéologique et Historique de Belgique, 7e congrès, Brussel, 1891, I, pp. 131-157.
- de Loë 1931 = A. de Loë, *Belgique Ancienne. Catalogue descriptif et raisonné. II. Les âges du métal*. Brussel, 1931.
- Desittere 1973 = M. Desittere, *Archeologische Kroniek*, Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent 27, 1973, pp. 249-252.
- Desittere 1974 = M. Desittere, *Archeologische Kroniek*, Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent 28, 1974, pp. 141-158.
- Desittere 1975 = M. Desittere, *Archeologische Kroniek*, Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent 29, 1975, pp. 117-127.
- De Witte 1888 = A. De Witte, *Etat actuel de la numismatique nervalienne*, Annales de la Fédération Archéologique et Historique de Belgique IV, 2, 1888, pp. 275-293.
- Ghesquière 1786 = J. Ghesquière, *Mémoire sur trois points intéressans de l'histoire monétaire des Pays-Bas*, Brussel, 1786.
- Hermant 1864 en 1865 = A. Hermant, *Numismatique Gallo-belge de l'histoire monétaire des Atrébates, des Morins et des nations gallo-belges en général*, Revue de la numismatique belge, 4e r, II, 1864, pp. 149-201; III, 1865, pp. 177-209.
- Leman-Delerive 1973 = G. Lemman-Delerive, *La coupe à bords ourlés, chronologie, utilisation et répartition à l'époque de La Tène*, L'Antiquité Classique 42, 1973, pp. 406-426.
- Maertens 1927 = J. Maertens, *Identification de parties de la voie romaine d'Anvers vers la mer du nord*, Bulletin der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent 35, 1927, pp. 45-57.
- Maertens de Noordhout 1935 = J. Maertens de Noordhout, *Nouvelles fouilles dans la Flandre Orientale*, Bulletin der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent 42-43, 1934-1935, pp. 36-42.
- Maertens de Noordhout 1938 a = J. Maertens de Noordhout, *Fouilles exécutées à l'Abbaye de Saint-Bavon à Gand*, Bulletin der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent 46, 1938, pp. 5-24.

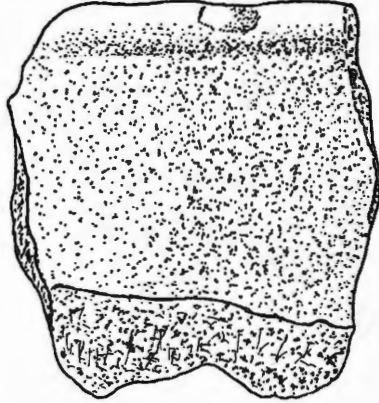
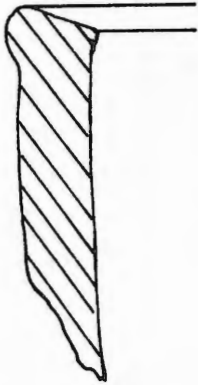
- Maertens de Noordhout 1938 b = J. Maertens de Noordhout, *Catalogue du musée des antiquités de l'université de Gand*, St.-Amandsberg 1938.
- Mariën 1945 = M.E. Mariën, *Note sur une bouterolle de l'âge du bronze, découverte à Genbrugge*, Bulletin des Musées royaux d'Art et d'Histoire, 3e reeks, 17, 1945, pp. 19-21.
- Mariën 1970 = M.E. Mariën, *Le Trou de l'Ambre au Bois de Wérimont Eprave*, Monographies d'Archéologie Nationale 4, Brussel 1970.
- Mariën 1971 = M.E. Mariën, *Tribes and Archaeological groupings of the La Tène period in Belgium: some observations. The European Community in Later Prehistory*, Studies in Honour of C.F.C. Hawkes, London, 1971, pp. 211-241.
- O.O.V.O. VII = *Oudheidkundige Opgravingen en Vondsten in Oost-Vlaanderen VII*, Kultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen, Bijdragen, Nieuwe reeks 2, 1976.
- Plancquaert 1924 = R.P. Plancquaert, *A propos de quelques découvertes faites dans la Flandre Orientale*, Bull. Soc. d'Anthrop. de Bruxelles 39, 1924, pp. 191-194.
- Schayes 1854 = A.G.B. Schayes, *Catalogue du Musée royal d'Armures, d'Antiquités et d'Ethnologie*, Brussel, 1854.
- Vander Maelen 1863 = J. Vander Maelen, *Carte archéologique, ecclésiastique et nobiliaire de la Belgique*, Brussel, 1863.

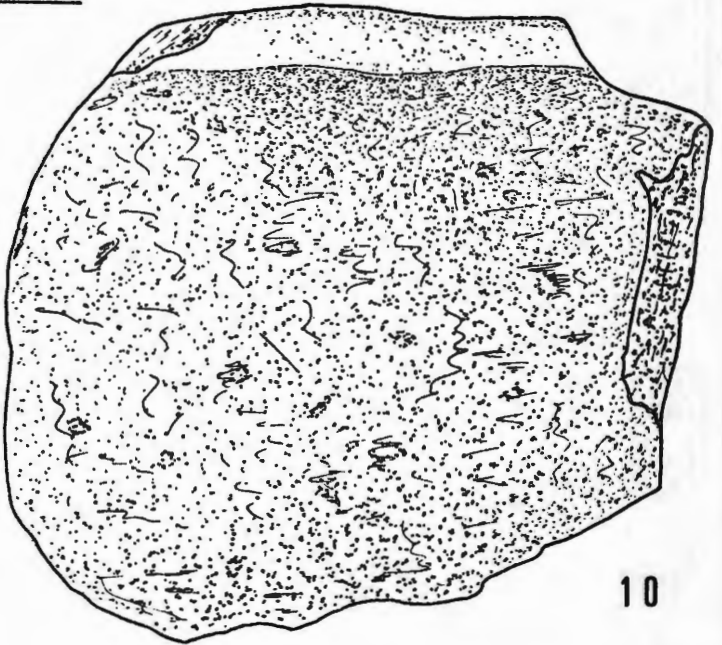
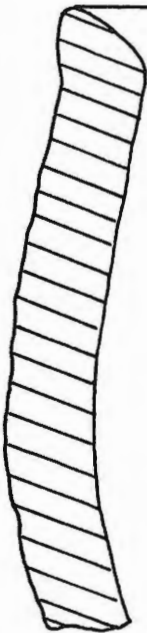
0 5 cm

8

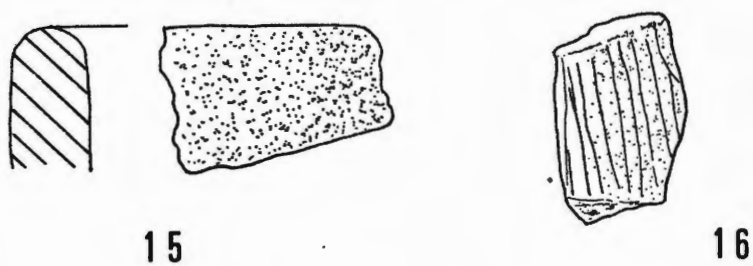
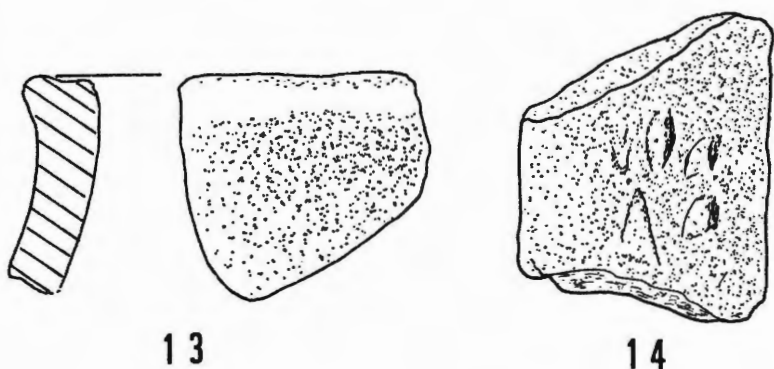
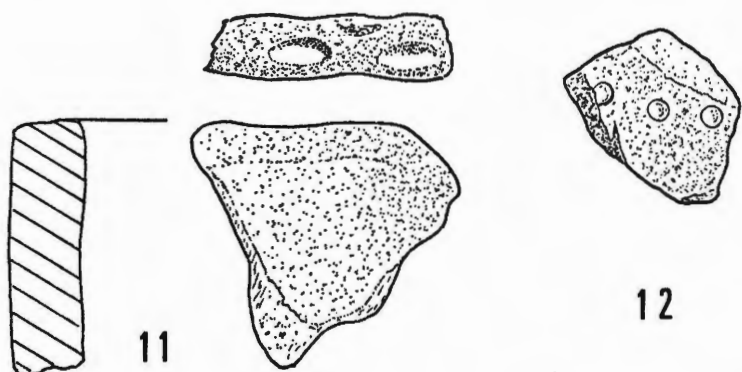
9

10

0 5cm

0 5 cm

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1975 - 1976 *

door

René DE HERDT
Stadsarchief Gent

Inventarissen, bibliografieën, regestenlijsten.

1. COPPEJANS-DESMEDT H., *Gids voor de Bedrijfsarchieven bewaard in de openbare depots van België. Guide des Archives d'Entreprises conservées dans les dépôts publics de la Belgique*, (Archief- en Bibliotheekwezen in België, extranummer 13), Brussel, 1975, 358 blz.

In het kader van deze bibliografie zijn belangrijk : de bedrijfsarchieven bewaard in het Rijksarchief te Gent (p. 161-171 en p. 285-288), in het Stadsarchief van Gent (p. 247-267) en in de Universiteitsbibliotheek te Gent (p. 272-275). Per bedrijf wordt men ingelicht over : de naam van de firma of de sociale benaming, de activiteit(en), het volume en de uiterste data van het voorhanden archief, de bijzonderste reeksen of belangrijkste documenten, de voorwaarden voor de raadpleging, het bestaan van een inventaris, opmerkingen. Met : *Index van de persoons- en firmanamen ; Index van de geografische namen ; Index rerum.*

2. DE BAETS A., *De Staten van Goed van de heerlijkheden afhingende van Sint-Pieters Abdij Gent. Dl. V : Einde Zwijnaarde. Vervolg supplement Overmeersch 1600-1780. Dl. VI : Supplement Overmeersch 1600-1780. Destelbergen, Zeevergem*, (Uitgave van de Vlaamse Vereniging voor Familiekunde. Gouw Oost-Vlaanderen), Gent, 1976.

Uitstekend werkinstrument voor genealogen. Het bevat korte regesten op de staten van goed. Delen I tot IV die reeds in 1970-1974 verschenen handelen over *St.-Pieters-Dorp, Baerle, Berchem, Overmeersch, Saffelaere, Ledeberg, Destelbergen, Zwijnaarde.*

3. DE HERDT R., *Bibliografie van de geschiedenis van Gent, 1974-1975*, in *HMGOG*, XXIX, (1975), p. 129-144.

Vervolg van de jaarlijkse bibliografie die sinds 1973 in de *HMGOG* verschijnt.

(*) Gebruikte afkorting : *HMGOG* = *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*. Uit vulgariserende werken en artikels werd slechts een keuze gemaakt. Een aantal niet opgenomen artikels kan men vinden in *Gendtsche Tydinghen* en in *Toerisme in Oost-Vlaanderen*, 1975 en 1976.

4. DESITTERE M., *Archeologische Kroniek*, in *HMGOG*, XXIX, (1975), p. 117-127, geïllustreerd.

Vervolg van de jaarlijkse kroniek die sinds 1973 in de *HMGOG* verschijnt. Valt uiteen in twee delen : A. *Opgravingen en Vondsten : de Bronstijd* ; B. *Varia en Personalia*.

5. MARECHAL G., *Inventaris van het archief van de abdij van Groenenbriel te Gent*, (Ministerie van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur en Ministerie van Nationale Opvoeding en Franse Cultuur. *Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën. Rijksarchief te Gent*), Brussel, 1975, 51 blz.

Inventaris van het archief van het in de 14de eeuw opgerichte Sint-Margaretaklooster of klooster van Groenenbriel (in oorsprong gesticht door Simon de Mirabello en Elisabeth van Lierde). Het klooster werd afgeschaft door de wet van 15 fructidor jaar IV (29 augustus 1796). Na een korte inleidende bespreking over de aard van de archiefdocumenten volgt de eigenlijke inventaris die uiteenvalt in : I. *Inventaris, Kroniek, Cartularium, Kalendarium* ; II. *Oprichting van het klooster* ; III. *Inrichting van het klooster* ; IV. *Goederen* ; V. *Varia*. Met koncordantietafels en index van persoons- en plaatsnamen.

6. VAN TYGHEM F., *Bibliografie van de geschriften van Em. Prof. Dr. Firmin De Smidt*, in *Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis*, XXIII, (1973-5), p. 3-8.

Negenenzestig artikels, recensies en boeken in verband met de bouwkunst, voornamelijk te Gent in kronologische volgorde, gepubliceerd in de periode 1932-1974.

Algemeen

7. ELAUT L., *Het Leven van de Gentse Ziekenhuizen vanaf hun ontstaan tot op heden*, Gent, 1976, 239 blz., 122 illustraties.

Na een inleiding over het ziekenhuiswezen in de Oudheid, peilt de auteur naar de oudst bekende ziekenhuizen te Gent om vervolgens van de vroegere en hedendaagse gasthuizen, ziekenhuizen en poliklinieken één voor één de geschiedenis te schetsen en hun werking te bespreken.

8. DECAVELE J. en R. DE HERDT, *Gent op de wateren en naar de zee*, Gent, 1976, 368 blz., rijk geïllustreerd.

Deze omvangrijke en mooi geïllustreerde uitgave behandelt de Gentse havengeschiedenis en -activiteit vanaf zijn vroegste geschiedenis tot

1976. Het boek werd onderverdeeld in twee delen, die op hun beurt twee hoofdstukken omvatten. Het eerste deel *De Haven van Gent tijdens het Ancien Régime* behandelt aldus *De waterwegen en de trafiek en De aktiviteit in en rond de haven*. Het tweede deel *Het Zeekanaal van Gent naar Terneuzen* bevat *De uitbreiding van de infrastructuur en De maritieme en kommercieel-industriële ontwikkeling van de haven*. Het tweede deel kwam tot stand met medewerking van N. DECORTE.

Grafieken, kaarten, tabellen, bibliografie, kronologisch overzicht.

9. *Oost-Vlaanderen. De provincie vroeger en nu, (Uitgave Gemeentekrediet van België)*, Brussel, 1976, 93 blz., 113 illustraties. .

Deze bijdrage belicht de geschiedenis (vanaf het graafschap Vlaanderen tot 1975) en de hedendaagse toestand van de provincie Oost-Vlaanderen en schetst het ontstaan en de functie van het provinciebestuur. Als dusdanig is ze ook voor de geschiedenis van Gent belangrijk. Geen vermelding van auteur(s), geen inhoudstafel.

Archeologie.

10. DE LAET S.J., *Prehistorische kulturen in het zuiden der Lage Landen*, Wetteren, 1974, 564 blz., 253 figuren.

Uitstekend overzicht dat een meer analytische beschrijving geeft van de onderscheiden prehistorische beschavingen in België, het Groot-hertogdom Luxemburg, de aangrenzende gedeelten van West-Duitsland en van Noord-Frankrijk en de meest zuidelijke provinciën van Nederland.

11. ID., en J. NENQUIN, A. VAN DOORSELAER, M. DESITTERE, A. GAUTIER, H. THOEN, F. VERHAEGHE en M. ROGGE, *Oudheidkundige opgravingen en vondsten in Oost-Vlaanderen*, VII, (*Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen. Bijdragen. Nieuwe Reeks*, nr. 2), Gent 1976, 215 blz., platen, tekeningen en grondplannen.

Voor de geschiedenis van Gent zijn belangrijk :

1. DE LAET S.J. e.a., *De opgravingen te Destelbergen. Eindverslag over opgravingsvlak A* (p. 21-72). Worden besproken : het urnenveld uit de late Bronstijd en de vroegere IJzertijd ; de andere sporen van vóór-Romeinse bewoning ; de sporen uit de Romeinse tijd.

P. JANSSENS geeft in bijlage (p. 66-68) het resultaat van het onderzoek van krematieresten uit het urnenveld van Destelbergen. A. GAUTIER bespreekt in bijlage (p. 69-70) de dierenbeenderen van de Romeinse nederzetting (midden 1ste tot 4de eeuw na J.C.)

- te Destelbergen bij Gent verzameld in 1967-1970.
- P. DE PAEPE bespreekt in een derde bijlage (p. 71-72) het gesteentemateriaal van de opgravingen te Destelbergen 1967, 1969 en 1970.
2. VERHAEGHE F., *Merkwaardige ruiterstatuetten uit het middeleeuwse graafschap Vlaanderen* (p. 187-204), waarin o.a. fragmenten van diverse ridderbeeldjes in aardewerk uit het Bijlokemuseum te Gent worden besproken.
 3. GAUTIER A., *Ezels- en andere dierenresten uit het laatmiddeleeuwse Gent (tiende tot zestiende eeuw)* (p. 205-212). Bespreking van beenderresten die in 1973 en 1974 gedurende grondwerken te Gent werden verzameld door J. Peyskens.
12. DE PUYDT J., *Eerste archeologisch onderzoek in het Patershol, in Ghendische Tydinghen, V*, (1976), p. 134-139, geïllustreerd.
- Doel, mogelijkheden en eerste resultaten van het archeologisch onderzoek dat recent in het Patershol werd ondernomen.
13. *Graven naar Gents verleden, (Tentoonstelling Gent. Centrum voor Kunst en Cultuur, 11 december 1976 - 30 januari 1977. Stad Gent)*, 82 blz., 34 illustraties.

Het gaat hier niet om een catalogus, maar om een begeleidende brochure van een tentoonstelling waarin gepoogd werd een algemeen wetenschappelijk verantwoord overzicht te geven van alle archeologische opgravingen die tot einde 1976 in het Gentse verricht werden, alsook van alle archeologische voorwerpen die onze Gentse bodem heeft prijsgegeven. J. VANDENHOUTE schetst het ontstaan en de groei van de Gentse archeologie en behandelt het archeologisch onderzoek naar het middeleeuwse en moderne Gent. S. DE LAET schetst de evolutie van Gent in een bijdrage getiteld: *Gents verste verleden. Van paleolithische kampeerplaats tot middeleeuwse portus*, en bespreekt de opgravingen te Destelbergen-Eenbeekende. M. DESITTERE behandelt de voorgeschiedenis, H. THOEN de Gallo-Romeinse periode, A. VAN DOORSELAER en B. BAILLIEUL spreken over de Merovingische en Karolingische periode. C. HOEK onderzoekt de relatie tussen de stadshistorie en stadsarcheologie.

Middeleeuwen

14. DEBROUWERE M. en DUCATTEUW E., *De Sint-Pietersbeerlijken op Desselgem, Beveren, Waregem en Deerlijk*, in *Jaarboek van de Geschied- en Heemkundige Kring „De Gaverstreke“*, 1974, p. 51-106 en 1975, p. 49-135, geïllustreerd.

Historisch overzicht en beschrijving van de lenen van de Gentse Sint-

Pietersabdij. Met namenlijst van leenplichtigen, pachters, enz., vanaf de oudste bronnen tot aan de Franse Revolutie, en gedetailleerde *Kaart van de Vrij-eigen Kerkenbeerlijkheid van Sint-Pietersklooster te Gent, in Desselgem, Beveren, Waregem en Deerlijk.*

15. BLOCKMANS W.P. en W. PREVENIER, *Armoede in de Nederlanden van de 14e tot het midden van de 16e eeuw; bronnen en problemen*, in *Tijdschrift voor Geschiedenis*, jg. 88, (1975), p. 501.

Artikel waarin wordt aangetoond dat een verantwoorde behandeling van behoeftigheid moet uitgaan van de sociale structuren en de economische conjunctuur. Een aantal cijfergegevens en voorbeelden in verband met Gent.

16. VAN OOST A., *Sociale stratifikatie van de Gentse opstandelingen van 1379-1385. Een kritische benadering van konfiskatiedokumenten*, in *HMGOG*, XXIX, (1975), p. 59-92.

Na de slag van Westrozebeke (1382) bleef Gent nog tot 1385 het bolwerk van de opstandelingen. In de verbeurdverklaringsregisters en (of) in de baljuwsrekeningen van het Land van Waas, Dendermonde, Kortrijk e.a. vindt men verbeurdverklaringen van onroerende goederen toebehorend aan personen uit Gent. De auteur doet een poging om op basis van deze bronnen een beeld te geven van de sociale geleding van de Gentse opstandelingen. Na een uitvoerige metodologische inleiding, blijkt het resultaat o.m. te zijn dat 45 % van de opstandelingen tot „poorterij” mag gerekend worden, slechts 12 % tot de wevers en 20 % tot de kleinere neringen. Omwille van de „onrechtstreekse” bronnen was het echter vooralsnog niet mogelijk een volledig sluitende stratifikatie van de opstandelingen te schetsen.

Moderne Tijden - De Pacifikatie van Gent.

Naar aanleiding van de vierhonderdste verjaardag van de Pacifikatie van Gent werd te Gent niet enkel een tentoonstelling gehouden maar had tevens een wetenschappelijk colloquium plaats. Talrijke bijdragen, zowel wetenschappelijke als welke zich richten tot een breed publiek, verschenen in tijdschriften en bladen van zeer gevarieerde aard. Hier volgt een keuze uit de artikels waarvan de inhoud meer bepaald de Pacifikatie van Gent zelf, ofwel de toestand in Vlaanderen of in Gent tijdens de tweede helft van de zestiende eeuw tot onderwerp had.

17. BLOCKMANS W.P. en P. VAN PETEGHEM, *De Pacifikatie van Gent als uiting van continuïteit in de politieke opvattingen van de standenvertegenwoordiging*, in *Tijdschrift voor Geschiedenis*, jg. 89, (1976), afl. 3, p. 322-334.

De auteurs onderzoeken in hoeverre de inhoud van de Pacificatie aanleiding gaf om dit verdrag te laten uitgroeien tot één van de belangrijkste akten die de grondwet zijn gaan uitmaken van de Republiek.

18. DECAVELE J., *Eenheid en Scheiding in de Nederlanden, 1555-1585*, Gent, 1976, 275 blz., 166 illustraties.

Catalogus van de tentoonstelling in het Centrum voor Kunst en Cultuur naar aanleiding van de herdenking van de Pacificatie van Gent (9 september - 8 november 1976). Met medewerking van R. DE HERDT. De catalogus bevat tevens twee bijdragen, nl. R.C. VAN CAENEGEM, *De Pacificatie van Gent (1576-1976)*, p. 13-17 en I. SCHÖFFER, *De Pacificatie van Gent, op tweeërlei afstand bezien*, p. 19-23.

- 19.. ID., *De Pacificatie van Gent, taal van verzoening en eensgezindheid in de verscheurde Nederlanden*, in *Ghendtsche Tydinghen*, V, (1976), p. 146-150, geïllustreerd.
20. ID., *De Pacificatie van Gent*, in *Spiegel Historiae*, jg. 11, (1976), nr. 11, p. 578-585, geïllustreerd.
21. ID., *De Pacificatie van Gent in 1576. Een gemiste kans voor de vorming van een Nederlands gemenebest*, in *Snoecks 77*, p. 44-59, geïllustreerd.
22. *Opstand en Pacificatie in de Lage Landen, (Syllabus van het tweedaags colloquium bij de herdenking van de Pacificatie van Gent, gehouden in „Het Pand”, Onderbergen 1 te Gent, vrijdag 22 en zaterdag 23 oktober 1976)*, Gent, 1976, 62 blz.

Korte samenvatting of duiding van de referaten. Achteraan vindt men de tekst van de Pacificatie van Gent met begeleidende documenten.

23. *Opstand en Pacificatie in de Lage Landen. Bijdrage tot de studie van de Pacificatie van Gent, (Verslagboek van het Tweedaags Colloquium bij de vierhonderdste verjaardag van de Pacificatie van Gent)*, Gent, 1976, 391 blz., 19 platen met illustraties.

Deze bijdrage bevat de verslagen van de achttien referaten tijdens het colloquium (22-23 oktober 1976) gehouden. Sommige verslagen zijn belangrijk voor de geschiedenis van Gent zelf. Alle overstijgen echter de plaatselijke geschiedenis en hebben een internationale draagwijdte. In het kader van deze bibliografie menen we nochtans te mogen citeren: M. BAELDE en P. VAN PETEGHEM, *De Pacificatie van Gent (1576)*, p. 1-62; P. VAN PETEGHEM, *Vlaanderen met gematigde geestdrift Brabant achterna*, p. 75-78; N. MADDENS, *Hoeveel inwoners telde het graafschap Vlaanderen op de vooravond van de op-*

stand tegen Spanje?, p. 166-172 ; E. VAN CAUWENBERGHE, *De economische ontwikkeling in de Nederlanden vanaf de tweede helft van de vijftiende eeuw tot omstreeks 1576*, p. 173-183 ; J. BRIELS, *De emigratie uit de Zuidelijke Nederlanden omstreeks 1540-1621/30*, p. 184-220 ; H. DE RIDDER-SYMOENS, *De weerklank van de hervorming en de onafhankelijkheidsstrijd in de publikaties van de kringen voor plaatselijke geschiedenis*, p. 274-298 (met bibliografische lijst en alfabetische auteurslijst) ; U. VERMEULEN, *Katholieken en liberalen tegenover de Gentse pacificatiefeesten van 1876*, p. 332-350. In de *Bijlagen* (p. 351-365) vindt men de tekst van de pacifikatie met begeleidende dokumenten. Met personalia van de auteurs, verantwoording van de V.Z.W. De Pacificatie van Gent en feestprogramma.

24. *Pacificatie-Courant*, (Clio nr. 189), Antwerpen, s.d., 12 blz., 21 illustraties.

Dit speciaal nummer o.l.v. J. DECAVELE, uitgegeven door de Orde van den Prince met medewerking van Clio en Historische Dokumentatie, poogt in een negentiental artikels een beeld te geven van hoe de Pacifikatie en de gebeurtenissen uit die periode werden gezien door de inwoners van de Nederlanden in de 16de eeuw.

25. *Tractaet vanden Peys of De Pacificatie van Gent gesloten tussen de Staten van de Nederlanden en de Prins van Oranje, Holland, Zeeland en verbondenen. Bevattende de 25 artikelen opgesteld in het raadhuys van Gent en aldaar bekendgemaakt den achtsten November 1576. Gepubliceerd op 8 november 1976. De Pacificatie van Gent 1576-1976*, s.l., s.d., (Gent, 1976), 24 blz., geïllustreerd.

Deze bespreking en evokatie van de Pacifikatie van Gent is in de eerste plaats bestemd voor de Gentse jeugd. In korte hoofdstukjes worden een aantal aspecten van of in verband met de Pacifikatie besproken : de afkondiging, de onderhandelaars, de artikelen zelf, was de Pacifikatie een echte vrede?, de godsdienstkwestie, de Staten-Generaal, de Zeventien Provinciën, de formule gebruikt in Holland, Zeeland en aangesloten gebieden, de verspreiding, de tekst van de hoofding waarmee vorstelijke plakaten werden ingeleid.

26. VAN DOORNE G., *Gent en de opstand tegen Spanje*, in *Vlaanderen*, jg. 25, (juli-aug. 1976, nr. 153), p. 193-199, geïllustreerd.

Algemeen historisch overzicht van de gebeurtenissen te Gent vóór en na de Pacifikatie.

27. VAN PETEGHEM P., *Vlaanderen in 1576 : revolutionair of reactionair?*, in *Tijdschrift voor Geschiedenis*, LXXXIX, (1976), nr. 3, p. 335-357.

De auteur geeft een situatieschets van Vlaanderen in 1576. Hij bespreekt de Spaanse furie te Aalst, de vergadering der Staten en Vier Leden van Vlaanderen te Gent, het verloop en het belang van de Pacifikatie van Gent in Vlaanderen, de ratifikatie van de Unie van Brussel, en de reacties op het Eeuwig Edikt. In een besluit specificceert de auteur in hoeverre de situatie in Vlaanderen de onderhandelingen in Gent heeft beïnvloed, in hoeverre er een differentiatie is vast te stellen in de houding van bepaalde sociale groepen ten overstaan van de Pacifikatie. Hij konkludeert dat de machtsgroepen in het Vlaanderen van 1576 erg reaktionair waren.

28. VAN ROOSBROECK R., *Vier eeuwen pacificatie*, in *De Periscoop*, jg. 26, (1976), nr. 11, p. 10 en *Vier eeuwen pacificatie, II: de overwinning van Oranje in de pacificatie en zijn nederlaag*, in *De Periscoop*, jg. 26, (1976), nr. 12, p. 9.
29. WOLTJER J.J., *De Vredemakers*, in *Tijdschrift voor Geschiedenis*, jg. 89, (1976), afl. 3, p. 299-321.

De auteur poogt de Pacifikatie van Gent te schetsen in een juist historisch perspectief door de periode die de Pacifikatie voorafging uitvoerig te belichten.

Hedendaagse Tijd (o.m. sociale geschiedenis, industriële archeologie)

30. AVONDTS G., R. MOONEN en M. SCHOLLIERS, *De Gentse textielarbeiders in de 19e en 20e eeuw. Dossier 1: Methodiek*, (Centrum voor Hedendaagse Sociale Geschiedenis), (Vrije Universiteit Brussel), Brussel, s.d., 79 blz.

In dit eerste dossier worden de gebruikte werkmethode (komputerverwerking) en de gebeurlijke moeilijkheden behandeld bij het onderzoek en de verwerking van het bronnenmateriaal dat zich in het Fonds Voortman op het Stadsarchief te Gent bevindt. Naast deze methodologische bespreking bevat het dossier een beschrijving van de techniek van spinnen en weven, een drietalige woordenlijst van technische termen, een beknopte bibliografie betreffende de textieltechnische werken en een meer algemene bibliografie betreffende de Gentse textielarbeiders in de 19de en 20ste eeuw.

31. AVONDTS G., J. DEBULPAEP, J. HANNES, R. MOONEN, E. SCHOLLIERS en P. SCHOLLIERS, *De Gentse textielarbeiders in de 19e en 20e eeuw. Dossier 3: Lonen in de spinnerij van het bedrijf A. Voortman - N.V. Texas, 1835-1914*, (Centrum voor Hedendaagse Sociale Geschiedenis), (Vrije Universiteit Brussel), Brussel, 1976, 119 blz.

Bijna volledige reeks loongegevens in tabelvorm over de verschillende categorieën van arbeiders (van arbeiders aan de klopmachine tot spinners, bobijnsters en schoonmaaksters) in de spinnerij A. Voortman-Texas van 1835 tot 1914. Ook de lonen van totaalgroepen werden in tabelvorm opgesteld. De tabellen bevatten: jaartal, aantal gegevens waarop de komputer de berekeningen heeft gebaseerd, informatie over de werkduur per week, gemiddeld brutoweekloon per arbeider, gemiddeld nettoweekloon per arbeider, verdiend dagloon per arbeider. Bij de meeste tabellen hoort een loonkurve.

32. DE HERDT R., *Op speurtocht naar het industrieel verleden van Gent*, in *Toerisme in Oost-Vlaanderen*, jg. 24, (1975), p. 81-85.

Een eerste peilen naar de toeristische mogelijkheden van de industriële archeologie te Gent.

33. ELAUT L., *Komplementaire verzamelingen rondom de vernederlandsing van de Gentse universiteit. Een getuigenis!*, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 34, (1975), kol. 10-28.

34. *Machten en Mensen. De belangrijkste studies van Jan Dhondt over de geschiedenis van de 19e en 20e eeuw. Hommes et Pouvoirs. Les principales études de Jan Dhondt sur l'histoire du 19e et du 20e siècles.* (Uitgave Jan Dhondt Stichting), Gent, 1976, 704 blz.

Op een bio-bibliografie van de hand van R. VAN EENOO volgen een zeventiental studies van Jan Dhondt (1915-1972). Voor Gent zijn belangrijk *L'industrie cotonnière gantoise à l'époque française; Notes sur les ouvriers industriels gantois à l'époque française. Un militant gantois de la Première Internationale* waarin de rol van Karel de Boos als militant van de Internationale in een wijds perspectief wordt belicht; *Woelingen te Gent in 1848*, waarin aan de hand van gegevens uit het censitaire kiesstelsel en over rechtstreekse belastingen een eenvoudige heldere analyse van de Gentse sociale structuur in 1848 wordt gegeven.

35. SCHOLLIERS M., *De Gentse textielarbeiders in de 19e en 20e eeuw. Dossier: 2. Bedrijfs geschiedenis van de Firma A. Voortman - N.V. Texas, (Centrum voor Hedendaagse Sociale Geschiedenis), (Vrije Universiteit Brussel)*, Brussel, s.d., 150 blz.

De bedrijfseconomische geschiedenis van de firma A. Voortman - N.V. Texas (1790-1907) valt uiteen in drie perioden: een eerste kenmerkt zich door de groei van de katoendrukkerij (in 1790 door A. Voortman opgericht in associatie) tot geïntegreerde katoenonderneming en de gunstige weerslag hiervan (tot ca. 1860). Daarop volgt te beginnen met de Amerikaanse Secessieoorlog een periode van stagnatie. Tijdens deze periode wordt de firma in 1876 omgezet in

N.V. Texas. Dank zij belangrijke investeringen volgt vanaf het einde der negentiger jaren een periode van nieuwe bloei. De auteur gaat tevens aan de hand van grafieken en tabellen uitvoerig in op de evolutie van de verkopen en van de winst, alsook op de evolutie van het aandeel der loonkosten in het totaal der produktiekosten. Ten slotte wordt een vergelijking gemaakt tussen de evolutie bij A. Voortman - N.V. Texas en de ontwikkeling van de Belgische industrie en katoennijverheid (1800-1907).

36. ID., *Het Katoenbedrijf A. Voortman en de Secessieoorlog*, in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, VI, (1975), p. 117-144.

Dit interessant artikel valt uiteen in drie gedeelten, nl. de geschiedenis van de firma A. Voortman vóór de crisis van 1861-1866; het algemeen conjunktuurbeeld; de toestand van het bedrijf tijdens de Amerikaanse Secessieoorlog. Het zou tot 1868 duren alvorens de firma zich aan de gevolgen van de Secessieoorlog zou kunnen onttrekken.

37. STEELS M., *In Gent van 1841 tot 1850*. Deel VII : *Armoede in 1846*, in *Ghendtsche Tydinghen*, IV, (1975), p. 200-210; Deel VIII, *Gent in 1847, Het Hongerjaar*, in *Ghendtsche Tydinghen*, V, (1976), p. 3-20; Deel IX : *Gent in 1848. Woelingen te Gent*, in *Ghendtsche Tydinghen*, V (1976), p. 47-62; Deel X : *Gent in 1849. Het cholerajaar*, in *Ghendtsche Tydinghen*, V, (1976), p. 102-115; Deel XI : *Gent in 1850*, in *Ghendtsche Tydinghen*, V, (1976), p. 191-206, geïllustreerd.
38. ID., *Gent in 1876*, in *Ghendtsche Tydinghen*, V, (1976), p. 150-161, geïllustreerd.
39. ID., *De Pacificatiefeesten te Gent in 1876*, in *Ghendtsche Tydinghen*, V, (1976), p. 161-180, 7 illustraties.

De auteur geeft o.m. een bespreking van de historische stoet die ter gelegenheid van de 300ste verjaardag van de Pacificatie door de Gentse straten trok en gaat in op de polemiek die in de 19de eeuw rond de Pacificatie werd gevoerd*.

Kerkgeschiedenis

40. Mgr. A. Triest, 1576-1657. (Catalogus, *Tentoonstelling 1976. St.-Baafskathedraal Gent*), s.l., s.d., (Gent, 1976), 20 blz., 1 illustratie. Gestencilde beschrijving van een aantal voorwerpen en documenten in verband met of uit de tijd van bisschop Antonius Triest.

* Cfr. nr. 23.

41. *Itinerarium Visitationum Antonii Triest Episcopi Gandavensis (1623-1654)*. De visitatieverslagen van bisschop Triest, uitgegeven door M. CLOET, (Symbolae Facultatis Litterarum et Philosophiae Lovaniensis, Series A, Vol. 2), Leuven, 1976, XXV + 577 blz., geïllustreerd.

Uitgave van de verslagen (Rijksarchief Gent, Fonds Bisdom B 136) van de Gentse bisschop Antoon Triest (1576-1657) bij de bezoeken die hij aan parochies van zijn bisdom heeft gebracht. De verslagen geven niet alleen een beeld van het godsdienstig en zedelijk leven van de parochiale gemeenschappen in de eerste helft van de 17de eeuw, maar bieden ook informatie over onderwijsstanden, de weerslag van krijgsverrichtingen, de demografische en sociale aspecten van het leven op het platteland en over het leven van bisschop Triest zelf. In de inleiding (waarvan een Engelse vertaling werd opgenomen) gaat de uitgever nader in op de kerkelijke wetgeving betreffende de bisschoppelijke visitatie en op het ontstaan, de vorm, de inhoud en de waarde van het *Itinerarium*. Met: Kaart van het bisdom Gent met dekanaten en parochies na 1642; Overzicht van de visitaties per parochie; Glossarium; Personen- en plaatsnamenregister.

Kunst en Cultuur

42. GYSSELING M., *Tentoonstelling Jan Frans Willems, (Gemeente Sint-Amandsberg, Campo Santo, Sint-Amanduskapel, 30 oktober - 7 november 1976)*, s.l., s.d. (Sint-Amandsberg, 1976), 16 blz.

Catalogus van 110 voorwerpen of documenten in verband met leven en werk van deze belangrijke figuur (1793-1846) die aan het begin stond van de Vlaamse strijd. Met biografische nota door A. DEPPEZ.

43. LANCKROCK R., *Toneelstudio '50 en Arcatheater, (Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen. Bijdragen. Nieuwe Reeks, nr. 1)*, Gent, 1976, 105 blz., 32 platen met illustraties.

Deze bijdrage valt uiteen in een elftal getuigenissen van mensen uit het toneelmilieu enerzijds, in de geschiedenis van Toneelstudio '50 en Arca anderzijds. Met documentaire gegevens, noten en namenregister.

44. LISSENS J.P., *Het aandeel van Frans de Potter in het ontstaan van het Davidsfonds*, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 34 (1975), kol. 289-300.

De auteur belicht de rol van de Gentenaar Frans De Potter (1834-1904) bij de stichting van het Davidsfonds. Alhoewel het idee om een katholieke vereniging op te richten, die de tegenhanger zou zijn van het Willemsfonds, voor het eerst in Leuvense kringen was geopperd, gaf Frans De Potter door een artikel in het Fondsenblad van

- 20 december 1874 de impuls tot stichting van het Davidsfonds op 15 januari 1875.
45. VAN DOORNE G., *Stadsversieringen en blijde inkomsten*, in *Vlaanderen*, jg. 25 (juli-augustus 1976, nr. 153), p. 224-227, geïllustreerd.

De auteur bespreekt de stadsversieringen bij de inkomst te Gent van Willem van Oranje in 1577 (ontworpen o.m. door Lucas d'Heere), bij de inkomst van Frans van Valois, hertog van Anjou, op 20 augustus 1582 (ontworpen o.l.v. Lucas d'Heere) en bij de voorbereiding (einde 1584) van de inkomst van Alexander Farnese (o.l.v. Lieven van der Schelden).

Gidsen van musea, gebouwen, e.a.

46. *Bijlokemuseum. Beknopte Gids, (Stad Gent)*, Gent, 1976, 16 blz., geïllustreerd.

Toeristische gids van het Bijlokemuseum en zijn verzamelingen.

47. *Gids van 's Gravensteen te Gent, (Stad Gent)*, Gent, 1976, 47 blz., 13 illustraties.

Geschiedkundig overzicht en bespreking van het 's Gravensteen; bestemd voor toeristen. Ook de omgeving van de versterking en de in het 's Gravensteen bewaarde drukpersen (o.m. deze waarmee de *Gazette van Gent* werd gedrukt) worden beschreven.

48. *Gids van de Sint-Pietersabdij te Gent, (Stad Gent)*, Gent, 1976, 35 blz., 13 illustraties.

Deze bondige toeristische gids geeft een korte historische schets, een beschrijving van de belangrijkste delen van de abdij, een overzicht van het archeologisch onderzoek, een beschrijving van de Onze-Lieve-Vrouw Sint-Pieterskerk.

49. *Gids van het Stadhuis te Gent (Stad Gent)*, Gent, 1976, 29 blz., 10 illustraties.

In deze toeristische gids volgt op een beschrijving van het ontstaan en de ontwikkeling van het „Schepenhuis” een beschrijving van de voor het publiek toegankelijke zalen.

50. *Kabinet Maurice Maeterlinck. Gids voor de bezoeker en catalogus van de tentoonstelling, (Stad Gent. Museum Arnold vander Haeghen)*, Gent, 1976, 18 blz.

Bespreking van 120 voorwerpen en documenten die een beeld ophangen van leven en werk van deze te Gent geboren franstalige auteur (1862-1949), tevens Nobelprijswinnaar literatuur (1911).

51. *Museum voor Sierkunst. Gids voor de bezoeker, (Stad Gent)*, Gent, 1975, 32 blz., geïllustreerd.

Deze gids, samengesteld door L. DAENENS met medewerking van N. DE BISSCHOP, biedt een overzicht van het museum (oud Hotel De Coninck, Jan Breydelstraat) en zijn verzamelingen (o.m. meubelen, Chinees porselein).

Gebouwen, stadsbeeld

52. *Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4 na. Stad Gent, (Ministerie van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur. Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg)*, Gent, 1976, LIII + 677 blz., rijk geïllustreerd, kaarten en plan.

Deze inventaris van het bouwkundig erfgoed van de Gentse binnenstad is een onmisbaar naslagwerk. Hij kwam tot stand o.l.v. S. VAN AERSCHOT met medewerking van C. BOGAERT, K. LANCLUS, M. VERBEECK en A. LINTERS. F. DAMBRE-VAN TYGHEM geeft een overzicht van de aardrijkskundige situatie, de historische evolutie en de stadsontwikkeling. Na een overzicht van de evolutie van de architectuur in de Kuip van Gent worden de technische, bouwkundige termen aan de hand van tekeningen verduidelijkt. Daarna volgt een alfabetische bespreking per straat van het bouwkundig erfgoed. Van de in aanmerking genomen gebouwen wordt niet enkel de bouwhistorische evolutie en een beschrijving gegeven maar er wordt ook verwezen naar archief- of bibliografische bronnen. Achteraan werd een fotoarchief met 1509 illustraties ingelast. Een aantal tekortkomingen. Met : register der architecten en restaurateurs, beknopte literatuur-opgave, lijst van beschermde monumenten en landschappen, lijst van belangrijke gebouwen.

53. DE HERDT R., *Wat blijft er nog over van „ons geduchts beren hof ten walle” of het Prinsenhof?*, in *Toerisme in Oost-Vlaanderen*, jg. 25, (1976), p. 25-28, geïllustreerd.

Artikel van toeristische aard waarin een aantal nog niet gepubliceerde gegevens over het Prinsenhof voorkomen. Het Prinsenhof was eertijds de verblijfplaats van de graven van Vlaanderen.

54. ID., *Te schande op de Vismarkt*, in *Toerisme in Oost-Vlaanderen*, jg. 25, (1976), p. 2-5, geïllustreerd.

Artikel van toeristische aard dat een aantal tot hiertoe nog niet gepubliceerde gegevens bevat over de middeleeuwse schandbank of het Pelorijn op de Groentenmarkt te Gent.

55. DE SMIDT F., *Het verworden van een portaal. Sint-Niklaaskerk te Gent, (Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Schone Kunsten, XXXVII, (1975), nr. 1), Brussel, 1975, 31 blz., 10 illustraties.*

Kunsthistorische en bouwkundige studie over de kapel (einde 13de-14de eeuw) gelegen aan het westelijk uiteinde van de zuidgevel van de Sint-Niklaaskerk. Deze kapel werd in de tweede helft van de 14de eeuw tot een portaal omgevormd. In de 17de eeuw werd dit portaal afgesloten en verbouwd tot kapel voor de in 1613 opgerichte Sint-Michielsgilde die de schermers verenigde. Hieraan herinneren nog enkele fragmenten van muurschilderingen (de aartsengel Michaël doodt de draak) en een portiekaltaar uit 1629 door Jan Bossier.

56. DE VINCK K., *De metamorfosen van een stadsgezicht. De Graslei en de Koornlei te Gent van de middeleeuwen tot vandaag, (Verhandelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, XIII), Gent, 1976, 164 blz., 66 illustraties.*

Uitvoerige en rijk geïllustreerde kunsthistorische studie over de gevels op Koorn- en Graslei te Gent. In een eerste hoofdstuk gaat de auteur over tot een topografische studie aan de hand van acht plannen, om daarna het algemeen uitzicht van Gras- en Koornlei vanaf de middeleeuwen te bespreken en te wijzen op de problemen in verband met de toponiemen Graslei en Koornlei. Een tweede hoofdstuk is gewijd aan de openbare werken, o.a. de havenaanleg en de kaaien. Van het derde tot het zevende hoofdstuk wordt de bouwgeschiedenis en de beschrijving gegeven van de nog bestaande en verdwenen gevels uit de Romaanse periode, de 16de, 17de, 18de en 19de eeuw. Het werk blijft voor aanvullingen vatbaar. Met bibliografie.

57. DHANENS E., *Het ontwerp van Lieven Cruyl voor het hoogaltaar van Sint-Baafskathedraal te Gent, in De Gulden Passer. Bulletin van de „Vereeniging der Antwerpsche Bibliophielen”, jg. 52, (1974), p. 79-94, geïllustreerd.*

Bespreking van het onuitgevoerde ontwerp (1668) van Lieven Cruyl voor het hoogaltaar van de Sint-Baafskathedraal.

58. LALEMAN M.C., *Joos Roman en Lieven de Key, in Vlaanderen, jg. 25 (juli-augustus 1976), nr. 153, p. 222-223, geïllustreerd.*

Korte biografische nota over deze twee belangrijke meesters in het

Gentse ambacht van de metselaars en steenhouwers in de tweede helft van de 16de eeuw en over hun familie. Reeds in 1552 had Rooman de leiding van de werken aan het transept van de Sint-Baafskerk. Het ontwerp voor de proosdij van Sint-Baafs is waarschijnlijk eveneens van zijn hand. Zijn belangrijkste werk is het ontwerp van de Bollaertskamer. Zijn kleinzoon Frans Rooman zou vooral in Frankrijk bekendheid verwerven als bruggenbouwer. Lieven de Key had in de kalvinistische periode (1578-1584) o.m. het toezicht over de werken aan de Bollaertskamer. Zijn zoon, eveneens Lieven genaamd en gevestigd te Haarlem zou één van de belangrijkste bouwmeesters uit de 17de eeuw worden.

59. ID., *De ontwikkeling van het Gentse huisgeveltype in de tweede helft van de 16de eeuw*, in *Vlaanderen*, jg. 25 (juli-augustus 1976, nr. 153), p. 207-217, geïllustreerd.

Bouwkundig overzicht van de meest kenmerkende gevels te Gent gebouwd tussen ca. 1550 en 1590. De bouwactiviteit was bijna uitsluitend op burgerlijke konstrukties toegespitst. Twee types van woningen worden onderscheiden, nl. woningen met topgevels enerzijds en woningen met horizontaal gerichte gevel aan de straatkant waarin ten minste één dakvenster anderzijds. Volgt een bespreking van de Gentse renaissance in de bouwkunst en van de invloed van de Gentse renaissance-architectuur.

60. VAN DOORNE G., *Aanleg van een nieuwe verdedigingsgordel*, in *Vlaanderen*, jg. 25 (juli-augustus 1976, nr. 153), p. 200-206, geïllustreerd.

Interessant artikel over de „Oud-Nederlandse” vestinggordel die tussen 1577 en 1581, naar de plannen van de ingenieurs Jeannin du Bois, Maarten van Thol en Simon Claus werd aangelegd omheen Gent.

61. VAN TYGHEM F., *De Bollaertskamer*, in *Vlaanderen*, jg. 25 (juli-augustus 1976, nr. 153), p. 218-221, geïllustreerd.

De auteur situeert de Bollaertskamer in het Gentse stadhuis en bespreekt de bouw van deze renaissancevleugel (1580-1582) langs de kant van de Hoogpoort. De Bollaertskamer werd opgericht naar de plannen van metselaar Joos Rooman. Bij de beschrijving van en het peilen naar de betekenis van deze vleugel wordt de hypothese vooropgesteld dat het oorspronkelijk voorziene ontwerp van de Bollaertskamer waarschijnlijk uitgebreider was dan het gedeelte dat tot stand gekomen is.

62. ID., *De Vlaamse Kaai te Gent : een typisch voorbeeld van negentiende-eeuws eclectisme*, in *Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis*, XXIII, (1973-5), p. 281-302, 15 illustraties.

Kunsthistorische studie over de huizen in eklektische stijl op de Vlaamse Kaai. Deze huizen gebouwd in het laatste decennium van de 19de of in de eerste jaren van de 20ste eeuw hadden als bouwmeester Jacobus Gustavus Semey (1864-1935).

63. WYLLEMAN L., *Het Instituut der Wetenschappen behorende tot de universitaire gebouwen der stad Gent*, in *Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis*, XXIII, (1973-5), p. 255-280, 16 illustraties.

Geschiedenis en beschrijving van het monumentale Instituut der Wetenschappen waarvan de hoofdingang zich bevindt in de Jozef Plateaustraat en dat werd gebouwd tussen 1883 en 1890 naar de plannen van architect A.-E.-Th. Pauli (1820-1895). Met uitvoerige bibliografie.

Heemkunde

64. HAERENS K., *Gentse gedenkplaten*, Gent, s.d. (1976), 46 illustraties.

De auteur geeft een bondige bespreking van 46 gedenkplaten over personen die een rol hebben gespeeld in de geschiedenis van Gent.

65. HAESERYN R., *Neringen en ambachten op adreskaarten van geporseleind karton*, (*Catalogus, Museum voor Volkskunde, 6 december 1975 - 30 januari 1976*), (*Koninklijke Bond van Oostvlaamse Volkskundigen*), Gent, 1975, 56 blz., 5 illustraties.

In een inleiding wijst J. DE VRIENDT op het belang van de reclamekaart als bron voor de volkskunde. Daarop volgt een opsomming van de tentoongestelde adreskaarten en voorwerpen telkens met een beknopte beschrijving. De adreskaarten behelzen onderwerpen als drukkerij, boekbinderij, boekhandel, hotels, café's, restaurants, huisinrichting, glazenmakers, schilders, eten en drinken, textielberoepen, tabakswaaren, verwerking van metalen, houtbewerking, leerbewerking, tuinbouw, makelaars, industriële ondernemingen.

66. ID., *Verenigingsborden uit de collecties van het Gentse Museum voor Volkskunde*, (*Catalogus, Museum voor Volkskunde, 4 december 1976 - 30 januari 1977*), (*Koninklijke Bond van Oostvlaamse Volkskundigen*), Gent, 1976, 42 blz., 6 illustraties.

In de inleiding bespreekt E. SAMAIN-OUVREIN het serviesgoed als bron voor de kennis van het verenigingsleven. Daarop volgt een opsomming van de tentoongestelde voorwerpen en documenten met telkens een beknopte beschrijving. Aldus krijgt men een overzicht van de verenigingsborden in verband met verschillende verenigingen, o.m. vogelsportverenigingen, biljartverenigingen, heiligenverenigingen.

67. HOMBLE A.G., *Een inventaris en een ontgraving te Slype in verband met het Gentse Tempelhof*, in *Oostvlaamse Zanten*, LI, (1976), p. 137-144, geïllustreerd.

De ontdekking van het graf van broeder François Coussé, gouverneur van Sint-Jan van Jeruzalem in Vlaanderen (overleden op 26 mei 1450) te Slype brengt een element bij tot de geschiedschrijving, niet alleen van het Tempelhof van Slype, maar ook van O.-L.-Vrouw ter Swaelmen te Gent.

68. HOSTE L., *Bouwdata op Gentse huisgevels*, in *Oostvlaamse Zanten*, LI, (1976), p. 14-19, geïllustreerd.

De auteur geeft in vergelijking met P. CLAEYS, *Maisons particulières... portant une date dans leurs façades*, 1907, een lijst van de bouwdata op de huisgevels te Gent.

69. LIEVENS M., *De Sint-Jorisgilde te Gent*, in *Ghendtsche Tydinghen*, V, (1976), p. 20-37, geïllustreerd.

Vulgariserend artikel over de Sint-Jorisgilde te Gent.

70. ID., *De schuttersfeesten van het Sint-Jorisgild in 1752*, in *Ghendtsche Tydinghen*, V, (1976), p. 220-230, geïllustreerd.

Bespreking van de schuttersfeesten die op 12 juni en 10 en 11 september 1752 te Gent werden gehouden.

71. PATOOR W., WAEYTENS G. en VAN DAMME R., *Uit de Gentbrugse Eregalerij*, in *Jaarboek van het Heemkundig Genootschap van het Land van Rode*, IV, (1975), p. 9-43.

Korte biografische schets van zeventien belangrijke figuren uit Gentbrugge.

72. POELMAN R., *Sloten, van nederzetting tot bedevaartoord*, in *Heemkundige Kring De Oost-Oudburg*. Jaarboek XII, (1975), p. 3-104, geïllustreerd.

In deze studie behandelt de auteur de wijk Slotendries te Oostakker in zijn historisch perspectief: het Goed te Sloten en de Slotendries; het domein en het kasteel Slotendries; de adellijke familie De Courtebourne; het ontstaan der bedevaartplaats; Slotendries wordt het „Vlaamse Lourdes”; Lourdes wordt een onderwijscentrum. Met bijlagen.

73. VERSTRAETEN F., *De Broederschap van Sint-Jakob-in-Compostella, gevestigd in de Gentse Sint-Jakobskerk, op het einde van de XVe eeuw*, in *Ghendtsche Tydinghen*, V, (1976), p. 127-133.

Een aantal gegevens over de inrichting en reglementen van deze broederschap.

74. Vlieghe P., *Lievinus Cruyl (1640-1720)*, in *Ghendtsche Tydinghen*, IV, (1975), p. 226-228.

Biografische nota over de geestelijke Lievinus Cruyl, die o.m. een ontwerp van een torenspits voor de onvoltooide Sint-Michielskerk te Gent en een ontwerp voor het hoofdaltaar van Sint-Baafskathedraal op zijn naam heeft staan. Er wordt eveneens een beperking gegeven van een panoramisch gezicht dat Cruyl in 1678 ter gelegenheid van de inname van Gent door Lodewijk XVI tekende.

Volkskunde, Folklore

75. DAEM M., e.a., *Votiefschilderijen en mirakelboek van Kapelletje Schreiboorn te Gent, (Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen)*, Gent, 1975, 140 blz., 80 illustraties.

Ter gelegenheid van zijn vijftigjarig bestaan ging de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen over tot de publikatie van de zeventig votiefschilderijen (1733- ca. 1900) aanwezig in Kapelletje Schreiboorn (Hebberechtsgodshuis en aanpalende kapel, Kortrijksepoortstraat 138, Gent).

Na een toponymische en topografische verklaring van Schreiboorn, Schreiboornkapel, Kapelletje Schreiboorn, met medewerking van M. GYSSELING, weidt de auteur uit over de volkskundige en kulturele betekenis van de votiefschilderijen. Hiervoor deed hij beroep op de medewerking van M. GILLIS en D. MATTHEUWS, deskundigen respectievelijk in de tuinbouwkunde en in de diergeneeskunde. E. DHANENS belicht de kunsthistorische betekenis van de schilderijen. M. MADOU beschouwt de votiefschilderijen als ikonografische bron voor de studie van het kinderkostuum. Met medewerking van X. de GHELLINCK de VAERNEWYCK gaat de auteur over tot de inventarisatie met bio- en bibliografische gegevens van geportretteerden en schilders. Bij de bespreking van de weldaden, wonderen en mirakelen door aanroeping van O.-L.-Vrouw van Schreiboorn gaf dokter L. ELAUT zijn advies. Daarop volgt een uitgave met verklarende aantekeningen van het Notitieboek der Mirakelen (RAG., St.-Pietersabdij, 2de reeks, nr. 243). Resumé in vier talen. Lijst van illustraties. Register van persoons- en plaatsnamen.

76. H.C., *Nog eens Karelke Waeri*, in *Ghendtsche Tydinghen*, V, (1976), p. 84-95.

Wetenswaardigheden over deze Gentse volkszanger (1842-1868). Aanvulling van de *Documentaire Fiche: Karelke Waeri*, in *Ghendtsche Tydinghen*, I, (1972), p. 84-89.

77. L.H., *Gentse brouwersuitgangtekens in 1494 en in 1663*, in *Ghendtsche Tydinghen*, V, 1976, p. 74-84.

Opsomming, korte bespreking en vergelijking van de lijst der uitgangtekens uit het gildeboek der pijnders (1494) en de lijst der uitgangtekens, opgenomen in het Politye Boeck van Justus Billet.

78. *Tweemaal blijde intrede in Gent; Koning Boudewijn veroveret het hart der Gentenaren; Koninklijke belangstelling voor bloem en bloemenkweek; Koninklijk door de Gentse kanaalzone*, in *Toerisme in Oost-Vlaanderen*, jg. 25 (1976), p. 5-32.

Beschrijving en wetenswaardigheden over de bezoeken van koning Boudewijn aan Gent.

79. *Vorstenhuis en volk, (Tentoonstelling. Museum voor Volkskunde, 20 mei - 15 augustus 1976), (Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen)*, Gent, 1976, 45 blz., 14 afbeeldingen.

Kataloog van de tentoonstelling opgericht ter gelegenheid van het zilveren ambtsjubileum van koning Boudewijn I en het bezoek van koning Boudewijn en koningin Fabiola aan Gent op 23 mei 1976. In deze tentoonstellingscatalogus wordt de relatie tussen volk en vorstendynastie geïllustreerd door middel van prenten, foto's, voorwerpen, dokumenten en boeken.

80. VAN WESEMAEL M., *De maagd van Gent. I. Het Gedicht; II. De Tuin; De maagd van Gent in of zonder haar tuin*, in *Ghendtsche Tydinghen* IV, (1975), p. 211-215; V, (1976), p. 63-73 en p. 115-127, geïllustreerd.

Biografische nota's.

81. KONGS P., *Gustaaf Van De Woestijne*, in *Heemkundige Kring De Oost-Oudburg. Jaarboek XII*, (1975), p. 126-133.

Herdenkingsrede (20 oktober 1974 - Campo Santodag) over deze Vlaamse schilder (1881-1947).

82. MEYLAND F., *Karel Van De Woestijne*, in *Heemkundige Kring De Oost-Oudburg. Jaarboek XII*, (1975), p. 114-123.

Herdenkingsrede (26 oktober 1974 - Campo Santodag) over deze Vlaamse letterkundige en hoogleraar (1878-1929).

83. VAN ELSLANDER A., *Ledeganck herdacht*, in *Heemkundige Kring De Oost-Oudburg. Jaarboek XII*, (1975), p. 104-113.

Deze herdenkingsrede (7 november 1970 - Campo Santodag) geeft een levensschets van Karel Lodewijk Ledeganck (1805-1849), de dichter van *De Drie Zustersteden*.

84. VAN GENT M., *Martin Joseph Mengal*, in *Ghendtsche Tydinghen*, V, (1976), p. 37-38.

Korte biografische nota van deze Gentse musicus en konservatorium-direkteur (1784-1851).

85. ID., *Karel Ondereet*, in *Ghendtsche Tydinghen*, IV, (1975), p. 228-231.

Biografische nota over deze Gentse toneelschrijver (1804-1868).

86. WAUTERS-D'HAEN E., *Alex. Wauters, Catalogus van het oeuvre en begeleidende studie*, Gent, 1976, 317 blz., 75 illustraties.

Catalogus van de bekende Gentse kunstschilder Alex Wauters (1899-1965). Na een inleidende biografische studie volgt een opsomming van de verschillende werken met telkens een korte bespreking.

MAATSCHAPPIJ VOOR GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE
TE GENT

Publicaties

De volgende uitgaven van de Maatschappij zijn nog voorradig en kunnen besteld worden bij Dr. H. De Ridder-Symoens, Blandijnberg 2, 9000 Gent.

HANDELINGEN, nieuwe reeks

DI. I, 1944	300 fr.	XIX, 1965	»
II, afl. 2 1945	100 fr.	XX, 1966	»
IV. afl. 2 1949-50	300 fr.	XXI, 1967	»
VI, 1952	»	XXII, 1968	»
VIII, 1954	»	XXIII, 1969	»
X, 1956	»	XXIV, 1970	»
XI, 1957	»	XXVI, 1972	300 Fr.
XIV, 1960	»	XXVII, 1973	300 Fr.
XV, 1961	»	XXVIII, 1974	350 Fr.
XVI, 1962	»	XXIX, 1975	350 Fr.
XVII, 1963	»	XXX, 1976	350 Fr.
XVIII, 1964	»		

Een korting van 15 % wordt toegestaan aan leden en studenten.

VERHANDELINGEN

- H. PIRENNE, *Chronique rimée des troubles de Flandre 1379-1380* (1902), 70 Fr.
- L. CLOQUET, *Les maisons anciennes en Belgique* (1907), 70 Fr.
- H. KOECHLIN, *Chapelle de la Leugemeete* (1936), 70 Fr.
- G. VAN DEN GHEYN, *L'Odyssée de l'Agneau Mystique pendant la guerre de 1940* (1945), 70 Fr.
- H. ROOSENS, *De Merovingische begraafplaatsen in België* (1949), 300 Fr.
- *Handelingen van het 36e Congres van de Federatie der Historische Kringen van België* (1956), 400 Fr.
- A. DE VOS, *Inventaris der Landbouwpachten in de Gentse Jaarregisters van de Keure*, 2 dln. (1958), samen 300 Fr.
- C. FAIPOULT, *Mémoire statistique du département de l'Escaut* (1960), 300 Fr.
- F. VANDENHOLE, *Inventaris van nieuws-, vak- en kiesbladen* (Publikatie in samenwerking met de Universiteitsbibliotheek te Gent) (1967), 400 Fr.
- K. DE VINCK, *De metamorfosen van een stadsgezicht. De Graslei en de Koornlei te Gent van de Middeleeuwen tot vandaag* (1976), 400 Fr.